

Η έμφυλη πτυχή των ενόπλων συγκρούσεων και των ειρηνευτικών διαδικασιών

Διπλωματική Εργασία

**NO WOMEN
NO PEACE.**

Κρινιώ Παππά
AM 1214M013

Επιβλέπουσα:

Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα,
Επίκουρη Καθηγήτρια

Μέλη τριμελούς επιτροπής:

Στέλιος Περράκης, Καθηγητής
Χαρά Καραγιαννοπούλου, Λέκτορας

Αθήνα, 2016

Λεπτομέρεια εξωφύλλου: νικητήριο σχέδιο της Asako Yanagita στον διαγωνισμό αφίσας για την καμπάνια No Women No Peace, του δικτύου Gender Action for Peace and Security (GAPS)

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	2
1. Κεντρικοί όροι.....	5
1.1 Φύλο	5
1.2 Διεθνής Ειρήνη και Ασφάλεια	9
1.2.1 Αρνητική ειρήνη (συνεχιζόμενη βία)	11
1.2.2 Θετική ειρήνη (οικονομική και κοινωνική δικαιοσύνη)	13
2. Φεμινιστικές Προσεγγίσεις των Διεθνών Σχέσεων και του Διεθνούς Δικαίου	15
2.1 Διεθνείς Σχέσεις	16
2.2 Διεθνές Δίκαιο	19
2.3 Υπόθεση εργασίας και μεθοδολογία	23
3. Η έμφυλη πτυχή του πολεμικού φαινομένου	26
3.1 (Κυρίαρχη) αρρενωπότητα και επιθετικότητα	28
3.1.1 Βιολογικές προσεγγίσεις των διαφορών επιθετικότητας μεταξύ των φύλων.....	29
3.1.2 Κοινωνικές προσεγγίσεις των διαφορών επιθετικότητας	31
4. Που είναι οι γυναίκες; Η πολλαπλότητα των γυναικείων ρόλων.	38
4.1 Οι γυναίκες ως άμαχοι.....	38
4.2 Οι γυναίκες εμπλεκόμενες στις εχθροπραξίες	44
5. Διεθνή Κείμενα.....	50
5.1 Ψηφίσματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών	50
5.2 Διακήρυξη και Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου	54
5.3 Αποτίμηση της εφαρμογής του ψηφίσματος 1325	56
6. Φύλο και ειρηνευτικές επιχειρήσεις.....	64
6.1 Ειρηνευτικές επιχειρήσεις στο πλαίσιο της δράσης των Ηνωμένων Εθνών	64
6.2 Ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στη δράση του NATO στο Αφγανιστάν	67
6.3 Κριτική του λόγου περί ειρηνευτικών επιχειρήσεων - τα όρια της νεωτερικότητας	70
7. Φύλο και ειρηνευτικές διαδικασίες	74
7.1 Επίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες.....	76
7.2 Ανεπίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες.....	80
8. Μελέτες περιπτώσεων (Case studies)	82
8.1 Νεπάλ.....	82
8.2 Κένυα	83
Συμπεράσματα.....	90
Βιβλιογραφία	98

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να απαντήσει στο εξής κεντρικό ερώτημα:

Ποιά είναι η διαφορά στον σχεδιασμό, την διεξαγωγή και την αξιολόγηση της επιτυχίας των ειρηνευτικών διαδικασιών με την συμπερίληψη μιας έμφυλης διάστασης;

Η εργασία έχει δομηθεί σε επτά κεφάλαια, με άξονα αυτό το ερώτημα, κάθε ένα από τα οποία αποτελεί τμήμα της απάντησης, ενώ προηγείται ένα πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο, για την αποσαφήνιση τριών κεντρικών εννοιών που διατρέχουν την ανάλυση που επιχειρείται σε αυτά. Πρόκειται για τις έννοιες του ‘φύλου’, της “ειρήνης” και της ‘ασφάλειας’. Η τελευταία είναι συνώνυμη με την ειρήνη στο σχήμα «διεθνής ειρήνη και ασφάλεια», που με τη σειρά του αποτελεί τον βασικό στόχο μιας ειρηνευτικής διαδικασίας. Επιπλέον το δίπολο “ειρήνη και ασφάλεια” δεν είναι έμφυλα ουδέτερο αλλά έχει έμφυλα χαρακτηριστικά. Με τους εξίσου κεντρικούς όρους ‘ειρηνευτικές επιχειρήσεις’ και ‘ειρηνευτικές διαδικασίες’ κρίναμε περισσότερο σκόπιμο να ασχοληθούμε στα σχετικά κεφάλαια.

Τα εργαλεία και τα βήματα που ακολουθούμε στην προσπάθεια απάντησης, προκύπτουν από τις φεμινιστικές προσεγγίσεις και κριτικές των διεθνών σχέσεων και του διεθνούς δικαίου, με τις οποίες ασχολούμαστε στο δεύτερο κεφάλαιο.

Πιάνοντας το νήμα της φεμινιστικής σκέψης περί ειρηνευτικών διαδικασιών, κρίνουμε σκόπιμο πριν περάσουμε σε αυτές, να εξετάσουμε στο τρίτο κεφάλαιο την έμφυλη διάσταση του πολεμικού φαινομένου. Κάνοντας δηλαδή την υπόθεση, ότι το φύλο έχει κάτι να προσφέρει στην διαδικασία ειρήνευσης, αναζητούμε πρώτα τον ρόλο του στη σύγκρουση, με άλλα λόγια τα έμφυλα χαρακτηριστικά που μπορεί να διευκολύνουν μια επιθετική πολιτική και πράξη.

Εφόσον το φύλο παίζει ρόλο στις ένοπλες συγκρούσεις, προχωράμε στο τέταρτο κεφάλαιο στο επόμενο ερώτημα: Με ποιόν τρόπο διαφέρουν οι εμπειρίες των γυναικών κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και ποιους ρόλους αναλαμβάνουν; Στην αναζήτησή μας, μας βοηθάει το ερώτημα που έχει θέσει η Cynthia Enloe «που είναι οι γυναίκες;». Κρίνουμε σκόπιμο να

εξετάσουμε την πολλαπλότητα των ρόλων και των εμπειριών τους, καθώς αυτό μας επιτρέπει να αναδείξουμε τον πλούτο που μπορούν αυτές να κομίσουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, αλλά και να κατανοήσουμε το γιατί η μεγαλύτερη εμπλοκή των γυναικών σημαίνει συνήθως ισχυρότερη ώθηση προς την ειρήνη και την κοινωνική δικαιοσύνη.

Στη συνέχεια, στο πέμπτο κεφάλαιο, παρατηρούμε πώς τα παραπάνω έχουν ενσωματωθεί σε σημαντικά διεθνή κείμενα, υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, και πώς μέσα σε αυτά τα κείμενα, η συμμετοχή των γυναικών στα ζητήματα της ειρήνης και της ασφάλειας έχει αναχθεί σε κομβικής σημασίας θεματική. Ταυτόχρονα, επιχειρούμε να εξετάσουμε αν κατά την εφαρμογή των κειμένων, έχει υπάρξει επιτυχία στην συμπερίληψη της έμφυλης διάστασης, ή αν μεγάλο μέρος παραμένει στη σφαίρα του ευκταίου.

Όλα τα παραπάνω, μας οδηγούν να αναζητήσουμε εν τέλει, στο έκτο κεφάλαιο, το φύλο στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις και τις ειρηνευτικές διαδικασίες. Τίθενται έμφυλα ζητήματα; Ξανά, «που είναι οι γυναίκες;». Αλλά και, τι κάνουν οι γυναίκες; Εξετάζουμε ακόμα, τον λόγο των Ηνωμένων Εθνών, για την συμμετοχή των γυναικών και την συμπερίληψη μιας έμφυλης διάστασης στις θεματικές της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Τον συγκρίνουμε έπειτα, με την εμπειρία του Αφγανιστάν, σε σχέση με την ενσωμάτωση του ψηφίσματος 1325 στις επιχειρήσεις του NATO. Στη συνέχεια, εστιάζουμε στην κριτική του λόγου αυτού, από την σκοπιά των ορίων της νεωτερικότητας, και ακολουθούμε το σκεπτικό της Tarja Väyrynen, για να αναρωτηθούμε αν πρόκειται τελικά για μια προσέγγιση «απλώς προσθέστε γυναίκες και ανακατέψτε».¹

Επιχειρούμε επίσης, στο έβδομο κεφάλαιο, να καταδείξουμε τις διαφορές αλλά και το

¹ Η έκφραση «προσθέστε γυναίκες και ανακατέψτε» ή “add women and stir” είναι κεντρική στην φεμινιστική κριτική των ποσοστώσεων και της απλής αριθμητικής συμμετοχής γυναικών σε υπάρχουσες δομές, χωρίς την επαναξιολόγηση και προσπάθεια αλλαγής των τελευταίων. Βασικό σημείο είναι το επιχείρημα πως οι ίδιοι θεσμοί και δομές, οι οποίοι εξοργισμένα απέκλεισαν τις γυναίκες, δεν πρόκειται να μετασχηματιστούν με την απλή συμμετοχή εκείνων, αν δεν αντιμετωπιστούν τα δομικά πατριαρχικά χαρακτηριστικά τους. Ενδεικτικά βλέπε Tint, Barbara. "No Longer Just Add Women and Stir: An Integrated Approach to Gender, Peace, and Conflict." *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 10, no. 3 (2004): 301-04.

αλληλένδετο μεταξύ των επίσημων και των ανεπίσημων ειρηνευτικών διαδικασιών ως προς τα ζητήματα του φύλου και της γυναικείας συμμετοχής.

Τέλος, η εργασία κλείνει με το όγδοο κεφάλαιο όπου επιχειρούμε τη διερεύνηση μίας πρακτικής εφαρμογής των θεωρητικών στοιχείων που αναπτύχθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια. Για τον σκοπό αυτό επιλέγουμε δύο μελέτες περίπτωσης, αυτές του Νεπάλ και της Κένυας, και εξετάζουμε το κατά πόσο η συμμετοχή ή όχι των γυναικών στην ειρηνευτική διαδικασία επηρέασε την έκβασή της.

1. Κεντρικοί όροι

1.1 Φύλο

Στην παρούσα ανάλυση ακολουθούμε την στροφή στην φεμινιστική θεωρία, που μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τη 'γυναίκα' στο 'φύλο'. Ως εκ τούτου, επιλέγουμε ως πεδίο αναφοράς την αγγλόφωνη βιβλιογραφία επί του θέματος, καθώς οι θεωρίες περί φύλου (gender) εντοπίζονται βασικά στις ΗΠΑ και την Αγγλία², ενώ απουσιάζουν, υπό αυτή τη μορφή, από την φεμινιστική θεωρία της Ηπειρωτικής Ευρώπης. Ο στόχος των πρώτων προγραμμάτων γυναικείων σπουδών, περί το 1970, είναι κυρίως η αποτύπωση των εμπειριών των γυναικών και του ιστορικού παρελθόντος τους, αλλά και η κατανόηση και αντιμετώπιση της πολυδιάστατης καταπίεσής τους. Είναι μια απάντηση στην παντελή μέχρι τότε απουσία αυτής της διάστασης από τις ανδροκρατικές προσεγγίσεις όλων των τομέων της επιστήμης και κεντρική έννοια της ανάλυσης εδώ είναι η 'γυναίκα'.³

Η μετατόπιση της έμφασης στην έννοια του φύλου, υποδεικνύει ότι σκοπός ήταν η αναθεώρηση των αντικειμένων μελέτης, με την προσθήκη μιας νέας οπτικής μάλλον, παρά εν τέλει ενός νέου αντικειμένου. Έτσι, δεν είναι λόγου χάρη η «γυναικεία ιστορία» αλλά η «ιστορία», που μελετάται από τις φεμινίστριες ιστορικούς - η ιστορία όμως, με την προσθήκη της έμφυλης διάστασης.⁴

Η εισαγωγή της έννοιας 'φύλο' εξυπηρέτησε πολλαπλές ανάγκες και σκοπούς. Ήρθε, μεταξύ άλλων, ως απάντηση στην ανησυχία, ότι οι γυναικείες σπουδές εστιάζουν υπερβολικά και μονοδιάστατα στις γυναίκες, εξετάζοντας τες ξεχωριστά. Αντίθετα, στον λόγο περί φύλου,

² Waylen, Georgina, κ.ά. (επιμ.) *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2013.

³ Shrewsbury, Carolyn M. "What Is Feminist Pedagogy?" *Women's Studies Quarterly* 15, no. 3/4 (1987): 6–14.

⁴ Scott, Joan W. "Gender: A Useful Category of Historical Analysis." *Theory and Method in Women's History*, 1992

κεντρικό ρόλο παίζει η αλληλεξάρτηση στην ανάλυση, η πεποίθηση, ότι οι γυναίκες και οι άντρες ορίζονται σε σχέση ο ένας με τον άλλο και δεν μπορεί να επιτευχθεί η κατανόηση κανενός από τους δύο από εντελώς ξεχωριστή μελέτη.⁵ Το 'φύλο' (gender) χρησιμοποιείται από τις φεμινίστριες, από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1980, ως ένας τρόπος αναφοράς στην κοινωνική οργάνωση των σχέσεων μεταξύ των (βιολογικών) φύλων (sexes).

Εδώ οδηγούμαστε αναπόφευκτα στη συζήτηση γύρω από τη διάκριση 'βιολογικού' και 'κοινωνικού φύλου'. Πριν επιχειρήσουμε να δούμε μερικά βασικά σημεία, είναι απαραίτητη όσο και σχεδόν αυτονόητη, η διευκρίνιση, ότι μια ουσιαστική ανάλυση επί του θέματος υπερβαίνει κατά πολύ τις δυνατότητες αυτού του εισαγωγικού κεφαλαίου.

Η παραπάνω διάκριση λοιπόν, εντοπίζεται βασικά στον λόγο Αμερικανίδων φεμινιστριών, καθώς εστιάζουν στα θεμελιωδώς κοινωνικά χαρακτηριστικά των διακρίσεων βάσει 'βιολογικού φύλου' (sex)⁶. Στο θεωρητικό πλαίσιο της Ηπειρωτικής Ευρώπης, η διάκριση 'βιολογικού' και κοινωνικού φύλου ουσιαστικά δεν υπάρχει. Εδώ, χρησιμοποιείται η έννοια της 'σεξουαλικής διαφοράς', στοχεύοντας και στην ανάδειξη της δομικής ασυμμετρίας μεταξύ 'θηλυκού' και 'αρσενικού', κάτι που οι φεμινίστριες αυτού του θεωρητικού πλαισίου, κρίνουν ότι χάνεται στην έννοια του φύλου. Ασκούν κριτική, στο γεγονός ότι φαίνεται να αναφέρεται με ισότιμο τρόπο στις γυναίκες και τους άντρες, δημιουργώντας μια ψευδαίσθηση συμμετρίας, ενώ το θεωρητικό πλαίσιο της 'σεξουαλικής διαφοράς' εστιάζει κυρίως στους τρόπους με τους οποίους εγκαθίσταται συμβολικά η υπεροχή και η κυριαρχία του αρσενικού, σύμφωνα με την Rosi Braidotti.⁷

Παρόλα αυτά, στη θεωρία συχνά αναφέρεται ως πρωτοπόρος της διάκρισης αυτής, η Simone de Beauvoir με τη διάσημη διατύπωσή της «γυναίκα δε γεννιέσαι, αλλά γίνεσαι»⁸. Ενώ δεν κάνει αναφορά σε 'βιολογικό' και 'κοινωνικό φύλο', με σχετική ασφάλεια καταλήγουμε στο

⁵ στο ίδιο, σελ 1054

⁶ στο ίδιο, σελ.1053

⁷ Braidotti, Rosi. "Embodiment, Sexual Difference, and the Nomadic Subject". *Hypatia* 8 (1). Hypatia, Inc.: 1–13. 1993. διαθέσιμο στο <http://www.jstor.org/stable/3810298>.

⁸ Butler, Judith. "Sex and Gender in Simone De Beauvoir's *Second Sex*". *Yale French Studies*, no. 72. Γέηλ University Press: 35–49. 1986. διαθέσιμο στο <http://www.jstor.org/stable/2930225>

συμπέρασμα, ότι μιλάει για την σταδιακή εξέλιξη, από ένα απλό σύνολο ανατομικών χαρακτηριστικών (το βιολογικό σώμα με το οποίο γεννιέσαι) σε ένα 'έμφυλο υποκείμενο κανενός από τους δύο από εντελώς ξεχωριστή μελέτη.⁹ Το 'φύλο' (gender) χρησιμοποιείται από τις φεμινίστριες, από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1980, ως ένας τρόπος αναφοράς στην κοινωνική οργάνωση των σχέσεων μεταξύ των (βιολογικών) φύλων (sexes).

Ο πειρασμός, για μια σύντομη αναφορά στις σύγχρονες τάσεις αμφισβήτησης των ανατομικών χαρακτηριστικών που αποτελούν, πέραν αμφιβολίας, το σύνολο του θηλυκού ή αρσενικού σώματος, είναι μεγάλος.¹⁰ Ωστόσο αναγνωρίζουμε ότι κάτι τέτοιο θα ξέφευγε κατά πολύ από τον σκοπό του παρόντος, ο οποίος δεν είναι παρά η διευκρίνηση των όρων, που θα χρησιμοποιήσουμε στη συνέχεια και η αιτιολόγηση της επιλογής μας.

Έτσι, διευκρινίζουμε με την ευκαιρία εδώ, ότι μιλώντας στην παρούσα εργασία περί φύλου, περιοριζόμαστε στο δίπολο 'αρσενικό' - 'θηλυκό'.

Υιοθετούμε την αντίληψη του 'φύλου' ως κατασκευή, δηλαδή ως ένα σύνολο κοινωνικά διαμορφωμένων χαρακτηριστικών, διαμεσολαβημένων από τις έμφυλες σχέσεις σε μια δεδομένη στιγμή της ιστορίας, όπως διαμορφώνεται από το σύνολο των ανθρωπίνων σχέσεων και θεσμών (οικονομικών, πολιτικών κ.α.).

Το παραπάνω, είναι και ο μεγάλος πλούτος που έφερε η φεμινιστική θεωρία (κυρίως οι τάσεις της που άσκησαν κριτική στην φιλελεύθερη φεμινιστική θεωρία) στην επιστήμη, εισάγοντας την intersectionality. Την αντίληψη δηλαδή, ότι οι έμφυλες σχέσεις δεν μπορούν να ιδωθούν ανεξάρτητα από το σύνολο των λοιπών κοινωνικών σχέσεων και ως εκ τούτου, η χρήση του όρου 'γυναίκες' αλλά και του 'φύλου', με την διάσταση της ομογενοποίησης που εμπεριέχει, κρύβει αρκετές παγίδες.

Έτσι, και πλησιάζοντας περισσότερο πλέον στα θέματα, στα οποία εστιάζει η παρούσα εργασία, δεν μπορεί να συγκριθεί η πραγματικότητα των γυναικών της μειονότητας των Γεζίντι για

⁹ στο ίδιο, σελ 1054

¹⁰ Σχετικά με το θέμα, βλέπε μεταξύ άλλων, Johnson, Joy και Robin Repta. "Sex and Gender: Beyond the Binaries". *Designing and conducting gender, sex, & health research*: 17–39. 2002. διαθέσιμο στο: http://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/40428_Chapter2.pdf

παράδειγμα, στις περιοχές υπό τον έλεγχο του ISIS, με την πραγματικότητα που βιώνει μια γυναίκα της μεσαίας τάξης στην βόρεια Ευρώπη, απλά και μόνο επειδή μοιράζονται το κοινό χαρακτηριστικό του φύλου.

Αντίστοιχα, δεν μπορεί να ιδωθεί ως ενιαίο σύνολο ούτε ο γυναικείος πληθυσμός εντός μιας και μόνο χώρας, χωρίς να ληφθούν υπόψη πολιτικά και ταξικά χαρακτηριστικά. Δεν είναι ίδια η καταπίεση μιας μαύρης μητέρας μονογονεϊκής οικογένειας, με τις έμφυλες διακρίσεις που βιώνει ένα κορυφαίο στέλεχος πολυεθνικής εταιρίας, γένους θηλυκού, παρά το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι αυτές είναι υπαρκτές.

Επιχειρώντας μια μελέτη, είναι καμία εξαρχής υποχρεωμένη να δει κατάματα και να δεχτεί ορισμένες εγγενείς αδυναμίες. Στην παρούσα εργασία, η χρήση του 'φύλου' ως αναλυτικού εργαλείου, μπορεί συχνά λόγω των παραπάνω, να είναι αμφιλεγόμενη. Ωστόσο, ακολουθώντας το σκεπτικό των Charlesworth και Chinkin¹¹, θεωρούμε ότι καθώς το δίκαιο (και δη το διεθνές) χρησιμοποιεί γενικές κατηγορίες (άτομα, κράτη), η κατηγορία 'γυναίκες' είναι μια ακόμα, που μπορεί να φανεί χρήσιμη, και η διάσταση του φύλου, παρά τις εσωτερικές αντιφάσεις, μπορεί να ρίξει φως σε αδυναμίες και ανάγκες εξέλιξης του συστήματος. Ως εκ τούτου, κρίνεται τόσο χρήσιμη όσο και παραγωγική ως αναλυτική κατηγορία.

¹¹ Charlesworth, Hilary, και Christine Chinkin. *The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis*. Μάντσεστερ: Manchester University Press, 2000

1.2 Διεθνής Ειρήνη και Ασφάλεια

Στο Κεφάλαιο 7 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, στο άρθρο 39, ορίζεται ότι 'το Συμβούλιο Ασφαλείας θα αποφαινεται αν υπάρχει απειλή για την ειρήνη, διατάραξη της ειρήνης ή επιθετική ενέργεια και θα κάνει συστάσεις ή θα αποφασίζει ποια μέτρα θα λαμβάνονται σύμφωνα με τα Άρθρα 41 και 42, για να διατηρηθεί ή να αποκατασταθεί η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια'.¹²

Δεν υπάρχει επομένως κάποια λίστα ενεργειών ή καταστάσεων, οι οποίες να αποτελούν απειλή για την ειρήνη, παρά είναι κάθε φορά αρμοδιότητα του Συμβουλίου να εξετάζει την εκάστοτε περίπτωση. Η Ατζέντα για την Ειρήνη αναγνωρίζει ωστόσο, ότι η διεθνής ειρήνη περιλαμβάνει περισσότερα από την κρατική ασφάλεια απέναντι σε στρατιωτικές επιθέσεις: «Οι επιχειρήσεις ειρήνευσης και διατήρησης της ειρήνης, για να είναι πραγματικά επιτυχείς, θα πρέπει να περιλαμβάνουν ολοκληρωμένες προσπάθειες για τον εντοπισμό και την στήριξη των δομών εκείνων, που έχουν την τάση να εδραιώνουν την ειρήνη και να προωθούν την αίσθηση εμπιστοσύνης και ευημερίας μεταξύ των ανθρώπων.»¹³

Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση, η διεθνής ειρήνη προϋποθέτει συνθήκες που να αποτρέπουν βίαιες συγκρούσεις μεταξύ ή εντός των κρατών, απαιτεί δηλαδή προσεκτική εξέταση όχι μόνο των διεθνών σχέσεων, αλλά και της εσωτερικής πολιτικής. Η Ατζέντα για την Ειρήνη συνδέει την ειρήνη με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ η Γενική Συνέλευση αναγνώρισε την σύνδεση μεταξύ συστηματικής καταπίεσης, στερήσεων, τρομοκρατίας και παραβίασης της ειρήνης.¹⁴ Με το ψήφισμα 1820 του 2008, το Συμβούλιο Ασφαλείας «τονίζει ότι η σεξουαλική

¹² United Nations, Charter of the United Nations, 24 Οκτωβρίου 1945, 1 UNTS XVI, διαθέσιμο στο: <http://www.unwebsite.com/charter> [ανακτήθηκε 13 Νοεμβρίου 2015]

¹³ Boutros-Ghali, Boutros. 1992. *An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking, and peace-keeping : report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the summit meeting of the Security Council on 31 January 1992*. New York: United Nations. παρ. 55 (United Nations Document A/47/277, S/24111) διαθέσιμο στο http://www.unrol.org/files/A_47_277.pdf

¹⁴ General Assembly resolution 1514(XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*. (14 December 1960)

βία, όταν χρησιμοποιείται ή διατάσσεται ως τακτική πολέμου, προκειμένου να στοχεύσει σκόπιμα αμάχους ή ως μέρος μιας ευρείας ή συστηματικής επίθεσης κατά του άμαχου πληθυσμού, μπορεί να επιδεινώσει σημαντικά την κατάσταση των ένοπλων συγκρούσεων και μπορεί να εμποδίζει την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, [και] επιβεβαιώνει στο πλαίσιο αυτό, ότι αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη και την αντιμετώπιση τέτοιων πράξεων σεξουαλικής βίας μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.»

Ζητήματα επομένως που σχετίζονται με τις έμφυλες σχέσεις, φαίνεται πως μπορούν να συνδεθούν με τον στενό πυρήνα της συλλογικής δράσης υπό το κεφάλαιο 7. Δηλαδή, άδικες κοινωνικές σχέσεις, μεταξύ αυτών έμφυλες ιεραρχίες, μπορούν να οδηγήσουν σε καταστάσεις βίας στο μικρο-επίπεδο και με τη σειρά τους να προκαλέσουν ευρύτερη ανασφάλεια. Την παραπάνω υπόθεση προσπαθούν να διερευνήσουν οι φεμινίστριες θεωρητικοί των διεθνών σχέσεων.¹⁵

Ο μιλιταρισμός, η ιδεολογία, οι θεσμοί και οι πρακτικές του— κεντρικά στοιχεία μιας πολεμικής διαδικασίας - δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί ως έμφυλα ουδέτερος. Βασίζεται σε και επαναθεμελιώνει πατριαρχικές αντιλήψεις περί αρρενωπότητας, οι οποίες δίνουν προτεραιότητα στην επιθετικότητα και διαμορφώνουν μια έμφυλη ταυτότητα ανδρισμού ταυτισμένη με τα χαρακτηριστικά του μαχητή. Ξεκινώντας από ρομαντικότερες και εκ πρώτης όψεως αθώες εικόνες του άνδρα ως προστάτη και φτάνοντας σε βαθιά προβληματικές κατασκευές της σωματικής και σεξουαλικής ανδρείας ως εξουσίας επί των γυναικών των ιδίων και του αντιπάλου.¹⁶

Εδώ, επιχειρηματολογούμε ότι η μιλιταριστική αυτή αντίληψη συνδέεται και με μια συγκεκριμένη ανάγνωση της ειρήνης, ως κατάσταση απουσίας ανοιχτής ένοπλης σύγκρουσης, και της ασφάλειας, ως επαρκούς στρατιωτικής προστασίας. Στον αντίποδα θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε διαφορετικές αναγνώσεις της ασφάλειας και της ειρήνης, τονίζοντας τα έμφυλα

¹⁵ Sjoberg, Laura, και J. Ann Tickner. "Feminist Perspectives on International Relations." στο *Handbook of International Relations*, επιμ. Walter Carlsnaes κ.α., 170-94. London: SAGE, 2002.

¹⁶ Βλέπε σελ 22. της παρούσας, “Κοινωνικές προσεγγίσεις των διαφορών επιθετικότητας”

στοιχεία τους, για να δούμε στη συνέχεια αν και πως μια τέτοιου είδους έμφυλη προσέγγιση μπορεί να οδηγήσει σε αποτελεσματικότερη οικοδόμηση της ειρήνης. Περισσότερα θα δούμε παρακάτω, στο κεφάλαιο για τις ειρηνευτικές διαδικασίες.

1.2.1 Αρνητική ειρήνη (συνεχιζόμενη βία)

Ως αρνητική ειρήνη ορίζουμε την απουσία ένοπλης σύγκρουσης, την περιγραφή της ειρήνης δηλαδή αρνητικά, δια της απουσίας του αντιθέτου. Η αντίληψη αυτή περί ειρήνης είναι εκείνη που επικρατεί, όχι μόνο στο μυαλό των περισσότερων, αλλά και σε κείμενα διεθνούς πρακτικής. Είδαμε παραπάνω, πως η Ατζέντα για την Ειρήνη αναγνωρίζει, ότι η διεθνής ειρήνη περιλαμβάνει περισσότερα από την στρατιωτική ασφάλεια. Ταυτόχρονα όμως, ακόμα και εκεί, είναι διάχυτο το μοτίβο του μιλιταρισμού. Έτσι, ο Boutros-Butros Ghali θεωρεί κρίσιμη τη διαθεσιμότητα στρατευμάτων και εξοπλισμού, συμπεριλαμβανόμενης μιας δύναμης ταχείας αντίδρασης, για τις επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης (peace keeping),¹⁷ ενώ δεν φαίνεται να διερευνά τις επιπτώσεις της ανάπτυξης τέτοιων δυνάμεων. Υπάρχουν για παράδειγμα αρκετά στοιχεία για την ανασφάλεια που προκαλείται από τέτοιου είδους στρατεύματα, στον τοπικό πληθυσμό και κυρίως στις γυναίκες. Ενδεικτική αναφορά η περίπτωση της Σομαλίας, όπου συναντάμε πλήθος καταγγελιών εναντίον των δυνάμεων της Αφρικανικής Ένωσης¹⁸ για βιασμούς και παρενοχλήσεις του πληθυσμού. Μια μελέτη των Jennings και Ristanovic για τις οικονομίες που προκύπτουν στο πλαίσιο επιχειρήσεων ειρήνευσης, εντοπίζει ανησυχητική αλληλεπίδραση μεταξύ της 'οικονομίας διατήρησης της ειρήνης' και τη βιομηχανία του σεξ. Καταλήγει, ότι η ύπαρξη μιας, δυνητικά μακροχρόνιας, έμφυλης 'οικονομίας διατήρησης της ειρήνης' κινδυνεύει να υπονομεύσει τις προσπάθειες των Ηνωμένων Εθνών, για την αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών αυτών των οικονομιών αλλά και τις προσπάθειες για

¹⁷ Boutros-Ghali, Boutros, *Supplement to An Agenda for Peace. Position Paper of the Secretary General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations*, New York: United Nations. 1992 (United Nations Document A/50/60, S/1995/1, 3 January 1995) παρ. 43-44

¹⁸ Bader, Laetitia, και Samer Muscati. *"The Power These Men Have over Us": Sexual Exploitation and Abuse by African Union Forces in Somalia*. Νέα Υόρκη: Human Rights Watch, 2014. διαθέσιμο στο <https://www.hrw.org/report/2014/09/08/power-these-men-have-over-us/sexual-exploitation-and-abuse-african-union-forces> και Wilson, Richard J., και Emily Hurvitz. *Human Rights Violations by Peacekeeping Forces in Somalia*. Ουάσινγκτον: WCL Human Rights Brief, 2014. <https://www.wcl.american.edu/hrbrief/21/2wilson.pdf>

την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου¹⁹ και την προώθηση της έμφυλης ισότητας εντός και μέσω των επιχειρήσεων διατήρησης της ειρήνης.²⁰ Μεταξύ 1991 και 1992 στη Καμπότζη σημειώθηκε πολλαπλασιασμός του αριθμού των εκδιδομένων, μετά την άφιξη της Μεταβατικής Αρχής των Ηνωμένων Εθνών.²¹ Πάνω στο θέμα αυτό διαφωτιστική είναι και η δουλειά της Cynthia Enloe, η οποία περιγράφει ένα σύστημα στρατιωτικοποιημένων σεξουαλικών σχέσεων γύρω από πολλές στρατιωτικές βάσεις, όπου γυναίκες πέφτουν θύματα απαγωγής και εξαναγκάζονται σε πορνεία.²²

Παρόλα αυτά, επικρατεί η υπόθεση, ότι άντρες και γυναίκες βιώνουν με τον ίδιο τρόπο τα θέματα διεθνούς ασφάλειας και αυτά εξετάζονται με την περιορισμένη μιλιταριστική ανάγνωση στην οποία αναφερθήκαμε. Πως μπορούμε να δούμε ευρύτερα τους παράγοντες ανασφάλειας και, ως εκ τούτου, την ορθότερη αντιμετώπισή τους; Οι Gita Sen και Caren Grown εντοπίζουν ως αιτίες γέννησης ανασφάλειας την φτώχεια, τις διακρίσεις, την εκμετάλλευση, τη βία και τον μιλιταρισμό.²³ Αναλογιζόμενοι τι είναι αυτό που απειλεί περισσότερο μια ομάδα ανθρώπων, μπορούμε στην περίπτωση των γυναικών να καταλήξουμε, πως δεν είναι κάποιο ξένο κράτος αλλά κυρίως η παγκόσμια ανισορροπία έμφυλων δυνάμεων, η οποία διατηρεί την βία εναντίον τους και τις βυθίζει σε έναν κύκλο διακρίσεων και φτώχειας. Η έμφυλη ανισότητα με την σειρά της συνδέεται με τον αυξημένο κίνδυνο ταραχών και συγκρούσεων, κυρίως μη διεθνούς χαρακτήρα.²⁴ Ως εκ τούτου η στρατιωτική επέμβαση δεν είναι μόνο ακατάλληλη αλλά και καταστρεπτική ως μέθοδος επίλυσης των παραπάνω ζητημάτων.²⁵

¹⁹ Ως ‘ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου’ μεταφράζουμε τον όρο ‘gender mainstreaming’ αναγνωρίζοντας ότι η απόδοση αυτή δεν καλύπτει την διάσταση της κυρίαρχης τάσης που έχει η λέξη ‘mainstream’

²⁰ Jennings, Kathleen M., και Vesna Ristanovic. *UN Peacekeeping Economies and Local Sex Industries: Connections and Implications*. Μπράιτον: Micrococon, 2009.

²¹ Orford, Anne. "The Politics of Collective Security." *Michigan Journal of International Law* 17 (1996). 379

²² Enloe, Cynthia H. *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley: University of California Press, 2000.

²³ Sen, Gita, and Caren Grown. *Development, Crises, and Alternative Visions: Third World Women's Perspectives*. Νέα Υόρκη: Monthly Review Press, 1987.

²⁴ Caprioli, M. ‘Primed for Violence: The Role of Gender Inequality in Predicting Internal Conflict’. *International Studies Quarterly* 49(2), (2005). 161–178.

²⁵ Charlesworth 2000, ό.π.

1.2.2 Θετική ειρήνη (οικονομική και κοινωνική δικαιοσύνη)

Η αναγνώριση, ότι οι γυναικείες εμπειρίες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της σύγκρουσης και ότι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνίας μετά τη σύγκρουση, είναι μια βασική προϋπόθεση για τον τερματισμό του κύκλου της βίας και το άνοιγμα του δρόμου προς την ειρήνη και την ασφάλεια. Βέβαια η ανασφάλεια που προκαλείται από μια ομάδα ανδρών προς μια άλλη (όπως είναι για παράδειγμα ένοπλες ομάδες που αλληλομάχονται) είναι πιο καθοριστική για την πολιτική σταθερότητα και την ύπαρξη σταθερών κυβερνήσεων, απ' ό,τι είναι η βία ανδρών εναντίων γυναικών'.²⁶ Υπάρχει το σκεπτικό, ότι η απειλή για τις γυναίκες θα εκλείψει σταδιακά, καθώς καταπολεμούνται οι άλλες μορφές ανασφάλειας, όταν ολοκληρωθεί για παράδειγμα η παράδοση των όπλων από τις αντιμαχόμενες πλευρές.²⁷ Ως εκ τούτου, συνήθως σε καταστάσεις κρίσης τα ζητήματα φύλου αφήνονται για 'αργότερα'. Το "αργότερα" όμως, όπως μας λέει η Cynthia Enloe, "είναι ένα πατριαρχικό χρονικό πλαίσιο".²⁸ Προς επιβεβαίωση των παραπάνω, η Nadine Puechguirbal συζητώντας την εμπειρία της από τις ανθρωπιστικές αποστολές στην Αϊτή, αναφέρει ότι συχνά της έλεγαν «είναι κατάσταση έκτακτης ανάγκης, δεν έχουμε χρόνο για το φύλο. Θα προσθέσουμε το φύλο αργότερα» στο οποίο απαντούσε «αργότερα θα είναι πολύ αργά»²⁹

Για τις γυναίκες η ασφάλεια ορίζεται θετικά, όχι απλά ως απουσία σύγκρουσης. Περιλαμβάνει την ελευθερία από την βία, τόσο στο σπίτι όσο και στα χέρια των στρατιωτών, αξιοπρεπείς και ασφαλείς επιλογές μέσων διαβίωσης, καθώς και την πολιτική ισότητα. Ως εκ τούτου απαιτεί μια συνολική διαδικασία προς μια δημοκρατική διακυβέρνηση, η οποία προϋποθέτει την 'αποστρατικοποίηση' της πολιτικής και την μεταστροφή της οικονομίας από την χρηματοδότηση της πολεμικής μηχανής, προς την υποστήριξη του πληθυσμού.³⁰

²⁶ Enloe, Cynthia και Nadine Puechguirbal. 'Failing to Secure the Peace: Practical Gendered Lessons from Haiti & Iraq', *The Boston Consortium on Gender, Security and Human Rights*, Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University, 26 Οκτωβρίου, 2004, σελίδα 8

²⁷ Στο ίδιο, σελίδα 7

²⁸ Enloe, Cynthia. *The Curious Feminist, Searching for women in a new age of empire*, Μπέριγκλεν: University of California Press 2004, σελίδα 215

²⁹ Enloe & Puechguirbal 2004, ό.π., σελ. 3

³⁰ Mama, Amina. "Beyond Survival: Militarism, Equity and Women's Security." *Development and Equity*, (2014), 41-68.

Η συμπεριληπτική ανάπτυξη (inclusive development) αναγνωρίζεται, τουλάχιστον σε επίπεδο ρητορικής, και από τη διεθνή κοινότητα, ως σημαντικό στοιχείο πρόληψης συγκρούσεων, όπως φαίνεται για παράδειγμα και από τις τοποθετήσεις πολλών ομιλητών/τριών, σε μια πρόσφατη συζήτηση του Συμβουλίου Ασφαλείας, σχετικά με τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.³¹

³¹ Βλέπε σημείωμα από την κάλυψη της συνεδρίασης, *Inclusive Development Critical for Preventing Conflict, Speakers Emphasize, as Security Council Debates Maintenance of International Peace, Security*, 19 Ιανουαρίου 2015, <http://www.un.org/press/en/2015/sc11740.doc.htm>

2. Φεμινιστικές Προσεγγίσεις των Διεθνών Σχέσεων και του Διεθνούς Δικαίου

Ο φεμινισμός προσφέρει πολλά κοινά εργαλεία ανάλυσης για τους τομείς των διεθνών σχέσεων και του διεθνούς δικαίου, καθώς οι δύο κλάδοι παρουσιάζουν ορισμένες συγγένειες, που καθιστούν το γεγονός αυτό ευκολότερο. Σε αντίθεση με το εσωτερικό δίκαιο, η διάκριση μεταξύ δικαίου και πολιτικής, είναι στο διεθνές λιγότερο αυστηρή. Ομοιότητες παρουσιάζονται και ως προς το κεντρικό αντικείμενο ανάλυσης αμφότερων των τομέων, το οποίο παραδοσιακά είναι το κράτος, ενώ η φεμινιστική θεωρία (μεταξύ άλλων) έρχεται να αμφισβητήσει την απόλυτη αυτή πρωτοκαθεδρία.

Όταν μιλάμε για φεμινισμό στην επιστήμη, τον αντιλαμβανόμαστε ως «ένα τρόπο ανάλυσης, μια μέθοδο προσέγγισης της ζωής και της πολιτικής, ένα τρόπο διατύπωσης ερωτήσεων και αναζήτησης απαντήσεων.»³²

Σύμφωνα με την Christine Littleton, η φεμινιστική μέθοδος «ξεκινά με την πολύ ριζοσπαστική πράξη, να πάρουμε τις γυναίκες στα σοβαρά, να πιστέψουμε, ότι αυτό που λέμε για τους εαυτούς μας και την εμπειρία μας είναι σημαντικό και έγκυρο, ακόμα και όταν (ή ίσως ειδικά όταν) έχει μικρή ή καμία σχέση με ό,τι έχει ειπωθεί ή λέγεται για εμάς»³³

³² Hartsock, Nancy. "Feminist Theory and the Development of Revolutionary Strategy." In *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*, edited by Zillah R. Eisenstein. Monthly Review Press, 1978.

³³ Littleton, Christine A.. 1989. "Feminist Jurisprudence: The Difference Method Makes". Review of *Feminism Unmodified*. *Stanford Law Review* 41 (3). *Stanford Law Review*: 751–84.

Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις συχνά αντικατοπτρίζουν μια πολιτική ατζέντα αντί να ενδύονται τον μανδύα της αντικειμενικότητας και της ουδετερότητας, ή φαίνονται προσωπικές κι όχι αποστασιοποιημένες. Αμφισβητούν έτσι πολλές αποδεκτές επιστημονικές παραδόσεις.³⁴

2.1 Διεθνείς Σχέσεις

Οι φεμινιστικές θεωρίες ακολουθούν γενικά μια διεπιστημονική προσέγγιση, τόσο επειδή εισάγουν την φεμινιστική σκέψη στους κατά περίπτωση επιστημονικούς τους κλάδους,³⁵ όσο κι επειδή αντλούν ταυτόχρονα από τις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες, τις ανθρωπιστικές σπουδές και την φιλοσοφία.³⁶ Οι διάφορες φεμινιστικές θεωρίες εκκινούν από την κοινή παρατήρηση, ότι οι γυναίκες βρίσκονται κατά κανόνα κοινωνικά και οικονομικά σε υποδεέστερη θέση από εκείνη των ανδρών, και την προσπάθεια να εξηγήσουν και να αλλάξουν αυτή την υποταγή. Παρόλα αυτά, παρουσιάζουν σημαντικές συχνά διαφορές μεταξύ τους. Οι φιλελεύθερες φεμινίστριες³⁷ πιστεύουν ότι η γυναικεία υποταγή έχει τις ρίζες

³⁴ Charlesworth, Hilary. 1999. "Feminist Methods in International Law". *The American Journal of International Law* 93 (2). American Society of International Law: 379–94.

³⁵ Branaman, Ann, "Feminist and Post-Feminist theories" στο *Routledge Handbook of Social and Cultural Theory*. Oxford: Routledge, 2014

³⁶ Sjoberg, Laura, και J. Ann Tickner. "Feminist Perspectives on International Relations." στο *Handbook of International Relations*, επιμ. Walter Carlsnaes κ.α., 170-94. London: SAGE, 2002.

³⁷ Αναγνωρίζοντας τον έμφυλο χαρακτήρα της γλώσσας καθώς και την πρακτική δυσκολία της συνεχούς αναφοράς και στα δύο γραμματικά γένη, στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιούμε το θηλυκό γένος, όταν αναφερόμαστε στο σύνολο των ακαδημαϊκών της φεμινιστικής θεωρίας. Η απόφασή μας πηγάζει τόσο από το γεγονός, ότι η πλειονότητα των θεωρητικών του φεμινισμού είναι γυναίκες, όσο και από την επιθυμία εξισορρόπησης της ισοπεδωτικής επίδρασης ενός και μόνο υποκειμένου γένους αρσενικού, για την γραμματική αναφορά σε ένα πλήθος (κάτι που οδηγεί δέκα καθηγήτριες κι έναν καθηγητή φερ' ειπείν, να αναφέρονται ως «οι καθηγητές»).

Περισσότερα για τη συζήτηση σχετικά με τη σχέση αλληλεπίδρασης της κοινωνίας, της γλώσσας και της σκέψης στο ενδιαφέρον κείμενο «Οδηγός χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα», των Μαρία Γκασούκα και Γεωργαλλίδου Μαριάνθη, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο

της σε μια σειρά από εθιμικούς και νομικούς περιορισμούς, που εμποδίζουν την ένταξη και την επιτυχία των γυναικών στη δημόσια σφαίρα. Στοχεύουν έτσι στην ισότητα των φύλων μέσω πολιτικών και νομικών μεταρρυθμίσεων.³⁸

Ωστόσο, η κριτική αυτής της προσέγγισης, όπως εκφράζεται από τις μετά-φιλελεύθερες φεμινιστικές θεωρίες, εντοπίζει βαθύτερα ριζωμένες πατριαρχικές δομές, για την υπέρβαση των οποίων επιχειρηματολογεί, ότι μια νομική προσέγγιση δεν είναι αρκετή. Οι θεωρίες αυτές αμφισβητούν το κατά πόσο μπορούν οι γυναίκες απλώς να προστεθούν σε υφιστάμενα θεωρητικά σχήματα και επιδιώκουν αντίθετα να δημιουργήσουν ένα νέο σώμα γνώσης, το οποίο να μην βασίζεται σε ανδροκεντρικά θεμέλια.³⁹

Ιδιαίτερα ο μεταμοντέρνος και μετα-αποικιοκρατικός φεμινισμός τονίζει την ύπαρξη περισσότερων δομών καταπίεσης, πέρα από το φύλο, αμφισβητώντας ως εκ τούτου την δυνατότητα εκφοράς μιας γενικής αλήθειας για την καταπίεση των γυναικών.⁴⁰ Η προσέγγιση αυτή αναγνωρίζει, ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές εντός των δύο φύλων και όχι απλώς μεταξύ τους και αυτές οι φεμινίστριες θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι το φύλο, η φυλή και η τάξη είναι διασυνδεδεμένες ως "τεμνόμενες καταπιέσεις".⁴¹

Οι φεμινίστριες θεωρητικοί συχνά υποστηρίζουν, ότι δεν υπάρχει μια μόνο ορθή μεθοδολογία στην έρευνα, και χρησιμοποιούν διαφορετικές μεθόδους σε διαφορετικά στάδια της έρευνάς τους, με κριτήριο την καταλληλότητά τους για την επίτευξή του στόχου τη

<http://www.isotita.gr/var/uploads/MELETES/Odhgos%20Xrasis%20Mi%20Seksistikis%20Glossas.pdf>

³⁸ Tong, Rosemarie. 1989. *Feminist Thought: A Comprehensive Introduction*. Oxon, United Kingdom: Unwin Human Ltd. Κεφ. 1

³⁹ Sjoberg, και Tickner 2002, ό.π., σελ 171

⁴⁰ στο ίδιο

⁴¹ Crenshaw, Kimberle. "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color." *Stanford Law Review* 43, no. 6 (1991), διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο http://socialdifference.columbia.edu/files/socialdiff/projects/Article_Mapping_the_Margins_by_Kimblere_Crenshaw.pdf

δεδομένη στιγμή.⁴² Κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ο στόχος να φέρουν τις γυναίκες στο προσκήνιο, εξετάζοντάς τες ως υποκείμενα ενεργούς δράσης και όχι ως αντικείμενα. Στοχεύουν ακόμα να αμφισβητήσουν αυτό που παραδοσιακά αντιμετωπίζεται ως καθολική γνώση, βασιζόμενες στην κριτική τους απέναντι στις προσεγγίσεις των διεθνών σχέσεων, των θετικά διακείμενων απέναντι στους άνδρες και τον ανδρισμό.⁴³ Η ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων για παράδειγμα, βασίζεται πάνω στην προσπάθεια των κρατών να κερδίσουν δύναμη και να υπερασπιστούν την επικράτειά τους από άλλα εχθρικά κράτη σε μια κατάσταση αναρχίας. Οι έννοιες της δύναμης και της ασφάλειας, που κατέχουν εδώ κεντρικό ρόλο, είναι ταυτισμένες με χαρακτηριστικά που συνδέονται με την αρρενωπότητα.⁴⁴

Εκτός από την ύπαρξη καθολικής γνώσης, οι φεμινίστριες θεωρητικοί αμφισβητούν και την δυνατότητα αντικειμενικής παρατήρησης. Σε αντίθεση με τις φυσικές επιστήμες, η κοινωνική επιστήμονας είναι μέρος του κόσμου και του φαινομένου που καλείται να παρατηρήσει, ενός κόσμου που αλλάζει και επηρεάζεται από τον τρόπο με τον οποίο τον μελετάμε.⁴⁵

Ενώ λοιπόν οι φεμινιστικές προσεγγίσεις διαφέρουν μεταξύ τους και χρησιμοποιούν και διαφορετικές μεθόδους *«αυτό το οποίο καθιστά εν τέλει φεμινιστική μια προσέγγιση είναι το ερευνητικό ερώτημα και η θεωρητική μεθοδολογία και όχι το εργαλείο ή η συγκεκριμένη μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε.»*⁴⁶

Το πρώτο ερώτημα, το οποίο διατυπώνουν συχνά οι φεμινίστριες, είναι «που είναι οι γυναίκες;», γιατί δηλαδή οι γυναίκες είναι τόσο σπάνια ορατές στο πεδίο της πολιτικής αλλά και τείνουν να αγνοούνται από πολιτικές συζητήσεις. Σύμφωνα με τη Cynthia Enloe, ακόμα και όταν ορισμένες γυναίκες καταφέρνουν να κατακτήσουν θέσεις ισχύος, υποθέτουμε ότι

⁴² Sjoberg, και Tickner 2002, ό.π.

⁴³ στο ίδιο

⁴⁴ στο ίδιο

⁴⁵ στο ίδιο, σελ. 173

⁴⁶ στο ίδιο, σελ 174

είναι επειδή έχουν μάθει να «σκέφτονται σαν άντρες».⁴⁷ Για μια πραγματική φεμινιστική θεώρηση των διεθνών σχέσεων, σύμφωνα με την Enloe, είναι απαραίτητο να ψάξουμε τις γυναίκες σε ποικίλες θέσεις και ρόλους, που δεν απασχολούν συνήθως τους μελετητές των διεθνών σχέσεων, καθώς ανήκουν στη σφαίρα του ιδιωτικού, ή του εγχώριου, του τοπικού. Πρέπει να αναζητήσουμε τις οικιακές βοηθούς όσο και τις διπλωμάτισσες, τις γραμματείς, τις συζύγους πολιτικών, τις εργάτριες του σεξ κ.α. Οι φεμινίστριες θεωρητικοί αναλύουν επίσης, τους διάφορους ρόλους των γυναικών και του φύλου κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων και στο πλαίσιο των διαδικασιών ειρήνευσης.⁴⁸

Ο εντοπισμός των γυναικών στις διαφορετικές αυτές περιπτώσεις, απαιτεί να τις δούμε και μέσα σε δομές με έμφυλα χαρακτηριστικά. Οι φεμινίστριες ερευνούν πώς το διεθνές σύστημα συμβάλει στην υποταγή των γυναικών και αυτό με τη σειρά του απαιτεί την επανεξέταση παραδοσιακών εννοιών όπως είναι η ασφάλεια⁴⁹ – κάτι που μας απασχολεί ιδιαίτερα εδώ σε σχέση με τις διαδικασίες ειρήνευσης.

Είναι απαραίτητο να ρωτήσουμε λοιπόν, πώς συμβάλει το φύλο στην κατανόηση των διεθνών σχέσεων και πώς διαφοροποιούνται οι εμπειρίες και οι ρόλοι των γυναικών από των ανδρών;

2.2 Διεθνές Δίκαιο

Κάναμε στην εισαγωγή του παρόντος κεφαλαίου μια αναφορά στις ομοιότητες που παρουσιάζουν οι φεμινιστικές προσεγγίσεις των διεθνών σχέσεων και του διεθνούς δικαίου. Και οι φεμινίστριες νομικοί επιχειρούν να δουν πίσω από τις αφηρημένες κρατικές οντότητες.

⁴⁷ Enloe, 2000, ό.π. σελ 352

⁴⁸ Sjoberg, και Tickner 2002, ό.π

⁴⁹ Στο ίδιο

Θέτουν το ερώτημα με ποιόν τρόπο οι νομικοί κανόνες επηρεάζουν στην πραγματικότητα τις ζωές των γυναικών εντός των κρατών και υποστηρίζουν ότι οι κανόνες, αλλά και η ίδια δομή του διεθνούς δικαίου, είναι προνομιακά δομημένοι για τους άνδρες. Προσεγγίζουν το διεθνές δίκαιο ως ένα έμφυλο σύστημα.⁵⁰

Οι φεμινίστριες θεωρητικοί του διεθνούς δικαίου υιοθετούν κι εκείνες την ανάλυση του κράτους ως πατριαρχικής δομής, η οποία βασίζεται στη συγκέντρωση και τον έλεγχο της εξουσίας από μια (ανδροκρατούμενη) ελίτ και στην νομιμοποίηση του μονοπώλειου της βίας για τη διατήρηση της εξουσίας αυτής. Στο διεθνές δίκαιο αυτό αντικατοπτρίζεται και ενισχύεται από τις αρχές της κυρίαρχης ισότητας, της πολιτικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας, με την νομιμοποίηση της χρήσης βίας για την υπεράσπιση αυτών.⁵¹

Σημαντικό σημείο της φεμινιστικής κριτικής, είναι η αμφισβήτηση του αφηρημένου ορθολογισμού, ο οποίος αποτελεί κεντρικό στοιχείο των περισσότερων δυτικών νομικών θεωριών. Υποστηρίζουν, ακολουθώντας το σκεπτικό των ριζοσπαστικών θεωριών του δικαίου, ότι η νομική ανάλυση δεν μπορεί να διαχωριστεί από το πολιτικό, οικονομικό, ιστορικό και πολιτιστικό πλαίσιο.⁵² Στο σημείο αυτό, η κριτική θυμίζει την αμφισβήτηση της ικανότητας (και της χρησιμότητας) διατύπωσης αντικειμενικών θεωριών και καθολικής αλήθειας. Μερικές θεωρητικοί υποστηρίζουν, μάλιστα, ότι οι νόμοι ως ένα σύστημα πεποιθήσεων επιτρέπουν στις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές ανισότητες να εμφανίζονται ως φυσικές.⁵³

Συγγενής στον προβληματισμό αυτό είναι η «κριτική των δικαιωμάτων», η οποία αμφισβητεί κατά πόσο η απόκτηση νομικών δικαιωμάτων προωθεί την ισότητα των γυναικών⁵⁴ – σημείο

⁵⁰ Charlesworth, Hilary, Christine Chinkin, and Shelley Wright. "Feminist Approaches to International Law." *The American Journal of International Law* 85, no. 4 (1991): 613

⁵¹ στο ίδιο

⁵² στο ίδιο

⁵³ στο ίδιο

⁵⁴ στο ίδιο

κριτικής που εντοπίσαμε ήδη και από φεμινίστριες θεωρητικούς των διεθνών σχέσεων. Το επιχείρημα εδώ είναι ότι, ενώ η διεκδίκηση επίσημης νομικής ισότητας μπορεί να ήταν σκόπιμη στα πρώτα στάδια του φεμινιστικού κινήματος, δεν φαίνεται να είναι πλέον προωθητική, αφού στην πράξη η υλοποίηση των δικαιωμάτων παρεμποδίζεται από την ανισότητα δυνάμεων.

Καθώς οι φεμινιστικές ιδέες αποκτούν πρόσβαση σε νομικά κείμενα και θέσεις εξουσίας, μπορούν να καταστούν εργαλεία ισχυρών παραγόντων για την διατήρηση του έμφυλου status quo, την ίδια στιγμή όμως, ανοίγουν νέες δυνατότητες για την προοδευτική αλλαγή. Για αυτό τον λόγο είναι ταυτόχρονα απαραίτητος και ο ακτιβισμός και η κριτική.⁵⁵

Όπως και οι φεμινίστριες θεωρητικοί των διεθνών σχέσεων, έτσι και οι φεμινίστριες νομικοί βρίσκονται σε μια αναζήτηση. Είδαμε άλλωστε και παραπάνω, ότι η φεμινιστική μεθοδολογία είναι κατά βάση η διατύπωση ερωτήσεων. Οι φεμινίστριες θεωρητικοί του διεθνούς δικαίου αναζητούν τις «σιωπές», στο διεθνές δίκαιο, τις θεματικές εκείνες για τις οποίες δεν γίνεται λόγος, καθώς θεωρούνται λιγότερο σημαντικές.⁵⁶ Εκεί κάπου βρίσκονται και οι γυναίκες.

Στην αναζήτηση αυτή, είναι κομβικό να παρατηρήσει καμία τις διχοτομίες, που χρησιμοποιούνται στη δομή του διεθνούς δικαίου, και τις έμφυλες συνυποδηλώσεις αυτών. Ορισμένα βασικά δίπολα στο διεθνές δίκαιο (αλλά και τις διεθνείς σχέσεις σε μεγάλο βαθμό) είναι αντικειμενικό/υποκειμενικό, νομικό/πολιτικό, λογική/συναίσθημα, τάξη/ αναρχία, πολιτισμός/φύση, δημόσιο/ιδιωτικό, προστάτης/προστατευμένος, ανεξαρτησία/εξάρτηση.⁵⁷

Φεμινίστριες θεωρητικοί έχουν εστιάσει στην έμφυλη κωδικοποίηση αυτών των δυαδικών αντιθέσεων - ο πρώτος όρος, ο οποίος είναι στην δυτική κουλτούρα αυτός που

⁵⁵ Otto, Dianne. *The Exile of Inclusion: Rethinking Feminist Challenges to the Gendered Languages and Economics of International Law*. 2007.

⁵⁶ Charlesworth, Hilary. 1999. "Feminist Methods in International Law". *The American Journal of International Law* 93 (2). American Society of International Law: 379-94

⁵⁷ στο ίδιο, σελ. 382, όπου εντοπίζονται και άλλα παραδείγματα διχοτομιών

συνήθως έχει μεγαλύτερη αξία, συνδέεται με "αρσενικά" χαρακτηριστικά και ο δεύτερος με "θηλυκά".⁵⁸ Ειδικά ο διαχωρισμός μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας θεωρείται ότι επιτρέπει στο δίκαιο, και δη το διεθνές, να αγνοεί τις οδύνες των γυναικών.⁵⁹ Ένας ακόμα βασικός διαχωρισμός για το δίκαιο, ο οποίος και πάλι υφίσταται την κριτική ότι δρα συχνά κατά των γυναικών, είναι αυτός μεταξύ ανθρωπιστικού δικαίου και δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁶⁰ Σύμφωνα με την Charlesworth, αυτή η διχοτόμηση έχει οδηγήσει σε ανωμαλίες και αντιφάσεις και, από φεμινιστική σκοπιά, επέτρεψε στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, με τις βάσεις του στους κώδικες τιμής των μαχητών, να αποφεύγει να συνυπολογίσει ζητήματα που δεν σχετίζονται με την «κάστα» των πολεμιστών.⁶¹ Έτσι για παράδειγμα έχει προκαλέσει αρκετή κριτική, το άρθρο 27 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης, το οποίο προβλέπει ότι «οι γυναίκες θα αποτελούν αντικείμενο ειδικού σεβασμού και θα προστατεύονται συγκεκριμένα κατά του βιασμού, της εξαναγκαστικής πορνείας και οποιασδήποτε άλλης μορφής άσεμνης επίθεσης»⁶², για την ενσωμάτωση της αντίληψης ότι ο βιασμός είναι κυρίως επίθεση στην 'τιμή' μιας γυναίκας – και κατ' επέκταση, και της οικογένειας και κοινότητάς της – και όχι επίθεση ενάντια στην σωματική και συναισθηματική της ακεραιότητα.⁶³

Μια άλλη μεθοδολογική προσέγγιση, είναι και εδώ η συνειδητοποίηση των διαφορών μεταξύ των γυναικών, η μη θέαση τους ως ομοιογενές υποκείμενο βάσει και μόνο του φύλου. Στην προσπάθεια ενός κοινού αγώνα, οι υπερεθνικές φεμινιστικές προσεγγίσεις ενέχουν τον

⁵⁸ Charlesworth, 1999, ό.π

⁵⁹ στο ίδιο

⁶⁰ στο ίδιο, σελ 382

⁶¹ στο ίδιο

⁶² International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War (Third Geneva Convention)*, 12 August 1949, 75 UNTS 135, διαθέσιμη στο: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36d2.html>

⁶³ Για περισσότερα, σχετικά με την αντίληψη των γυναικών στις Συμβάσεις της Γενεύης, μέσα από τον σεξουαλικό και αναπαραγωγικό τους ρόλο, βλέπε Gardam Judith και Michelle Jarvis, *Women, Armed Conflict and International Law*, Χάγη: Kluwer Law International, 2001

κίνδυνο κωφεύσουν απέναντι στις φωνές των φτωχότερων γυναικών του παγκόσμιου νότου⁶⁴ και να επιτρέπουν την αναπαραγωγή της ηγεμονίας του παγκόσμιου κεφαλαίου και του δυτικού φεμινισμού μέσα από τις ίδιες τις υπερεθνικές φεμινιστικές πολιτικές.⁶⁵

Με ποιόν τρόπο μπορούμε, λαμβάνοντας υπόψη μας όλες τις παραπάνω διαστάσεις, να προβούμε σε μια διεθνή νομική ανάλυση, η οποία να αντικατοπτρίζει και τις διαφορετικές προσεγγίσεις τις πολλαπλότητας μεταξύ των γυναικών;

Η φεμινιστικές μέθοδοι που προτείνει η Hilary Charlesworth είναι

1. Η επίγνωση των ορίων της ατομικής εμπειρίας των φεμινιστριών νομικών κι ως εκ τούτου η επιφυλακτικότητα απέναντι στην κατασκευή οικουμενικών αρχών με βάση αυτή.
2. Η συνειδητοποίηση ότι η διατύπωση ερωτημάτων και η αμφισβήτηση κοινών παραδοχών σχετικά με το διεθνές δίκαιο, είναι ίσως πολυτιμότερες από τη διατύπωση μεγάλων θεωριών της γυναικείας καταπίεσης.
3. Η αναγνώριση του ρόλου του ρατσισμού και της οικονομικής εκμετάλλευσης στη θέση των περισσότερων γυναικών στον κόσμο.

2.3 Υπόθεση εργασίας και μεθοδολογία

Αν ανατρέξει καμία σε κείμενα διεθνούς πρακτικής, θα διαπιστώσει ότι ένα από τα βασικά συστατικά που καθιστούν επιτυχημένη μια ειρηνευτική διαδικασία συνιστά η

⁶⁴ Βλ. για παράδειγμα την κριτική της Gayatri Spivak για την παγκοσμιοποίηση και την ενότητα σε επίπεδο ΟΗΕ αλλά και συγκεκριμένα στην Συνδιάσκεψη του Πεκίνο και την Πλατφόρμα Δράσης Spivak, Gayatri. "Woman' as Theatre United Nations Conference on Women, Beijing 1995." *Radical Philosophy* 75 (1996): 2-4.

⁶⁵ Mohanty, Chandra Talpade, Ann Russo, and Lourdes Torres. *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press, 1991

συμπεριληπτικότητά της και η συμμετοχή των γυναικών σε αυτήν.⁶⁶ Η υπόθεση εργασίας που διατυπώνουμε σε αυτή τη μελέτη είναι η παρακάτω:

Η προσέγγιση που υιοθετούν τα διεθνή κείμενα προσεγγίζει τις γυναίκες ως ένα ενιαίο και στατικό συλλογικό υποκείμενο. Ως εκ τούτου, αποδίδει σε εκείνες έναν συγκεκριμένο ρόλο και μία συγκεκριμένη συμπεριφορά που στοιχειοθετεί μία φορμαλιστική εικόνα της γυναίκας, η οποία εξαντλείται στον ρόλο του συνήθους θύματος, στην περίπτωση των ενόπλων συγκρούσεων, και στον ρόλο της «ειρηνοποιού» στη διαδικασία ειρήνευσης. Ανατρέχοντας στα μεθοδολογικά εργαλεία των σπουδών φύλου, η παρούσα μελέτη ασκεί κριτική σε αυτήν την φορμαλιστική στατική εικόνα της γυναίκας που αναπαρίσταται στερεοτυπικά ως θύμα και ειρηνοποιός. Υποστηρίζουμε στην ανάλυση που ακολουθεί, ότι η ταυτότητα των γυναικών είναι πολυδιάστατη και σχεσιακή και διαμορφώνεται μέσα από μία διαλεκτική του φύλου με το περιβάλλον κοινωνικής δράσης. Συνεπώς το αν μία γυναίκα είναι θύμα ή θύτης σε έναν πόλεμο δεν καθορίζεται από τη φύση της, αλλά από τις συνθήκες διαμόρφωσης της έμφυλης ταυτότητας και των έμφυλων ρόλων. Εστιάζουμε, λοιπόν, στο φύλο και όχι στη γυναίκα. Αυτή η μεθοδολογική επιλογή μας επιτρέπει να εξετάσουμε τις έμφυλές δομές που καθιστούν σιωπηλή τη γυναίκα εγκλωβίζοντάς την σε έναν στερεοτυπικό ρόλο, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύουν ως κυρίαρχη αρρενωπότητα εκείνη που συνδέεται με την επιθετικότητα και τον μιλιταρισμό. Επιχειρηματολογούμε, ότι το φαινόμενο αυτό δεν περιορίζεται στα άτομα, αλλά ότι εγχώριοι και διεθνείς θεσμοί διακατέχονται εξίσου από έμφυλα χαρακτηριστικά. Η μεθοδολογική μας επιλογή μας επιτρέπει επίσης, να ερευνήσουμε το ερώτημα του ποιές είναι οι εκβάσεις ενός πολέμου ή μίας ειρηνευτικής διαδικασίας όταν αίρονται οι περιορισμοί των έμφυλων δομών πάνω στην δράση των γυναικών.

⁶⁶ Βλ. για παράδειγμα, OECD. (2012), "What are ingredients for success in a peace process?", in OECD. , *Improving International Support to Peace Processes: The Missing Piece*, OECD Publishing, Paris.

Στο φόντο αυτής της υπόθεση εργασίας, όπως τη διατυπώσαμε παραπάνω, θα ακολουθήσουμε το νήμα σκέψης που εκκινεί από το ερώτημα «που είναι οι γυναίκες», διευκρινίζοντας «ποιες γυναίκες» και τελικά προσπαθώντας να απαντήσουμε στο «γιατί οι γυναίκες». Τι προσφέρει δηλαδή το φύλο στην προσέγγισή μας;

Θα ξεκινήσουμε από μια συνοπτική αναφορά στο πλήθος των ρόλων και ταυτοτήτων των γυναικών κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, μέσα από σχετική βιβλιογραφία και εκθέσεις διεθνών οργανισμών.

Θα συνεχίσουμε εξετάζοντας τα σημαντικότερα διεθνή κείμενα σε σχέση με το θέμα «γυναίκες, διεθνής ειρήνη και ασφάλεια». Κεντρικό ρόλο βέβαια, εδώ, παίζουν το ψήφισμα 1325 (το οποίο ακολούθησαν μια σειρά άλλων σχετικών) και η Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνο. Θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τα παραπάνω κείμενα μέσα από ένα φεμινιστικό πρίσμα, θέτοντας κυρίως ερωτήματα: πώς βλέπουν τις γυναίκες και πώς αντιλαμβάνονται την έννοια της ασφάλειας.

Τα ερωτήματα αυτά με τη σειρά τους, θα μας οδηγήσουν τελικά στην έμφυλη διάσταση των επιχειρήσεων υποστήριξης της ειρήνης και των ειρηνευτικών διαδικασιών. Πώς επηρεάζει το φύλο των συμμετεχόντων τις επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης και τι επιπτώσεις έχει η (μη) ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε αυτές; Υπάρχουν έμφυλα χαρακτηριστικά που μεταβάλλουν τους στόχους ή τη διεξαγωγή των ειρηνευτικών διαδικασιών; Διαφοροποιούνται οι επίσημες από τις ανεπίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες ως προς τα παραπάνω αλλά και τη συμμετοχή και τον ρόλο των γυναικών;

Τέλος, βοηθητικά προς τις θεωρητικές μας αναζητήσεις, έχουν επιλεγεί δυο περιπτώσεις ειρηνευτικών διαδικασιών, την έμφυλη διάσταση των οποίων θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε.

3. Η έμφυλη πτυχή του πολεμικού φαινομένου

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύσαμε το ενοσιολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η σχέση μεταξύ φύλου, διεθνούς δικαίου και διεθνών σχέσεων. Στο φόντο αυτής της ευρύτερης ανάλυσης, το παρόν κεφάλαιο θα εστιάσει στη σχέση του φύλου με την ανάλυση συγκρούσεων και την αξιολόγηση του αποτελεσματικού σχεδιασμού επίλυσής τους, και, αφετέρου, με την οικοδόμηση της ειρήνης. Καθώς υιοθετούμε τον ορισμό του φύλου ως «ενός συνόλου μεταβλητών αλλά κοινωνικά και πολιτισμικά κατασκευασμένων χαρακτηριστικών»⁶⁷ μας ενδιαφέρει εδώ να εντοπίσουμε ποια είναι τα χαρακτηριστικά αυτά, που καθιστούν δυνατή μια επιθετικότερη πολιτική, συνδέοντας τα με μια κυρίαρχη αντίληψη για τους έμφυλους ρόλους.

Σύμφωνα με μια σημαντική ερευνήτρια στο πεδίο του φύλου και των σπουδών ειρήνης, «μια έμφυλα ουδέτερη ανάλυση μπορεί να αποκρύπτει το γεγονός ότι η μεταπολεμική περίοδος είναι γεμάτη έμφυλες αποφάσεις».⁶⁸ Αντίστοιχα, η ερευνήτρια του Ινστιτούτου Ερευνών Ειρήνης του Όσλο, Inger Skjelsbæk, υποστηρίζει ότι «ανδρικά πρότυπα και ανδρικές συμπεριφορές έχουν εκληφθεί ως αντιπροσωπευτικές για την ανθρώπινη νόρμα».⁶⁹ Έτσι η αντίληψή μας για τον πόλεμο βασίζεται κυρίως στην ανδρική εμπειρία, την οποία θεωρούμε αντιπροσωπευτική για όλα τα ανθρώπινα όντα, όπως αντίστοιχα συμβαίνει και με την αντίληψη της ασφάλειας, για την οποία η ανάλυση εστιάζει στις στρατιωτικές πτυχές της σύρραξης. Ορίζει δηλαδή την ασφάλεια αρνητικά, ως απουσία ένοπλης σύρραξης και δεν

⁶⁷ Sjoberg, και Tickner 2002, ό.π.

⁶⁸ Enloe, Cynthia. *The morning after, sexual politics at the end of the Cold War*. Μπέργλεν: University of California Press. 1993

⁶⁹ Skelsbaek, Inger και Dan Smith, επιμ. *Gender, Peace and Conflict*. Λονδίνο: Sage. 2001

λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι δεν επιτυγχάνεται απαραίτητα 'ασφάλεια' με την υπογραφή μιας συμφωνίας ειρήνευσης, αλλά χρειάζεται και μια δημιουργία κουλτούρας ειρήνης (θετικά ορισμένη ασφάλεια). Αποκαλυπτική είναι η μελέτη των Turshen και Twagiramariya, σύμφωνα με τους οποίους η βία κατά τον γυναικών όχι απλά εξακολουθεί να υφίσταται, αλλά συχνά ενισχύεται με την επιστροφή των ανδρών από το πεδίο της μάχης.⁷⁰

Ταυτόχρονα, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, και οι εμπειρίες κατά την διάρκεια εμπόλεμων συρράξεων διαφοροποιούνται με βάση το φύλο και επηρεάζουν διαφορετικά τα υποκείμενα. Οι κοινωνικοί ρόλοι, που έχουν συνδεθεί με τις έμφυλες ταυτότητες, διαμορφώνουν με την σειρά τους τις προσωπικές και συλλογικές απαιτήσεις για κάθε φύλο και τις μεταξύ τους σχέσεις, οι οποίες άλλοτε είναι ευθεία επέκταση του καταμερισμού ρόλων της μη συγκρουσιακής περιόδου και άλλοτε ξεκάθαρη αμφισβήτησή τους. Και οι δύο περιπτώσεις παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την ανάλυσή μας.

Οι έννοιες 'φύλο' και 'σύγκρουση' θα πρέπει να εξετάζονται από κοινού, επειδή η παραγνώριση της έμφυλης διάστασης της κοινωνικής πραγματικότητας καθιστά αδύνατη την αντιμετώπιση κρίσιμων στοιχείων της επίλυσης συγκρούσεων. Επίσης, οδηγεί σε χαμένες ευκαιρίες, όπως για παράδειγμα την αποτυχία αξιοποίησης της συνεισφοράς των γυναικών στην επίλυση συγκρούσεων και την μεταπολεμική ανοικοδόμηση των κρατών τους.

Με μια έμφυλη ανάλυση της σύγκρουσης, θα επιχειρήσουμε να δούμε τις διαφορετικές εμπειρίες ανδρών και γυναικών (αλλά και αγοριών και κοριτσιών) κατά τη διάρκεια πολέμων και ενόπλων συγκρούσεων, καθώς και την διαφορετική επίδραση της βίας πάνω τους. Θα εξετάσουμε επίσης τους τρόπους, με τους οποίους αλλάζουν οι έμφυλοι ρόλοι κατά τη διάρκεια και μετά από ένοπλες συρράξεις και πως αυτές διαμορφώνουν και διαμορφώνονται

⁷⁰ Turshen, Meredith και Clotilde Twagiramariya, επιμ. 'Women's War stories' στο *What women do in wartime: Gender and Conflict in Africa*. Λονδίνο: Zed Books. 1998

από έμφυλες αντιθέσεις και ανισότητες.⁷¹

Έτσι, και αφότου στο επόμενο κεφάλαιο προσπαθήσουμε να δώσουμε ορισμένες απαντήσεις στο ερώτημα «που είναι οι γυναίκες» κατά τη διάρκεια των συρράξεων, ελπίζουμε να στοιχειοθετήσουμε καλύτερα την θέση μας, για την σημαντικότητα της συμμετοχής των γυναικών και της συμπερίληψης έμφυλων ζητημάτων στις ειρηνευτικές διαδικασίες.

3.1 (Κυρίαρχη) αρρενωπότητα και επιθετικότητα

Ο πόλεμος είναι μια δραστηριότητα άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανθρωπότητα από τα πρώτα βήματά της. Καταρρίπτοντας θεωρίες περί 'ειρηνικών απαρχών' και εξετάζοντας πλήθος περιπτώσεων, ο Goldstein καταλήγει ότι η δυναμική του πολέμου είναι οικουμενική στην ανθρώπινη κοινωνία, με εξαίρεση ελάχιστες περιπτώσεις, όπου πολύ ιδιαίτερες συνθήκες τον καθιστούν μη πρακτικό. Τέτοιες ήταν για παράδειγμα απομονωμένες κοινότητες Εσκιμών ή ιθαγενών στην Βραζιλία.⁷² Εκτός από οικουμενική, ο πόλεμος είναι και μια δραστηριότητα με έντονα στοιχεία έμφυλων χαρακτηριστικών. Στην προϊστορία και την ιστορία οι περιπτώσεις γυναικείων μονάδων στρατευμάτων είναι ελάχιστες, ενώ μειοψηφική είναι και η συμμετοχή μεμονωμένων γυναικών σε μεικτές μονάδες.⁷³

Οι εμπειρίες και οι δραστηριότητες των υποκειμένων στη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων καθορίζονται από και επανακαθορίζουν τις έμφυλες σχέσεις. Μια σειρά παραγόντων έχει συντελέσει στο να θεωρείται διαχρονικά ο πόλεμος ανδρική δραστηριότητα και αρκετές θεωρίες έχουν επιστρατευθεί για να εξηγήσουν το παραπάνω φαινόμενο, δυνάμενες να χωριστούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

α) εκείνες που θεωρούν την ανδρική επιθετικότητα έμφυτο βιολογικό

⁷¹ Goldstein, Joshua S. *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2001.

⁷² στο ίδιο, σελ. 33

⁷³ στο ίδιο, 17

χαρακτηριστικό

β) εκείνες που τη θεωρούν κοινωνικό και επίκτητο.

Τα δυο παραπάνω αποτελούν βέβαια τα δύο άκρα ενός διαβαθμισμένου συνεχούς, ενώ ανοίγουν μια συζήτηση για τη μονιμότητα του βιολογικού και τον έλεγχο του κοινωνικού. Είναι εντέλει το κοινωνικό πεδίο ευκολότερα κατανοητό και μετατρέψιμο; Ή μήπως η επιθετικότητα ως γονίδιο και τίποτα άλλο, θα ήταν ευχής έργο, αφού θα ήταν ευκολότερο να βρεθεί κάποιος 'αντίδοτο' απ' ό,τι είναι να αλλάξουν κοινωνικές δομές χιλιετιών; Παραθέτοντας παρακάτω ορισμένες θεωρίες και από τις δύο πλευρές θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να καταλήξουμε σε ένα δικό μας συμπέρασμα.

3.1.1 Βιολογικές προσεγγίσεις των διαφορών επιθετικότητας μεταξύ των φύλων

Σύμφωνα με τους Maccoby & Jacklin, οι οποίοι ερεύνησαν πάνω από 1500 μελέτες, η επιθετικότητα είναι μια από τις διαφορές, που απαντάται με συχνότητα και συνέπεια στις ψυχολογικές μελέτες συμπεριφοράς και είναι «αρκετά καλά εδραιωμένο» ότι τα αγόρια είναι πιο επιθετικά.⁷⁴ Η αιτία, ωστόσο, που προκαλεί αυτή την επιθετικότητα, είναι δύσκολο να εντοπιστεί. Η θεωρία ότι το χρωμόσωμα Y, το οποίο κληρονομεί ένα άτομο από τον πατέρα του, εμπεριέχει πρωτεΐνες που σχετίζονται με την επιθετικότητα, κι ως εκ τούτου θα έπρεπε να παρατηρείται διαφορά στην επιθετικότητα ανάλογα με τον αριθμό των X ή Y χρωμοσωμάτων, δεν ευσταθεί.⁷⁵ Μια ουσία που θεωρείται αποφασιστική για την 'ανδρική' συμπεριφορά, είναι η τεστοστερόνη και για καιρό υπήρχαν θεωρίες, ότι ίσως αυτή συνδέεται με την επιθετικότητα. Σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές οι άνδρες είναι πιο επιθετικοί και έχουν πολύ μεγαλύτερα επίπεδα τεστοστερόνης, οπότε είναι μια θεμιτή υπόθεση. Τα ευρήματα, ωστόσο, δεν υποστηρίζουν επαρκώς το παραπάνω. Στα ζώα, όπου η επιθετικότητα μετράται

⁷⁴ Lips, Hilary M., και Nina L. Colwill. *The Psychology of Sex Differences*. Vol. 1. Καλιφόρνια: Stanford University Press, 1978. 352 (στην σελίδα 230 συναντάμε και έναν πίνακα επισκόπησης των μελετών αυτών.)

⁷⁵ Goldstein 2001, ο.π. 140

με άμεση παρατήρηση της συμπεριφοράς (μάχες ή απειλές) η τεστοστερόνη έχει βρεθεί ότι αυξάνει την επιθετική συμπεριφορά σε ένα ευρύ φάσμα ειδών, αν και στα θηλαστικά η μελέτη της σχέσης τεστοστερόνης και επιθετικότητας έχει σε μεγάλο βαθμό περιοριστεί σε τρωκτικά και οπληφόρα, με σχετικά λίγες μελέτες πρωτεύοντων.⁷⁶ Τα αποδεικτικά στοιχεία συσχέτισης τεστοστερόνης και επιθετικότητας στους ανθρώπους υπονομεύονται από την έλλειψη επαρκούς μελέτης αλλά και την αντιστροφή αιτιότητα (στην επιλογή πχ ως αντικειμένων μελέτης αποδεδειγμένα επιθετικών υποκειμένων, όπως κάποιοι φυλακισμένοι).

Συμπερασματικά, η τεστοστερόνη φαίνεται να επηρεάζει την ένταση της επιθετικότητας σε κάποια συγκείμενα, αλλά δεν μπορούμε ακόμη ούτε να τα κατανοήσουμε πολύ καλά, ούτε είναι μεγάλης σημασίας παράγοντας.⁷⁷

Σύμφωνα με άλλες θεωρίες της εξελικτικής ψυχολογίας, οι άντρες έχουν κληρονομήσει επιθετικές τάσεις από τους προγόνους τους (ήδη από την εποχή των σπηλαίων) καθώς το στάτους, η πρόσβαση σε αγαθά, η προστασία της οικογένειας και ο ανταγωνισμός για τις γυναίκες συνδέονταν άμεσα με σωματική αντιπαράθεση και ενίσχυαν την επιθετικότητα. Όπως και σε άλλα είδη, υποστηρίζουν ορισμένοι εξελικτικοί ψυχολόγοι, έτσι και στο ανθρώπινο, οι άνδρες έχουν τον βιολογικό ρόλο του προστάτη, κάτι που αντικατοπτρίζεται και στην μέση σωματοδομή τους.⁷⁸

Η αντίληψη ωστόσο αυτή για τον έμφυλο καταμερισμό των ρόλων στην προϊστορική εποχή, έχει να αντιμετωπίσει και έντονο αντίλογο. Σύγχρονες μελέτες αμφισβητούν τον παθητικό ρόλο των γυναικών και αντιτείνουν πως συμμετείχαν εξίσου έντονα στις πάσης φύσεως καθημερινές δραστηριότητες⁷⁹ αλλά και πως οι άνδρες επωμίζονταν μέρος της καθημερινής

⁷⁶ Archer, John. "The Influence of Testosterone on Human Aggression." *British Journal of Psychology*: 1-28.

⁷⁷ Goldstein 2001, ο.π. 143-156

⁷⁸ Βλ. για παράδειγμα Buss, David M., και Joshua D Duntley. "The Evolution of Aggression." Στο *Evolution and Social Psychology*. Νέα Υόρκη: Psychology Press, 2006.

⁷⁹ βλ. για παράδειγμα Adovasio, J. M., Olga Soffer, and Jake Page. *The Invisible Sex: Uncovering the True Roles of Women in Prehistory*. New York: Smithsonian Books, 2007.

φροντίδας των παιδιών.⁸⁰

Εν τέλει, η απάντηση των εξελικτικών βιολόγων στο ερώτημα 'φύση ή ανατροφή' είναι ότι πρόκειται για ένα ερώτημα εντελώς άσκοπο, αφού δεν μπορεί να απαντηθεί διαζευκτικά, 'ή το ένα ή το άλλο'. Τα γονίδια επιτρέπουν το περιβάλλον να επηρεάσει την ανάπτυξη των φαινοτύπων.⁸¹ Πως λοιπόν επηρεάζει το περιβάλλον;

3.1.2 Κοινωνικές προσεγγίσεις των διαφορών επιθετικότητας

Αρκετές θεωρίες κοινωνικής ψυχολογίας υποστηρίζουν, ότι οι άνδρες και οι γυναίκες εκπαιδεύονται για να επιτελέσουν διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους. Υπάρχει πολύ μεγαλύτερη ανοχή απέναντι στα αγόρια όταν τσακώνονται ή επιδεικνύουν επιθετική συμπεριφορά. Τα μέσα παρουσιάζουν άντρες να πολεμούν και να παλεύουν, τα αγόρια παίζουν με όπλα, ενώ τα κορίτσια δέχονται κούκλες. Με άμεσους και έμμεσους τρόπους στο μυαλό ενός παιδιού εντυπώνεται ότι οι άντρες είναι επιθετικοί και οι γυναίκες όχι.⁸² Αντίθετα, οι γυναίκες διαχρονικά αντιμετωπίζονται ως τα παθητικά αντικείμενα της ανδρικής επιθετικότητας. Ως 'πηγές της ζωής' δεν φαίνεται να αρμόζει σε εκείνες μια καταστροφική και δολοφονική δραστηριότητα και υπάρχουν επιχειρήματα που τις θέλουν ηπιότερες από την φύση τους και καλύτερες στην επίλυση των διαφόρων συγκρούσεων.⁸³

Σε αντίθεση λοιπόν με την βιολογία, οι κοινωνίες συνήθως υιοθετούν ένα σκληρό δίπολο μεταξύ ανδρισμού και θηλυκότητας και τα γονιδιακά χαρακτηριστικά, που παίζουν έναν μικρό ρόλο στην διαφορά της επιθετικότητας μεταξύ των φύλων, ανάγονται σε απόλυτα. **Ο πόλεμος γίνεται ανδρική υπόθεση, γιατί τα χαρακτηριστικά, που κάνουν ένα άτομο καλό**

⁸⁰ Gettler, Lee T. "Direct Male Care and Hominin Evolution: Why Male-Child Interaction Is More Than a Nice Social Idea." *American Anthropologist* 112, no. 1 (2010): 7-21.

⁸¹ Buller, David J. *Adapting Minds Evolutionary Psychology and the Persistent Quest for Human Nature*. Κέιμπριτζ (Μασαχουσέτη): MIT Press, 2005. 423

⁸² Berkowitz, Leonard. *Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*. Φιλαδέλφεια: Temple University Press, 1993. 395

⁸³ Sjoberg, Laura. "Women Fighters and the 'beautiful Soul' Narrative." *Int. Rev. Red Cross International Review of the Red Cross* 92, no. 877 (2010): 53-68.

πολεμιστή, συνδέονται με τον ανδρισμό. Δεν είναι βιολογική προδιάθεση, αντίθετα οι στρατιώτες χρειάζονται πολλή εκπαίδευση και κοινωνική πίεση για να πολεμήσουν και ένα σημαντικό εργαλείο στην επίτευξη του σκοπού αυτού είναι το φύλο.⁸⁴ Οι στρατιώτες υποφέρουν από παραλυτικό συχνά φόβο, βιώνουν ψυχική κόπωση, που οδηγεί σε ανικανότητα να πολεμήσουν, και μακροπρόθεσμα υποφέρουν από πλήθος ψυχολογικών διαταραχών, όπως είναι το μετατραυματικό στρες, οι οποίες οδηγούν πολύ συχνά σε σοβαρά σωματικά προβλήματα. Το σύμπαν αυτών των ψυχοσωματικών προβλημάτων δεν είναι έμφυλο, επηρεάζει εξίσου γυναίκες και άνδρες σε αντίστοιχες καταστάσεις.⁸⁵ Ενώ το τραύμα δεν είναι εξαρτώμενο από το φύλο, η ανταπόκριση απέναντι σε αυτό είναι. Οι κοινωνικές νόρμες επιβάλλουν στους άνδρες την κυριαρχία τους πάνω στο φόβο και τη διαχείριση του τραύματος, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η συμμετοχή τους στη μάχη. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνδέονται με τον ανδρισμό.

Στη πρώτη διαπολιτισμική μελέτη του ανδρισμού ως κατάστασης προς επίτευξη, ο ανθρωπολόγος David D. Gilmore διαπιστώνει, ότι υπάρχει μια πολιτισμική επιμονή απέναντι στην ανδρεία, την λεβεντιά, ως ανθεκτικότητα, επιθετικότητα, στωικότητα και σεξουαλικότητα, η οποία είναι σχεδόν καθολική και βαθιά ριζωμένη στην συνείδηση ανθρώπων, με ελάχιστα κατά τα άλλα κοινά. Κοινωνίες κυνηγών, ψαράδων, εργάτες και πολεμιστές, ποιητές και αγρότες μοιράζονται την εικόνα αυτή περί ανδρισμού. Απαιτείται από τα αγόρια να 'γίνουν άντρες' μέσω δοκιμασιών, ή τελετουργιών. Επικίνδυνες εξορμήσεις για κυνήγι ή ψάρεμα, χτυπήματα, αιματηρές περιτομές ή και μαστίγωμα ακόμα, χωρίς την επίδειξη της παραμικρής δυσφορίας. Ο ανδρισμός συνδέεται με την περιφρόνηση του πόνου και της μαλθακότητας.⁸⁶ Οι τελετουργίες περάσματος στον ανδρισμό υπάρχουν, με

⁸⁴ Goldstein 2001, ο.π. 252

⁸⁵ Για παράδειγμα Sonnenberg, Stephen M. *The Trauma of War: Stress and Recovery in Viet Nam Veterans*. Ουάσινγκτον: American Psychiatric Press, 1985. 314

⁸⁶ Gilmore, David D. *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity*. Νιού Τζέρσεϋ: Yale University Press, 1990.

διαφορετικούς βέβαια τρόπους, και στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες.⁸⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η φράση ‘θα πας στον στρατό να γίνεις άντρας’ και, όπως είναι γνωστό, η διαδικασία αυτή συνδέεται παραδοσιακά με διάφορες δοκιμασίες ψυχολογικών και σωματικών αντοχών – ‘καψόνια’. Ο στρατός αποτελεί το κύριο απομεινάρει των παραδοσιακών τελετών ενηλικίωσης, ιδιαίτερα στο στρατόπεδο εκπαίδευσης και τις στρατιωτικές ακαδημίες, όπου νεαροί άνδρες καλούνται να αντέξουν σε διάφορες δοκιμές, κατά τη διάρκεια των οποίων, οι χαρακτηρισμοί που τους απευθύνονται – ‘αδερφή’, ‘γυναικούλα’ κ.α. – δεν αφήνουν καμία αμφιβολία, ότι αν κανείς δεν γίνει στρατιώτης δεν είναι και άνδρας.⁸⁸ Ο πολεμιστής, περισσότερο από όλα τα ανδρικά αρχέτυπα, υπήρξε η επιτομή του ανδρισμού σε πολλές κοινωνίες.⁸⁹ Παρά τις κάποιες αποκλίσεις μεταξύ κοινωνιών και πολιτισμών, υπάρχουν ορισμένα χαρακτηριστικά, που κατά κανόνα θεωρούνται επιθυμητές αρετές ενός πολεμιστή: θάρρος, αντοχή, δύναμη και ικανότητα, τιμή. Ο πολεμιστής είναι έτοιμος να ρισκάρει τραύματα ή και θάνατο, αντέχει σε ακραία κλίματα και υπομένει πείνα, δίψα και κακουχίες, είναι σωματικά εύρωστος και χειρίζεται με επιδεξιότητα το όπλο του. Είναι επίσης άνθρωπος που κρατάει τον λόγο του και είναι πιστός στον ηγέτη και τους συντρόφους του.⁹⁰

Η απαραίτητη πειθαρχία, για να εξακολουθήσει κανείς να πολεμά παρά την φρίκη γύρω του, προϋποθέτει την καταπίεση των συναισθημάτων, ιδίως του φόβου και του πένθους. Έτσι, στη μάχη δεν υπάρχει χώρος για κατά τα άλλα αξιέπαινα χαρακτηριστικά, όπως ευαισθησία ή

⁸⁷ Βλέπε για παράδειγμα, Locke, Brandon T. 2013. “The Military-Masculinity Complex: Hegemonic Masculinity and the United States Armed Forces, 1940-1963.” Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Nebraska. ή σε, αντίστοιχη μελέτη για την Φινλανδία, Ahlbäck, Anders. *Manhood and the Making of the Military: Conscription, Military Service and Masculinity in Finland, 1917 - 39*. Φάραμα: Ashgate, 2014.

⁸⁸ Gerzon, Mark. *A Choice of Heroes: The Changing Faces of American Manhood*. Νέα Υόρκη: Houghton Mifflin Harcourt, 1984.

⁸⁹ Wicks, Stephen. *Warriors and Wildmen: Men, Masculinity, and Gender*. Ουέστπορτ: Bergin & Garvey, 1996.

⁹⁰ Goldstein 2001, ο.π. 266-267

συμπόνια.⁹¹ Ένα από τα μεγαλύτερα ταμπού, το ανδρικό κλάμα, είναι ιδιαίτερα έντονο σε πολεμικά και στρατιωτικά περιβάλλοντα, ενώ και οι γυναίκες συχνά βοηθούν στην αναπαραγωγή του, όπως βλέπουμε σε ένα παράδειγμα που συναντάμε στον Goldstein, όταν μια νεαρή Αμερικανίδα κατά τον Β΄ ΠΠ, παύει να γράφει στον στρατιώτη φίλο της, καθώς πληροφορείται από εκείνον, ότι υπήρξαν πολλές νύχτες κατά τις οποίες έκλαιγε, κάτι που τον καθιστά στα μάτια της δειλό.⁹²

Οδηγούμαστε εδώ σε ένα ακόμα βασικό συστατικό ανάπτυξης και διατήρησης της μαχητικότητας - τη ντροπή.

Η καταπίεση ενός εύρους συναισθημάτων, η απώλεια για παράδειγμα της δυνατότητας να κλάψει κανείς, η απόρριψη της αξίας της ενσυναίσθησης, είναι γεγονότα που κοστίζουν σε μια ανθρώπινη κοινωνία. Κάπως έτσι, ο μισός πληθυσμός καθίσταται συναισθηματικά “ανίκανος” ενώ ο άλλος μισός, έχοντας μάλιστα τον πρωτεύοντα ρόλο του φροντιστή, αναλαμβάνει την συναισθηματική δουλειά και την καλλιέργεια των σχέσεων. Το χαρακτηριστικό αυτό εντοπίζεται, όπως είδαμε παραπάνω, σε πολλές κουλτούρες. Η ιδέα ότι οι στρατιώτες πρέπει να φανούν αντάξιοι του ανδρισμού τους, όπως ορίζεται σε συνάρτηση με την μαχητικότητα, επηρεάζει ποικιλοτρόπως την συμπεριφορά τους στον πόλεμο.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό των ηρωικών εικόνων των μαχητών, είναι αυτό του προσάτη. Ο πολεμιστής προστατεύει τα παιδιά και την γυναίκα, που έχει μείνει πίσω στο σπίτι.⁹³ Μια διάσταση αυτής της αντίληψης ήταν η πολυετής αντίθεση για την συμμετοχή γυναικών στο στράτευμα.⁹⁴ Μια άλλη διάσταση, είναι η αντικειμενοποίηση των γυναικών, ως αγαθό προς προστασία. Είναι δε μια αντίληψη έντονα παραπλανητική, αφού όπως θα δούμε αμέσως μετά, οι πολεμικές συγκρούσεις φέρνουν μαζί τους δυσανάλογες προκλήσεις και δυσκολίες

⁹¹ Keegan, John, και Richard Holmes. *Soldiers, a History of Men in Battle*. Elisabeth Sifton Books, 1986.

⁹² Goldstein 2001, ο.π. 13. 268

⁹³ Enloe, Cynthia H. *Does Khaki Become You?: The Militarisation of Women's Lives*. Βοστώνη: South End Press, 1983.

⁹⁴ Wilmer, Franke. *The Social Construction of Man, the State, and War: Identity, Conflict, and Violence in the Former Yugoslavia*. Νέα Υόρκη: Routledge, 2002

για τις γυναίκες, ενώ πολλές φεμινίστριες παρατηρούν ότι η αποτυχία της προστασίας στην πράξη, έχει έμφυλα χαρακτηριστικά, πχ την εκτόξευση των βιασμών.⁹⁵

Μιλώντας για έμφυλα χαρακτηριστικά, δεν αρκεί να αναφερόμαστε αποκλειστικά στις εμπειρίες των γυναικών. Η έμφυλη διάσταση του πολεμικού φαινομένου βασίζεται, όπως είδαμε, στα κοινωνικά χαρακτηριστικά, που συνδέονται με το φύλο και τα χρησιμοποιεί. Η σεξουαλική βία για παράδειγμα, ενισχύει την αρρενωπότητα ως επιθετικότητα. Αυτή η αντίληψη του ανδρισμού επικρατεί σε καιρό πολέμου, παίρνοντας την θέση των λοιπών κοινωνικών επιταγών περί αρρενωπότητας. Σε καταστάσεις ένοπλης σύρραξης παρατηρείται αυξανόμενη δυσκολία για την εκπλήρωση των αναμενόμενων ρόλων ενός άνδρα - προστάτη της οικογένειας. Αδυνατεί να εξασφαλίσει ασφάλεια για την οικογένειά του, αδυνατεί συχνά να εργαστεί, ακόμα και να παράσχει τα αναγκαία αγαθά επιβίωσης. Η έμφυλη ταυτότητά του δέχεται ένα ισχυρό πλήγμα και εν τέλει η κυρίαρχη αρρενωπότητα είναι αυτή που βγαίνει κερδισμένη. Άλλωστε, θύματα σεξουαλικής βίας δεν είναι μόνο γυναίκες και κορίτσια. Ο Obrad Kesić παρατηρεί, ότι «στον πόλεμο, ο εκφοβισμός μέσω του βιασμού γίνεται για να σπείρει τον φόβο στον πληθυσμό του εχθρού προκειμένου, είτε να τους αναγκάσει να παραδοθούν ή να φύγουν. Ο βιασμός στον πόλεμο ενισχύει επίσης τους δεσμούς του στρατεύματος, είναι μια «τελετουργική πράξη ανδρικού δεσμού, στην πιο πρωτόγονη μορφή», ένα «τελετουργικό σήμανσης της επικράτειας και σπύλωσης της 'περιουσίας' του άνδρα εχθρού». Ο άνδρας που δεν είναι σε θέση να υπερασπιστεί την 'ιδιοκτησία' του ταπεινώνεται και ο ανδρισμός του βρίσκεται υπό αμφισβήτηση.⁹⁶

Ταυτόχρονα όμως, άνδρες και αγόρια ταπεινώνονται και υποφέρουν και ως άμεσα θύματα

⁹⁵ Sjoberg, και Tickner 2002, ό.π., σελ. 176

⁹⁶ Kesić, Obrad, Women and Gender Imagery in Bosnia: Amazons, Sluts, Victims, Witches, and Wombs, όπως βρέθηκε στο *The Social Construction of Man, the State, and War: Identity, Conflict, and Violence in the Former Yugoslavia*. 210

σεξουαλικής βίας, αν και σε πιο περιορισμένο βαθμό.⁹⁷ Γεγονός παραμένει, ότι το φαινόμενο της σεξουαλικής βίας εις βάρος ανδρών και αγοριών, είναι κάτι που έχει τραβήξει πολύ λιγότερη προσοχή από το αντίστοιχο γυναικείο, ενώ τα ποσοστά καταγγελιών είναι ακόμη χαμηλότερα.⁹⁸ Το σημαντικότερο συμπέρασμα είναι, ότι η σεξουαλική βία είναι βασικά ζήτημα εξουσίας. Η κατασκευή του ανδρισμού συχνά απαιτεί ο ανδρισμός να εξομοιωθεί με τη δυνατότητα άσκησης εξουσίας πάνω σε άλλους, ιδίως με τη χρήση βίας.⁹⁹ Οι βιασμοί ανδρών, εξυπηρετούν με παρόμοιο τρόπο τον σκοπό του εκφοβισμού και της διάλυσης μιας κοινωνίας.

Τέλος, εξαιρετικό ενδιαφέρον για το θέμα μας παρουσιάζει και η αυξητική τάση αυτού που ονομάζεται 'σεξουαλικοποίηση της ανάκρισης',¹⁰⁰ με πλέον ξεκάθαρο παράδειγμα τις δραστηριότητες των δεσμοφυλάκων (ανδρών και γυναικών) στην διαβόητη φυλακή του Abu Ghraib. Η Sandra Whitworth υποστηρίζει, ότι στην περίπτωση του Abu Ghraib πρόκειται για την εκμετάλλευση του φύλου ως σχέσεων εξουσίας, με σκοπό την παραβίαση και την ταπείνωση των κρατουμένων. Συγκεκριμένα γράφει: «Οι ανακρίσεις περιελάμβαναν μια συστηματική επίθεση στις αντιλήψεις περί ορθής ανδρικής συμπεριφοράς: επάλειψη ψεύτικης έμμηνου ρύσης στα πρόσωπα των φυλακισμένων, εξαναγκασμός σε αυνανισμό ή/και άσκηση στοματικού και πρωκτικού σεξ ο ένας στον άλλο, γδύσιμο μπροστά σε άλλον, άγγιγμα κάποιου άλλου, εξαναγκασμός στο να αγγίξουν γυναίκες, και να φωτογραφηθούν σε αυτές και σε άλλες θέσεις. Πρόκειται για μια ρατσιστική και ετεροσεξιστική αντίληψη της αρρενωπότητας, σίγουρα, αλλά πρόκειται για μια αντίληψη που 'πιάνει' το φύλο.»¹⁰¹

⁹⁷ Sivakumaran, Sandesh. "Sexual Violence Against Men in Armed Conflict." *European Journal of International Law*, 2007, 253-76.

⁹⁸ στο ίδιο

⁹⁹ United Nations, Economic and Social Council, *Preliminary report submitted by the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, in accordance with Commission on Human Rights resolution 1994/4, E/CN.4/1995/42* (22 Νοεμβρίου 1994). παρ. 64

¹⁰⁰ Durham, Helen, και Katie O'byrne. "The Dialogue of Difference: Gender Perspectives on International Humanitarian Law." *International Review of the Red Cross* 92, no. 877 (2010): 31-52. 39

¹⁰¹ Whitworth, Sandra, "Globalizing Gender: Who Gets It? Who Doesn't?" στο Christie, Ryerson, and Elizabeth Dauphinee, eds. *The Ethics of Building Peace in International Relations: Selected Proceedings of the Twelfth Annual Conference of the Centre for International and Security Studies*. Τορόντο: Centre for International and

Έχοντας αναφερθεί στα ζητήματα φύλου σε σχέση με το πολεμικό φαινόμενο, στο επόμενο κεφάλαιο θα αναζητήσουμε την πραγματικότητα του πολέμου για τις γυναίκες, μέσα από τους διάφορους ρόλους τους κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων.

4. Που είναι οι γυναίκες; Η πολλαπλότητα των γυναικείων ρόλων.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε τους διάφορους τρόπους, με τους οποίους οι ένοπλες συγκρούσεις επηρεάζουν τις γυναίκες, ως τμήματα του άμαχου πληθυσμού. Ωστόσο, όπως θα δούμε, οι γυναίκες είναι κάτι παραπάνω από άβουλα θύματα. Υπάρχει πλέον πλήθος βιβλιογραφίας για τους πολλαπλούς και ποικίλους ρόλους των γυναικών κατά την διάρκεια συγκρούσεων¹⁰² και είναι σαφές, ότι οι γυναίκες δεν είναι αδύναμες ή αβοήθητες ως τέτοιες.¹⁰³ Αντίθετα, επιδεικνύουν συχνά αξιοσημείωτη αντοχή και θάρρος, ώστε να ανταπεξέλθουν στο φάσμα των προκλήσεων που εξετάσαμε. Άμαχος πληθυσμός, φροντιστές, μητέρες, ενεργά μέλη της κοινωνίας, μαχήτριες, εγκληματίες. Ποιοι είναι οι ρόλοι των γυναικών σε μια σύγκρουση;

4.1 Οι γυναίκες ως άμαχοι

Οι συγκρούσεις συχνά επηρεάζουν δυσανάλογα τις γυναίκες, σε όλες σχεδόν τις παραμέτρους της καθημερινότητας.¹⁰⁴ Μελέτες και policyrapers αναφέρουν, ότι από τη δεκαετία του 1990 τα θύματα ενόπλων συγκρούσεων αποτελούνται σε ποσοστό περίπου 90% από αμάχους.¹⁰⁵ Οι επιπτώσεις μιας ένοπλης σύρραξης είναι αδιαμφισβήτητα βαριές για όλα τα εμπλεκόμενα

¹⁰² Για παράδειγμα βλ. Turshen, Meredith, και Clotilde Twagiramariya. *What Women Do in Wartime: Gender and Conflict in Africa*. Λονδίνο: Zed Books, 1998. ή Rehn, Elisabeth, and Ellen Johnson Sirleaf. *Progress of the World's Women 2002 the Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building*. Νέα Υόρκη: UNIFEM, 2002.

¹⁰³ ICRC. *Women and War*. Γενεύη: International Committee of the Red Cross, 1995.

¹⁰⁴ στο ίδιο

¹⁰⁵ Βλ. Solana, Javier. *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*. Παρίσι: Institute for Security Studies, 2003. διαθέσιμο στο <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/solanae.pdf>.

Επίσης, United Nations, Secretary-General, *Promotion and Protection of the Rights of Children: Impact of Armed Conflict on Children: Report of the Expert of the Secretary-General, Ms. Graça Machel*, A/51/150 (26 Αυγούστου 1996) παρ. 24, διαθέσιμο στο <http://www.unicef.org/graca/graright.htm>;

United Nations, Development Program, *Human Development Report*. 1998: Consumption for Human Development 35 (1998), available at <http://www.undp.org/en/reports/global/hdr1998.2003>

μέρη, καθώς, όμως, οι απώλειες αμάχων αυξάνονται ολοένα, δυσανάλογο μέρος του φορτίου φέρουν οι γυναίκες, τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και τραυματίες, ενώ οι πρώτες συχνά είναι που περιθάλλουν όλους τους υπόλοιπους.¹⁰⁶

Μια από τις συχνότερες εμπειρίες των γυναικών σε βάρος τους σε καιρούς ενόπλων συγκρούσεων, είναι η έκταση και η συχνότητα άσκησης σεξουαλικής βίας.¹⁰⁷ Πέρα από την υποβάθμιση, τον άμεσο πόνο και τον τρόμο, που βιώνουν τα θύματα τέτοιων πρακτικών, οι επιπτώσεις συχνά εκτείνονται μακροπρόθεσμα, με σωματικά και ψυχικά τραύματα. Το ψυχικό τραύμα είναι σημαντικό, όχι μόνο για τα άμεσα θύματα, αλλά και για τους μάρτυρες των περιστατικών βίας και τον πληθυσμό εν γένει.¹⁰⁸ Ο βιασμός, εκτός από έκφραση της κυρίαρχης αρρενωπότητας, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, μπορεί να είναι συνειδητά επιλεγμένο πολεμικό όπλο. Τέτοια περίπτωση είναι ο βιασμός ως μέσο εθνοκάθαρσης.¹⁰⁹ Στην Rwanda, για παράδειγμα, οι βιασμοί ήταν «συστηματικοί και χρησιμοποιούνταν ως όπλο. Ήταν ο κανόνας και η απουσία βιασμών η εξαίρεση».¹¹⁰ Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι μορφές σεξουαλικής βίας περιελάμβαναν εκτός από τον βιασμό, σεξουαλική δουλεία, αναγκαστική αιμομιξία, σκόπιμη μετάδοση του ιού HIV, αναγκαστική εγκυμοσύνη, και ακρωτηριασμό των γεννητικών οργάνων.¹¹¹ Εδώ, σαφώς, δεν έχουμε να κάνουμε μόνο (ή κυρίως) με έμφυλες πηγές βίας, αλλά με εθνοτικά και εθνικά μίσση, που πυροδοτούν τη βία μέχρι αφανισμό, χρησιμοποιώντας το φύλο ως μέσο.

¹⁰⁶ Charlesworth 2000, ό.π., 255

¹⁰⁷ Karsten, Peter. *Law, Soldiers, and Combat*. Ουέστπορτ.: Greenwood Press, 1978.

(όπου περιγράφει βιασμούς σε ένοπλες συρράξεις από την αρχαιότητα και τον μεσαίωνα ως την σύγχρονη εποχή)

¹⁰⁸ United Nations, Security Council, *Conflict-related sexual violence: report of the Security Council, S/2015/203* (23 Μαρτίου 2015). 2 διαθέσιμο στο undocs.org/S/2015/203.

¹⁰⁹ Για παράδειγμα Olujic, Maria B. "Embodiment of Terror: Gendered Violence in Peacetime and Wartime in Croatia and Bosnia-Herzegovina." *Medical Anthropology Quarterly*: 31-50. και Human Rights Watch. *Kosovo: Rape as a Weapon of "Ethnic Cleansing"*. 2000

¹¹⁰ United Nations, Economic and Social Council, *Situation of Human Rights in Rwanda: Report by René Degni Segui, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights*, E/CN.4/1996/68 (29 Ιανουαρίου 1996). παρ. 16. διαθέσιμο στο undocs.org/E/CN.4/1996/68.

¹¹¹ Amnesty International, *Rwanda: "Marked for Death", Rape Survivors Living with HIV/AIDS in Rwanda*. 6 Απριλίου 2004. 2. διαθέσιμο στο <http://www.refworld.org/docid/4129fd524.html>

Κρίσιμο ζήτημα για τις γυναίκες ως άμαχο και εκτοπισμένο πληθυσμό είναι η πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, φαγητό και καθαρό νερό, η οποία καθίσταται συχνά δύσκολη, με αποτέλεσμα να δημιουργείται πρόσφορο έδαφος για επιδημίες κ.α.¹¹² Για τις γυναίκες, το ζήτημα της υγείας γίνεται οξύτερο, ιδιαίτερα στον τομέα της αναπαραγωγικής υγείας. Ακόμη κι αν υπό κανονικές συνθήκες οι γυναίκες είχαν πρόσβαση σε μέσα οικογενειακού προγραμματισμού, κάτι τέτοιο καθίσταται δυσχερές, όταν εξαναγκάζονται να φύγουν από τις εστίες τους, με αποτέλεσμα την αύξηση των μη ασφαλών εκτρώσεων και των επιπέδων νοσηρότητας, λόγω του μικρού διαστήματος που μεσολαβεί για μια γυναίκα μεταξύ πολλών γεννήσεων.¹¹³ Με την σειρά τους τα παραπάνω ευθύνονται για τους υψηλούς δείκτες μητρικής και παιδικής θνησιμότητας. Η αδυναμία πρόσβασης σε μεθόδους αντισύλληψης και προστασίας, συμβάλει επίσης στην εξάπλωση σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων, μεταξύ αυτών και του HIV/AIDS.¹¹⁴

Οι κίνδυνοι αυτοί εντείνονται περαιτέρω για τις εκτοπισμένες από τις εστίες τους γυναίκες. Με βάση τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, οι γυναίκες αποτελούν το μισό περίπου του πληθυσμού ενδιαφέροντος.¹¹⁵ Συχνά οι οικογένειες χωρίζονται και αυτό δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα εφόσον σε αρκετές κουλτούρες μια γυναίκα δεν πρέπει να κυκλοφορεί ασυνόδευτη. Είναι επίσης σύνηθες, οι γυναίκες να είναι στενότερα συνδεδεμένες με το σπίτι και την κοινότητα τους, καθιστώντας έτσι τη μετακίνηση ιδιαίτερα τραυματική για εκείνες, ενώ μπορεί να τις οδηγήσει σε απώλεια της αίσθησης ταυτότητάς τους. Ο δρόμος του ξεριζωμού είναι επικίνδυνος και κουραστικός για όλους, αλλά πολλές γυναίκες επιπρόσθετα δεν έχουν τα απαραίτητα προσωπικά έγγραφα, για να περάσουν σύνορα ή σημεία ελέγχου, και πέφτουν ευκολότερα θύματα εξευτελισμού ή

¹¹² ICRC 1995, ό.π., σελ. 10

¹¹³ The Impact of Armed Conflict on Women and Girls http://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/impact_conflict_women.pdf

¹¹⁴ στο ίδιο

¹¹⁵ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *UNHCR Global Trends 2014: World at War*, 18 Ιουνίου 2015, 40 διαθέσιμο στο <http://unhcr.org/556725e69.pdf>

παρενόχλησης. Οι μετακινήσεις επίσης, αυξάνουν τις πιθανότητες να πέσει μια γυναίκα θύμα βιασμού ή νάρκης.¹¹⁶

Επιπρόσθετες δυσκολίες παρουσιάζει η παραμονή σε στρατόπεδα προσφύγων, όπου δεν υπάρχει επαρκής ασφάλεια και ιδιωτικότητα στις εγκαταστάσεις υγιεινής, κάτι που αυξάνει τον κίνδυνο σεξουαλικών και άλλων επιθέσεων. Ως αποτέλεσμα, συχνά οι γυναίκες πρόσφυγες επιλέγουν να μην πλυθούν, κάτι που έχει ξεκάθαρο κόστος για την υγιεινή και την υγεία τους.¹¹⁷ Το πρόβλημα μεγενθύνεται ειδικά κατά την περίοδο της έμμηνης ρύσης τους, εφόσον δεν έχουν συχνά πρόσβαση σε είδη γυναικείας υγιεινής, όπως τα ταμπόν ή οι σερβιέτες, που από είδη πρώτης ανάγκης, μετατρέπονται σε είδη 'πολυτελείας'.¹¹⁸ Ισχυρά ταμπού γύρω από το θέμα, που βέβαια δεν περιορίζονται σε περιόδους σύρραξης¹¹⁹ αλλά προστίθενται στις γενικές δυσκολίες που εξετάσαμε παραπάνω, δυσκολεύουν την συζήτηση για την επίλυση του θέματος και οδηγούν σε ορισμένες περιπτώσεις σε ιδιαίτερα ανθυγιεινές πρακτικές. Έτσι στο Μπαγκλαντές για παράδειγμα, όπου η πλειοψηφία των γυναικών και κοριτσιών είναι αναγκασμένες να χρησιμοποιούν κουρέλια, αυτά πλένονται γρήγορα και πρόχειρα, καθώς δεν υπάρχει ιδιωτικό μέρος για τον σκοπό αυτό ή καθαρό νερό και σαπούνι. Έπειτα επαναχρησιμοποιούνται πολλές φορές. Πολιτισμικά η έμμηνος ρύση θεωρείται ντροπή και έτσι τα κουρέλια απλώνονται για να στεγνώσουν σε καλά κρυμμένα σημεία, συχνά σκοτεινά και γεμάτα υγρασία, ως εκ τούτου εντελώς ανθυγιεινά.¹²⁰

Πολιτισμικές και κοινωνικές πρακτικές και αντιλήψεις περί φύλου, εμποδίζουν σε αρκετές περιπτώσεις τις γυναίκες να αναζητήσουν ιατρική συνδρομή χωρίς τη συνοδεία άντρα συγγενή

¹¹⁶ ICRC 1995, ό.π., σελ. 4

¹¹⁷ ICRC 1995, ό.π.

¹¹⁸ Sommer, Marni. "Menstrual Hygiene Management in Humanitarian Emergencies: Gaps and Recommendations." *Waterlines* 31 (2012): 83-104.

¹¹⁹ Mahon, Thérèse, και Maria Fernandes. "Menstrual Hygiene in South Asia: A Neglected Issue for WASH (water, Sanitation and Hygiene) Programmes." *Gender & Development* 18, no. 1 (2010): 99-113. διαθέσιμο στο <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13552071003600083>

¹²⁰ Ahmed, Rokeya και Kabita Yesmin 'Menstrual hygiene: breaking the silence', στο Wicken, James. *Beyond Construction: Use by All - a Collection of Case Studies from Sanitation and Hygiene Promotion Practitioners in South Asia*. Ντελφ: IRC International Water and Sanitation Centre and WaterAid, 2008.

τους ή επιβάλουν την εξέταση από ιατρικό προσωπικό του ίδιου φύλου, κάτι που πολλές φορές είναι αδύνατο.¹²¹

Σε καιρό πολέμου, η εκπαίδευση είναι ένα ακόμα αγαθό που πλήττεται ιδιαίτερα. Από τα 67 εκατομμύρια παιδιά που στερούνται βασικής εκπαίδευσης, το 42% βρίσκεται σε εμπόλεμες ζώνες.¹²² Οι δάσκαλοι συχνά έχουν φύγει ή πολεμούν, ενώ τα ίδια τα σχολεία αλλά και οι μαθητές αποτελούν στόχο. Οι αίθουσες διδασκαλίας καταστρέφονται, όχι μόνο επειδή βρίσκονται σε διασταυρούμενα πυρά, αλλά επειδή συχνά αποτελούν στόχο για τους μαχητές. Νεαρά κορίτσια, που ζουν σε περιοχές που πλήττονται από συγκρούσεις, υπόκεινται κάθε μέρα στην απειλή εκτεταμένων, συστηματικών βιασμών και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας.¹²³ Ειδικά στις περιπτώσεις όπου ανάμεσα στους εμπόλεμους υπάρχουν ομάδες που αντιτίθενται στη γυναικεία εκπαίδευση επειδή αντίκειται στις αντιλήψεις τους περί έμφυλων ρόλων, τα σχολεία θηλέων και γενικά οι μαθήτριες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο.¹²⁴ Η απειλή βιασμού κάνει τους γονείς αρνητικούς στην ιδέα να επιτρέψουν στα κορίτσια να πάνε σχολείο. Επίσης, τα ταμπού γύρω από το θέμα της περιόδου, που είδαμε παραπάνω, οδηγούν –σε καιρό πολέμου ή και όχι– πολλά κορίτσια να διακόπτουν ή να εγκαταλείπουν το σχολείο.

Τέλος, αναπαράγοντας αντιλήψεις της γυναίκας ως ‘μητέρας του έθνους’, συχνά έρχεται σε δεύτερη μοίρα η δική της εκπαίδευση και εξέλιξη (αλλά και η αναπαραγωγική υγεία που εξετάσαμε νωρίτερα) μπροστά στο ‘καθήκον’ για την πατρίδα, ιδιαίτερα σε καταστάσεις μακροχρόνιας σύρραξης ή κατοχής. Το καθήκον δηλαδή τεκνοποίησης και φροντίδας της ιδιωτικής σφαίρας για τη διατήρηση και ενίσχυση του μιλιταριστικού συστήματος. Ενδεικτικά, στον πόλεμο Ιράν-Ιράκ ο πρόεδρος Saddam Hussein ξεκίνησε προσωπικά μια καμπάνια για την ενίσχυση του ποσοστού γεννήσεων, ενώ σε ένα ραδιοφωνικό μήνυμά του τόνισε, ότι θα πρέπει κάθε οικογένεια να κάνει τουλάχιστον πέντε παιδιά και όσες κάνουν λιγότερα από

¹²¹ ICRC 1995, ό.π.

¹²² UNESCO *The Hidden Crisis: Armed Conflict and Education - Education for All Global Monitoring Report 2011*, Παρίσι: UNESCO.

¹²³ στο ίδιο

¹²⁴ Στο ίδιο

τέσσερα, θα πρέπει να επιπλήττονται σκληρά, καλώντας τις φοιτήτριες να επιλέξουν την τεκνοποίηση αντί για τις σπουδές τους.¹²⁵

Κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων σημειώνεται άλλωστε αύξηση των ποσοστών των παιδικών γάμων, μια σαφής διάσταση της επίθεσης στα δικαιώματα των παιδιών και κυρίως των κοριτσιών, σε καιρό σύγκρουσης.¹²⁶ Μεταξύ άλλων, οι οικογένειες που βρίσκονται σε απελπιστική οικονομική κατάσταση, επιλέγουν συχνά να παντρέψουν πολύ νεαρές κόρες, με αντάλλαγμα κάποιο ποσό ή ακόμα και να τις πουλήσουν εκούσια σε διακινητές ανθρώπων.¹²⁷

Μέχρι τώρα εξετάσαμε τους διάφορους τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες καθίστανται θύματα, κυρίως σεξουαλικής και άλλης βίας. Πτυχές της τελευταίας αποτελούν η κάλυψη βασικών καθημερινών αναγκών, η εγκατάληψη του σχολείου και ο αποκλεισμός από δομές υγείας και είδη υγιεινής. Βρήκαμε τις γυναίκες εκτοπισμένες, σε στρατόπαιδα προσφύγων, ως μέρη του όγκου μετακινούμενων πληθυσμών. Παρατηρήσαμε τους διάφορους τρόπους με τους οποίους καθίστανται θύματα μιας σύρραξης.

Σε έναν πόλεμο, ωστόσο, οι γυναίκες δεν είναι αποκλειστικά θύμαα αλλά συμμετέχουν ενεργά στη διεξαγωγή του. Γυναίκες πολεμίστριες, πράκτορες, εγκληματίες πολέμου, υποστηρικτικό δυναμικό των ενόπλων ομάδων. Γυναίκες-«ειρηνοποιοί», ενεργά μέλη της κοινωνίας πολιτών, που συνιστά τη «μαγιά» των ειρηνευτικών διαδικασιών.

Γυναικείες οργανώσεις στο Μπουρούντι, την Καμπότζη, τη Γουατεμάλα, τη Ρουάντα και τη Γιουγκοσλαβία, εργάστηκαν για την ανοικοδόμηση βασικών θεσμών και υπηρεσιών και προσπάθησαν να κρατήσουν ζωντανή τη μνήμη και την ιδέα της «ομαλότητας» με το να εμπλακούν ενεργά στα κέντρα υγείας, σε κέντρα φροντίδας, σε θερινές κατασκηνώσεις για τα

¹²⁵ Kars, Efraim. *The Iran-Iraq War 1980-1988*. Οξφόρδη: Osprey Publishing, 2002. 69

¹²⁶ Nilsson, Ann-Charlotte. *Children and Youth in Armed Conflict*. Λάντνεν: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.

¹²⁷ United Nations, Secretary General, *Women, Peace and Security: Study Submitted by the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1325 (2000)*. Νέα Υόρκη: United Nations, 2002. 25

παιδιά, στην εκπαίδευση κατ' οίκον, και τη διανομή τροφίμων ή ρούχων για τους ηλικιωμένους.¹²⁸

4.2 Οι γυναίκες εμπλεκόμενες στις εχθροπραξίες

Όπως ανέλυσαν εξαιρετικά οι Herrmann και Palmieri,¹²⁹ ανατρέχοντας στην ιστορία των πολέμων μπορούμε να συναντήσουμε αρκετές εικόνες γυναικών μαχητριών που αποτελούν εξαίρεση στον κανόνα του άντρα-πολεμιστή. Το φαινόμενο των στρατευμένων γυναικών πήρε μαζικότερη έκταση στους δυο παγκόσμιους πολέμους - ιδιαίτερα κατά τον δεύτερο. Οι γυναίκες συμμετείχαν σε κινήματα αντίστασης και χρησιμοποιήθηκαν ως βοηθητικά τμήματα στις ένοπλες δυνάμεις των περισσότερων εμπλεκόμενων μερών. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις είχαν αυξημένη και ουσιαστική συμμετοχή ως και στην πρώτη γραμμή, με σημαντικότερο παράδειγμα εκείνο της ΕΣΣΔ, στην οποία ως το τέλος του Β'ΠΠ οι νέες γυναίκες αποτελούσαν το 70% όλων των νέων Κομμουνιστών Στρατιωτών.¹³⁰ Στις ένοπλες δυνάμεις των ΗΠΑ, το 14% του ενεργού προσωπικού είναι γυναίκες, ενώ 40.000 γυναίκες υπηρέτησαν στον πόλεμο του κόλπου το 1990-1991.¹³¹

Ακόμα εντονότερη είναι η συμμετοχή των γυναικών σε σύγχρονα κινήματα αντίστασης, τάση που τίνει πλέον να παγιωθεί. Στο Βιετνάμ, αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες ενεπλάκησαν στις συγκρούσεις μεταξύ 1946 και 1975, αρχικά εναντίον των γαλλικών δυνάμεων κατοχής και στη συνέχεια κατά των ΗΠΑ και του Νότιου Βιετνάμ. Ενώ η θέση της γυναίκας στην βιετναμέζικη κοινωνία είναι κατώτερη, η παράδοση προετοιμάζει, εντούτοις, τις

¹²⁸ Bouta, Tsjear, Georg Frerks, and Ian Bannon. *Gender, Conflict, and Development*. Washington, D.C.: World Bank, 2005.

¹²⁹ Herrmann, Irène, and Daniel Palmieri. "Between Amazons and Sabines: A Historical Approach to Women and War." *International Review of the Red Cross*, 2010, 19-30.

¹³⁰ Krylova, Anna. *Soviet Women in Combat: A History of Violence on the Eastern Front*. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press, 2010

¹³¹ Siegle, Greg. "Women Critical to Success of US All-volunteer Force." *Jane's Defence Weekly* 31, vo. 25 (1999).

γυναίκες για να πολεμήσουν, υπάρχει μάλιστα ένα ρητό που λέει 'όταν ο εχθρός είναι προ των πυλών, η γυναίκα βγαίνει κι αγωνίζεται'.¹³² Μεγάλο επίσης ποσοστό των Τίγρεων Ταμίλ ήταν γυναίκες¹³³ ενώ η αυξημένη αυτή συμμετοχή (και σε θέσεις αξιωματικών) εντοπίζεται σε πολλούς άλλους ανταρτοπόλεμους, όπως πχ στο ένοπλο τμήμα του Αφρικανικού Εθνικού Κογκρέσου, Νότιος Αφρική 1980, ή στον Αφρικανικό Εθνικό Στρατό Απελευθέρωσης της Ζιμπάμπουε.¹³⁴ Αν και συχνά οι γυναίκες που βρίσκονται στις τάξεις μη κρατικών εμπόλεμων δρώντων έχουν άλλους, υποστηρικτικούς ρόλους, εξίσου συχνά επιτελούν τους ρόλους τους αυτούς μαζί με πολεμικές δράσεις. Για παράδειγμα, στη Σιέρα Λεόνε μια έρευνα σχετικά με τη σχέση των γυναικών με ένοπλες ομάδες, κατέληξε ότι σχεδόν οι μισές συνεντευξιαζόμενες, και συγκεκριμένα ένα ποσοστό 44% δήλωσαν ότι είχαν λάβει βασική στρατιωτική εκπαίδευση και εκπαίδευση στα όπλα.¹³⁵

Πολλές γυναίκες δηλώνουν έτοιμες να πολεμήσουν, όπως φαίνεται και από την τοποθέτηση μιας Αφγανής σχετικά με την διάθεση μεταξύ των γυναικών: "είχαμε καλάσνικοφ και προστατεύσαμε τις νεαρές μας κόρες."¹³⁶

Αρκετά ενδιαφέρουσα, για την έμφυλη ανάλυση είναι η δράση γυναικών ως βομβιστριών αυτοκτονίας και οι λόγοι που τις καθιστούν αποτελεσματικές σε αυτό. Εδώ, τα έμφυλα στερεότυπα δρουν υπέρ τους, ή, σε κάθε περίπτωση, δρουν βοηθητικά προς την αποστολή τους, μιας και είναι κάπως άστοχο να θεωρηθεί 'υπέρ' ενός ατόμου η επιτυχημένη ανατίναξη του. Πολιτισμικοί λόγοι συχνά οδηγούν σε δυσκολία να διεξαχθεί σωματικός έλεγχος σε μια γυναίκα, ενώ εκείνη με την σειρά της είναι ευκολότερο, να καμουφλάρει μια βόμβα, με τρόπο

¹³² Van Ky, Nguy`en. "Rethinking the Status of Vietnamese Women in Folklore and Oral History" στο Bousquet, Gise. *Viet Nam Exposé: French Scholarship on Twentieth-century Vietnamese Society*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2002. (διαθέσιμο ηλεκτρονικά ως pdf στο <http://www.press.umich.edu/pdf/0472098055-ch3.pdf>)

¹³³ Τα ποσοστά κυμαίνονται από ένα τρίτο έως δύο τρίτα των δυνάμεων, με το τελευταίο να φαίνεται μάλλον υπερβολικό, βλ σχετικά Goldstein 2001, ό.π. 83

¹³⁴ Στο ίδιο

¹³⁵ Mazurana, Dyan E., και Khristopher Carlson. *From Combat to Community: Women and Girls of Sierra Leone*. Ουάσινγκτον: Hunt Alternatives Fund, 2004. 1

¹³⁶ Greenberg Research, Inc. *The People on War Report: ICRC Worldwide Consultation on the Rules of War*. Γενεύη: International Committee of the Red Cross, 1999. 29

που να δείχνει εγκυμονούσα. Τέλος, καθώς οι γυναίκες θεωρούνται πιο ακίνδυνες, είναι πολύ ευκολότερο να πλησιάσουν τον στόχο τους.¹³⁷

Τα χαρακτηριστικά αυτά, καθιστούν τις γυναίκες ιδανικές και για ορισμένους υποστηρικτικούς ρόλους, που μπορεί να μην τις εμπλέκουν άμεσα στις εχθροπραξίες ως εμπόλεμες. Οι γυναίκες μπορεί να προσφέρουν καταφύγιο, να κρύψουν, να προστατεύσουν ή να προσφέρουν τροφή σε μαχητές από αμφότερες τις πλευρές μιας σύγκρουσης ή/και να ενεργούν ως αγγελιοφόροι και κατάσκοποι. Μπορεί να υποστηρίζουν τον σκοπό για τον οποίο γίνεται η μάχη ή να αναγκάζονται να συμμετάσχουν με τον τρόπο αυτό.¹³⁸

Αρκετές γυναίκες, για παράδειγμα, έδρασαν ως μυστικές πράκτορες ήδη κατά τον αμερικάνικο εμφύλιο. Ακόμη εντονότερα βλέπουμε το φαινόμενο, κατά τον Πρώτο και Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, με πρωτοστατούσες τις βρετανικές ΜΙ5 και ΜΙ6. Μεταξύ 1915 και 1919, περισσότερες από 600 γυναίκες ανέλαβαν να διαφυλάξουν κρατικά μυστικά στην ΜΙ5. Οι ρόλοι τους ήταν ποικίλοι. Έγραφαν εκθέσεις, ήταν διερμηνείς, αναλάμβαναν το τύπωμα υλικού, δρούσαν ως αγγελιοφόροι ή έλεγχαν χημικά για αόρατα μελάνια. Ήταν ερευνήτριες και υπάλληλοι. Εκτός των παραπάνω, προσέφεραν στην πολεμική προσπάθεια και μέσω της δουλειάς τους στην κατασκοπία. Η εικόνα της γυναίκας ως μυστικού πράκτορα είχε καθιερωθεί ως η 'πράκτορας-πόρνη'.¹³⁹ Διασημότερο παράδειγμα της αντίληψης αυτής, αν και υπό συζήτηση αν πράγματι έδρασε ως τέτοια, είναι αδιαμφισβήτητα η Μάτα Χάρι. Αντίστοιχες ιστορίες ωστόσο συναντάμε και κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Οι ρόλοι των γυναικών σε αυτές τις αφηγήσεις ήταν ξεκάθαρα έμφυλοι, καθώς χρησιμοποιούσαν την εμφάνισή τους για να ξεγλιστρήσουν από τις υποψίες του εχθρού.¹⁴⁰ Το 2012 ωστόσο, ο επικεφαλής της Μοσάντ, της

¹³⁷ Cragin, Kim, και Sara A. Daly. *Women as Terrorists: Mothers, Recruiters, and Martyrs*. Καλιφόρνια.: Praeger Security International, 2009. 66

¹³⁸ Lindsey, Charlotte. *Women Facing War: ICRC Study on the Impact of Armed Conflict on Women*. Γενεύη: International Committee of the Red Cross, 2001.

¹³⁹ Proctor, Tammy M. *Female Intelligence: Women and Espionage in the First World War*. Νέα Υόρκη: New York University Press, 2003. 53

¹⁴⁰ Pattinson, Juliette. *Behind Enemy Lines: Gender, Passing and the Special Operations Executive in the Second World War* Μάντσεστερ: Manchester University Press, 2011

υπηρεσίας πληροφοριών του Ισραήλ, δήλωσε σε συνέντευξη ότι οι γυναίκες, πράκτορες είχαν ανώτερες δεξιότητες σε ορισμένους τομείς:

“Οι γυναίκες έχουν ένα σαφές πλεονέκτημα στον μυστικό πόλεμο, χάρη στην ικανότητά τους να κάνουν πολλά πράγματα ταυτόχρονα. Είναι καλύτερες στο να παίζουν έναν ρόλο και ανώτερες από τους άντρες, όταν χρειάζεται να καταπιέσουν το εγώ τους για την επίτευξη ενός στόχου. Έχουν χάρισμα στην αποκρυπτογράφηση καταστάσεων. Ενάντια στα στερεότυπα, θα δει κανείς, ότι οι ικανότητες των γυναικών είναι ανώτερες από των ανδρών ως προς την κατανόηση της επικράτειας, την αναγνώριση καταστάσεων, την αντίληψη χώρου. Όταν είναι καλές, είναι πολύ καλές.”¹⁴¹

Οι Mazurana & Carlson, μελετώντας τον ρόλο των γυναικών και κοριτσιών στις συγκρούσεις στη Σιέρα Λεόνε¹⁴², αναφέρουν ότι μεταξύ των κοριτσιών, σχεδόν οι μισές (44%) έλαβαν στρατιωτική εκπαίδευση και εκπαίδευση στα όπλα από τους διοικητές ή «συζύγους» τους, ενώ πολλές υπηρέτησαν ως μάγειρες (70%), αχθοφόροι (68%), φροντιστές για ασθενείς και τραυματίες (62%), «σύζυγοι» (60%), παραγωγοί τροφίμων (44%), αγγελιαφόροι μεταξύ των στρατοπέδων (40%), κατάσκοποι (22%), τεχνικοί επικοινωνίας (18%) και εργάτριες στα ορυχεία διαμαντιών (14%). Οι ρόλοι αυτοί ήταν ρευστοί, με πολλές κοπέλες να εξυπηρετούν περισσότερα του ενός πόστα, ταυτόχρονα ή διαδοχικά. Τα παραπάνω, ήταν επίσης ιεραρχικά οργανωμένα και οι γυναίκες που κατάφεραν να κατακτήσουν το στάτους του μαχητή, βελτίωναν σημαντικά τις ευκαιρίες τους, καθώς τους δινόταν η δυνατότητα να προστατεύσουν αποτελεσματικότερα τους εαυτούς τους, να έχουν καλύτερη πρόσβαση στα τρόφιμα και αυξημένες ευκαιρίες να αποδράσουν από τους απαγωγείς τους.¹⁴³

¹⁴¹ Kalman, Matthew. "We'd Do Anything for Israel, but We Don't Do That,' Say Mossad's Female Secret Weapons." *Independent*, September 15, 2012. ηλεκτρονικό άρθρο, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/wed-do-anything-for-israel-but-we-dont-do-that-say-mossads-female-secret-weapons-8139975.html>

¹⁴² Mazurana, 2004. ό.π.

¹⁴³ στο ίδιο, σελ 12

Στην πολύπλευρη συμμετοχή τους στη σύρραξη, οι γυναίκες μπορούν και να γίνουν ιδιαίτερα βίαιες ή να διαπράξουν εγκλήματα πολέμου. Στην περίπτωση του Abu Ghraib και των διαβόητων φωτογραφιών, η χαμογελαστή μορφή που έχει μείνει στο μυαλό όλων, είναι εκείνη της γυναίκας δεσμοφύλακα πίσω από την ανθρώπινη πυραμίδα των φυλακισμένων.

Στις υποθέσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα βρίσκουμε διώξεις τόσο για άνδρες όσο και για γυναίκες, ενώ πάνω από 3.000 γυναίκες βρέθηκαν αντιμέτωπες στη Ρουάντα με κατηγορίες σχετικές με τη γενοκτονία. Ορισμένες αξίζει να αναφερθούν για τον σημαντικό ρόλο που έπαιξαν στην γενοκτονία αλλά και για τη ρητορική γύρω από τις περιπτώσεις αυτές, στην οποία τονίζεται η ασυμφωνία της δράσης τους με τα χαρακτηριστικά που (θα όφειλαν να) συγκροτούν την έμφυλη ταυτότητα τους. Τέτοια είναι η περίπτωση της Pauline Nyiramasuhuko, η οποία διετέλεσε υπουργός Οικογενειακών και Γυναικείων Υποθέσεων. Το ΔΠΔΡ διαπίστωσε ότι, τόσο εκείνη όσο και ο γιος της, Arsene Ntahobali, πρώην ηγέτης της πολιτοφυλακής, βοήθησε στην απαγωγή εκατοντάδων Τούτσι, οι οποίοι δέχθηκαν επίθεση, βιάστηκαν και δολοφονήθηκαν. Αμφότεροι κρίθηκαν ένοχοι για γενοκτονία, εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.¹⁴⁴

Ο τύπος αναρωτιόταν πώς είναι δυνατόν μια γυναίκα, μητέρα, να διαπράττει τέτοιου είδους θηριωδίες.¹⁴⁵ Η γενική αντίδραση στην πολιτική βία των γυναικών παραμένει το σοκ και η αδυναμία κατανόησης. Η Nyiramasuhuko χαρακτηρίστηκε επανειλημμένα «κακή γυναίκα» ή «τέρας».¹⁴⁶ Κι όμως, δεν αποτελεί κάποιου είδους «ανωμαλία». Οι γυναίκες καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας έχουν υπάρξει εξίσου πρόθυμες και ικανές με τους άνδρες για

¹⁴⁴ Nyiramasuhuko et al (απόφαση) ICTR-98-42 (24 Ιουνίου 2011)

¹⁴⁵ Sperling, Carrie. "Mother of Atrocities: Pauline Nyiramasuhuko's Role in the Rwandan Genocide." *Fordham Urban Law Journal* 33, no. 2 (2005).

¹⁴⁶ Hogg, Nicole. "Women's Participation in the Rwandan Genocide: Mothers or Monsters?" *Int. Rev. Red Cross International Review of the Red Cross* 92, no. 877 (2010): 69-102.

σκληρότητα και μαζικές αγριότητες¹⁴⁷ και οι γυναίκες, τα κορίτσια, και οι μητέρες, πρόθυμα και με ενθουσιασμό έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη γενοκτονία της Ρουάντα.¹⁴⁸

Είτε ως θύματα εγκλημάτων, είτε ως θύτες, ως άμαχος πληθυσμός ή ενεργά συμμετέχουσες στη σύγκρουση, οι γυναίκες βρίσκονται σε μια πληθώρα ρόλων και καταστάσεων, κατά τη διάρκεια μιας σύγκρουσης. Θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να δούμε, που βρίσκονται αυτές όταν γίνεται σε επίπεδο διεθνούς κοινωνίας λόγος για τις συγκρούσεις και την επίλυσή τους. Για τον σκοπό αυτό θα εξετάσουμε τα σημαντικότερα σχετικά κείμενα των Ηνωμένων Εθνών και θα επιχειρήσουμε μια συνοπτική αποτίμηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Θα της αναζητήσουμε έπειτα στις διαδικασίες ειρήνευσης, στα τραπέζια των διαπραγματεύσεων αλλά και από τα κάτω, ως ενεργά μέλη της κοινωνίας των πολιτών. Θα δούμε εκεί, πώς το σύνολο των εμπόλεμων εμπειριών και των ρόλων τους, γεννά μια σειρά από διαφορετικά αιτήματα και προσεγγίσεις στις ειρηνευτικές διαδικασίες.

¹⁴⁷ Βλ. για παράδειγμα την πλούσια βιβλιογραφία, αρθρογραφία και υλικό από τις δίκες της Νυρεμβέργης για την δράση των ναζί γυναικών.

¹⁴⁸ Sperling, Carrie. "Mother of Atrocities: Pauline Nyiramasuhuko's Role in the Rwandan Genocide." *Fordham Urban Law Journal* 33, no. 2 (2005).

5. Διεθνή Κείμενα

Η συμμετοχή και η αντιπροσώπευση των γυναικών στις διαδικασίες ειρήνευσης, καθώς και η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου, βρίσκουν την θέση τους σε αυξανόμενο αριθμό ψηφισμάτων και κειμένων πολιτικής. Η έμφυλη ισότητα θεωρείται προτεραιότητα και της αποδίδεται αυξανόμενη σημασία, όχι μόνο ως αυτοτελής στόχος αλλά και ως μέσο για την επίτευξη άλλων οικονομικών και πολιτικών στόχων.¹⁴⁹ Θα επιχειρήσουμε εδώ μια μικρή αναδρομή αλλά και μια αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της έμφυλης συμπερίληψης σε αυτά τα διεθνή κείμενα.

5.1 Ψηφίσματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών

Με το ψήφισμα 3010 του 1972, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ ανακηρύσσει το έτος 1975 ως Διεθνές Έτος της Γυναίκας και αποφασίζει να ενισχύσει την δράση για την αναγνώριση της «αυξανόμενης συνεισφοράς των γυναικών στην ενδυνάμωση της παγκόσμιας ειρήνης».¹⁵⁰ Το μοτίβο σύνδεσης των γυναικών με την ειρήνη διαπνέει και την έκθεση της πρώτης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για τις Γυναίκες, το 1975 στην Πόλη του Μεξικό.¹⁵¹

Μετά το 1979 και την υιοθέτηση της *Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεως Κατά των Γυναικών*, προστίθεται το επιχείρημα, ότι οι γυναίκες έχουν ίσα δικαιώματα συμμετοχής για την ανάπτυξη της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας¹⁵²

Στο επίκεντρο των διεθνών κειμένων σχετικά με τις γυναίκες, τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια,

¹⁴⁹ Sjoberg, και Tickner 2002, ό.π.

¹⁵⁰ General Assembly resolution 27/3010 (XXVII), *International Women's Year*, (18 December 1972), παράγραφος 2(c)

¹⁵¹ United Nations, *Report of the World Conference of the International Women's Year*, πόλη του Μεξικό (19 Ιουνίου - 2 Ιουλίου 1975), E/CONF.66/34 (1976)

¹⁵² Εξετάζοντας για παράδειγμα την 'Διακήρυξη για τη Συμμετοχή των Γυναικών στη Προαγωγή της Διεθνούς Ειρήνης και Συνεργασίας' του 1982, παρατηρούμε ότι είναι διατυπωμένη με όρους δικαιώματος των γυναικών στην ισότητα. [A/RES/37/63 (3 Δεκέμβρη 1982)]

βρίσκεται σαφώς το ψήφισμα 1325 του Συμβουλίου Ασφαλείας.¹⁵³ Υιοθετήθηκε στις 31.10.2010 και ήταν η πρώτη φορά, που το Συμβούλιο Ασφαλείας εστίασε στο ζήτημα των γυναικών σε σχέση με τις ένοπλες συγκρούσεις αναγνωρίζοντας τον ρόλο τους ως ενεργά μέρη στις διαπραγματεύσεις, αλλά και στην εφαρμογή των συμφωνιών ειρήνευσης. Στον τομέα του διεθνούς δικαίου, το ψήφισμα τονίζει την σημασία της εμπλοκής των γυναικών στη διεθνή διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ο πρέσβης Anwarul K. Chowdhury, ο οποίος διατέλεσε πρόεδρος του Συμβουλίου Ασφαλείας κατά την ψήφιση του 1325, σημειώνει, ότι «βασικός στόχος δεν είναι, να καταστήσουμε ασφαλή τον πόλεμο για τις γυναίκες, αλλά να οικοδομήσουμε την ειρήνη με τρόπο που να μην προκύπτει ξανά πόλεμος και σύγκρουση».¹⁵⁴

Το ψήφισμα 1325 αποτελεί αναμφίβολα ορόσημο και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, όπως η ανάγκη προστασίας των γυναικών κατά τη διάρκεια συγκρούσεων, η συμπερίληψή τους στις διαδικασίες ειρήνευσης, η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης, και η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στο σύστημα ειρήνης και ασφάλειας των ΗΕ. Στο προοίμιο διαβάζουμε για τον «σημαντικό ρόλο των γυναικών στην πρόληψη και επίλυση συγκρούσεων και στην οικοδόμηση της ειρήνης» καθώς και για «την σημασία της ισότιμης συμμετοχής τους και της πλήρους εμπλοκής τους σε όλες τις προσπάθειες για τη διατήρηση και την προαγωγή της ειρήνης και της ασφάλειας, καθώς και την ανάγκη να ενισχυθεί ο ρόλος τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, όσον αφορά την πρόληψη και την επίλυση συγκρούσεων».¹⁵⁵

Η διατύπωση αυτή επαναλαμβάνεται στα προοίμια των «δίδυμων» ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας¹⁵⁶ και της Γενικής Συνέλευσης¹⁵⁷, με τα οποία το 2006 δημιουργείται η

¹⁵³ Security Council resolution 1325, *On women and peace and security*, S/RES/1325 (31 Οκτωβρίου 2000)

¹⁵⁴ Ambassador Anwarul K. Chowdhury 'Genesis of 1325 – What next after ten years?' Keynote Address, *Working Meeting on UNSCR 1325 : Strategies for Implementation*, United States Institute of Peace, Ουάσινγκτον, 27 Ιουλίου 2010 http://www.gc-council.org/en/download/Keynote_address_on_27_July-Genesis_of_1325.pdf

¹⁵⁵ S/RES/1325 (2000) ό.π.

¹⁵⁶ Security Council resolution 1645, *On Post-conflict peacebuilding*, S/RES/1645 (20 December 2005)

¹⁵⁷ General Assembly resolution 60/180, *The Peacebuilding Commission*, A/RES/60/180 (30 December 2005)

Επιτροπή Οικοδόμησης της Ειρήνης. Στόχος της είναι να βοηθήσει κράτη, τα οποία βγαίνουν από σύγκρουση, να επιτύχουν μια βιώσιμη ειρήνη. Τα ψηφίσματα επιβεβαιώνουν εκ νέου «τον σημαντικό ρόλο των γυναικών στην πρόληψη και επίλυση συγκρούσεων και στην οικοδόμηση της ειρήνης» και τονίζουν «την σημασία της ισότιμης συμμετοχής τους και της πλήρους εμπλοκής τους σε όλες τις προσπάθειες για τη διατήρηση και την προαγωγή της ειρήνης και της ασφάλειας, καθώς και την ανάγκη να αυξηθεί ο ρόλος τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, όσον αφορά την πρόληψη και την επίλυση συγκρούσεων. Επιπλέον, το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης καλεί την Επιτροπή να «ενσωματώσει μια έμφυλη προοπτική σε όλο το έργο της»¹⁵⁸ και να διαβουλευέται με την κοινωνία των πολιτών «συμπεριλαμβανομένων γυναικείων οργανώσεων»¹⁵⁹

Τα βήματα του 1325, ακολούθησαν μια σειρά ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας. Με το ψήφισμα 1820 του 2008, το Συμβούλιο Ασφαλείας αναγνωρίζει τον αντίκτυπο που έχει η σεξουαλική βία για την διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και συνδέει ρητά την σεξουαλική βία ως τακτική πολέμου, με ζητήματα σχετικά με τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια. Ενισχύει δηλαδή το ψήφισμα 1325 και τονίζει ότι η σεξουαλική βία αποτελεί έγκλημα πολέμου, ενώ ζητά από τα μέρη ενόπλων συγκρούσεων, να λάβουν άμεσα μέτρα για την προστασία αμάχων από τέτοιου είδους βία, για παράδειγμα με την εκπαίδευση των στρατευμάτων και την επιβολή πειθαρχικών μέτρων.

Έναν χρόνο αργότερα, ακολουθεί το ψήφισμα 1888, ως συνέχεια του 1820, το οποίο δίνει την εντολή οι αποστολές διατήρησης της ειρήνης να προστατεύουν τις γυναίκες και τα παιδιά από την σεξουαλική βία στο πλαίσιο ένοπλων συγκρούσεων και ζητά από τον Γενικό Γραμματέα να ορίσει Ειδικό Αντιπρόσωπο επί θεμάτων σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων. Το ίδιο έτος, με το ψήφισμα 1889, το Συμβούλιο Ασφαλείας καλεί για την

¹⁵⁸ στο ίδιο, παρ. 20

¹⁵⁹ στο ίδιο, παρ. 21

περαιτέρω ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στις ειρηνευτικές διαδικασίες και ζητά την ανάπτυξη ορισμένων δεικτών, για να μετρηθεί η πρόοδος σε σχέση με τους στόχους του 1325.

Για τον σκοπό αυτό, το 2011 τα Ηνωμένα Έθνη συμφώνησαν σε ένα *Στρατηγικό Πλαίσιο Αποτελεσμάτων σχετικά με τις Γυναίκες, την Ειρήνη και την Ασφάλεια*¹⁶⁰, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας ενός συνόλου 26 δεικτών, βάσει των οποίων θα αξιολογείται η πρακτική διαφόρων φορέων, συμπεριλαμβανομένων των κρατών μελών του ΟΗΕ και φορέων των Ηνωμένων Εθνών, στην προώθηση της απόφασης 1325.

Στην ατζέντα σχετικά με την διασύνδεση των γυναικών, της ειρήνης και της ασφάλειας με τη σεξουαλική βία, έρχεται να προστεθεί το ψήφισμα 1960 καθώς και το ψήφισμα 2106, το οποίο αναφέρει στο προοίμιό του, ως κρίσιμο παράγοντα για την καταπολέμηση όλων των μορφών βίας εναντίον των γυναικών και της σεξουαλικής βίας σε καταστάσεις σύγκρουσης, τη συστράτευση αγοριών και ανδρών στην προσπάθεια αυτή, πέρα από τη πολιτική, κοινωνική και οικονομική χειραφέτηση των γυναικών και την έμφυλη ισότητα. Η διατύπωση αυτή κάνει ένα βήμα από τις 'γυναίκες' προς το 'φύλο', καθώς είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου, ότι η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου δεν καλύπτεται με την μέριμνα για τις γυναίκες και μόνο. Επίσης στο ψήφισμα 2106 σημειώνεται, ότι η σεξουαλική βία μπορεί να αποτελέσει έγκλημα κατά της ανθρωπότητας ή και συστατική πράξη του εγκλήματος της γενοκτονίας.¹⁶¹

Τέλος, με το ψήφισμα 2122, το Συμβούλιο Ασφαλείας επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά τη σημαντικότητα της χειραφέτησης των κοριτσιών και γυναικών και την ισότητα των φύλων ως κρίσιμες για την προσπάθεια διατήρησης διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Αναγνωρίζει επίσης την ανάγκη, για συστηματικότερη εφαρμογή των δεσμεύσεων σε σχέση με τα ζητήματα που καλύπτει η 1325, και στην δουλειά του ίδιου του Συμβουλίου, ιδιαίτερα για την ενίσχυση της εμπλοκής των γυναικών στην πρόληψη και επίλυση συγκρούσεων και την οικοδόμηση της ειρήνης.

¹⁶⁰ Secretary General, *Strategic Results Framework on Women, Peace and Security: 2011-2020*, (July 2011)

¹⁶¹ Security Council resolution 2106, *on sexual violence in armed conflict*, S/RES/2106 (24 June 2013), αρ.2

Ένα μοτίβο που παρατηρούμε, εξετάζοντας τον βασικό κορμό των ψηφισμάτων που καταπιάνονται με ζητήματα φύλου και ασφάλειας, είναι η ισάριθμη σχεδόν αναφορά στην σεξουαλική βία και στην ανάγκη ενίσχυσης της συμμετοχής των γυναικών στη πρόληψη συγκρούσεων και στις διαδικασίες ειρήνευσης. Φαίνεται κατά καιρούς τα ίδια τα ΗΕ να αναπαράγουν μια στερεοτυπική αντίληψη για το αν οι γυναίκες οφείλουν να συμμετέχουν στις διαδικασίες ειρήνευσης επειδή είναι πιο ειρηνικές και φροντιστικές, ή επειδή είναι ιδιαίτερα ευάλωτες κατά την διάρκεια συγκρούσεων και έχουν αυξημένες ανάγκες, ορίζοντας την αντιπροσώπευση ή την ενσωμάτωση των ζητημάτων τους, ως άλλη μια «ανάγκη». Ενώ δεν αμφισβητούμε, ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια αποτελούν δυσανάλογα στόχο εγκλημάτων και διακρίσεων σε εμπόλεμες περιόδους, και ότι, και λόγω αυτού, συχνά πιέζουν στην κατεύθυνση της ειρήνης, θεωρούμε πως η αιτιολόγηση της ίσης αντιπροσώπευσης διατυπώνεται ορθότερα με όρους δικαιώματος και εξάλειψης των διακρίσεων, όπως έγινε για παράδειγμα στη Διακήρυξη για τη Συμμετοχή των Γυναικών στη Προαγωγή της Διεθνούς Ειρήνης και Συνεργασίας του 1982.¹⁶² Και όμως, επιστρέφοντας για άλλη μια φορά στην Ατζέντα για την Ειρήνη για παράδειγμα, αντί για δικαιώματα, όπως στις μειονότητες, στις γυναίκες αποδίδονται «ανάγκες».¹⁶³

5.2 Διακήρυξη και Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου

Σε σύνδεση με όλα τα παραπάνω, κεντρικό ρόλο για την προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών στο σύστημα των Ηνωμένων Εθνών, κατέχει η Διακήρυξη του Πεκίνου, υιοθετημένη κατά την Τέταρτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τις Γυναίκες, και η αντίστοιχη Πλατφόρμα δράσης. Η διακήρυξη, από την οποία φέτος συμπληρώνονται 20 χρόνια, αναγνωρίζει ότι τα

¹⁶² General Assembly resolution 27/3010 (XXVII), ό.π.

¹⁶³ Agenda for Peace, ό.π. παρ 81

δικαιώματα των γυναικών είναι ανθρώπινα δικαιώματα¹⁶⁴ και πως η χειραφέτηση των γυναικών και η πλήρης συμμετοχή τους στη βάση της ισότητας σε όλες τις σφαίρες την κοινωνίας, συμπεριλαμβανόμενης της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την πρόσβαση στην εξουσία, είναι θεμελιώδεις για την επίτευξη ισότητας, ανάπτυξης και ειρήνης.¹⁶⁵ Η ειρήνη σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο είναι εφικτή και είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πρόοδο των γυναικών, που αποτελούν μια θεμελιώδη δύναμη για την ηγεσία, την επίλυση συγκρούσεων και την προώθηση της διαρκούς ειρήνης σε όλα τα επίπεδα.¹⁶⁶ Οι συμμετέχουσες κυβερνήσεις, επιβεβαίωσαν την αποφασιστικότητα για την ενίσχυση των στόχων της ισότητας, της ανάπτυξης και της ειρήνης για όλες τις γυναίκες παντού, κρίνοντας πως αυτό είναι προς όφελος της ανθρωπότητας.¹⁶⁷

Το τέταρτο κεφάλαιο της Πλατφόρμας Δράσης, αφορά τις γυναίκες και τις ένοπλες συγκρούσεις και θέτει έξι στρατηγικούς στόχους¹⁶⁸:

1. Αύξηση της συμμετοχής των γυναικών σε επίπεδα λήψης αποφάσεων για την επίλυση συγκρούσεων και προστασία των γυναικών που ζουν σε καταστάσεις ένοπλων και άλλων συγκρούσεων, ή υπό ξένη κατοχή
2. Μείωση των υπέρογκων στρατιωτικών δαπανών και έλεγχος της διαθεσιμότητας των εξοπλισμών
3. Προώθηση των μη βίαιων μορφών επίλυσης συγκρούσεων και περιορισμός των περιστατικών παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε καταστάσεις σύγκρουσης
4. Προαγωγή της συμβολή των γυναικών στην προώθηση μιας κουλτούρας ειρήνης

¹⁶⁴ United Nations, *Beijing Declaration and Platform of Action*, adopted at the Fourth World Conference on Women, 27 October 1995, παρ. 14 διαθέσιμο στο <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

¹⁶⁵ στο ίδιο, παρ. 13

¹⁶⁶ στο ίδιο, παρ. 18

¹⁶⁷ στο ίδιο, παρ. 3

¹⁶⁸ στο ίδιο, Chapter IV. E. Women and armed conflict

5. Παροχή προστασίας, βοήθειας και κατάρτισης σε γυναίκες πρόσφυγες, άλλες εκτοπισμένες γυναίκες που χρήζουν διεθνούς προστασίας και εσωτερικά εκτοπισμένες γυναίκες
6. Παροχή βοήθειας στις γυναίκες των αποικιών και των μη αυτοδιοικούμενων εδαφών.

Παραπάνω, ορίσαμε σε γενικές γραμμές το πλαίσιο, στο οποίο θα κινηθούμε στη συνέχεια, για να εξετάσουμε ορισμένες πρακτικές όψεις της συμπερίληψης της διάστασης του φύλου στην ειρηνική διευθέτηση διαφορών και στις ειρηνευτικές διαδικασίες. Θα ξεκινήσουμε παρουσιάζοντας συνοπτικά στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου κάποια βασικά σημεία από την πρόσφατη παγκόσμια μελέτη της Οργάνωσης των Ηνωμένων Εθνών για τις Γυναίκες (UN Women) σχετικά με την εφαρμογή του ψηφίσματος 1325. Στα επόμενα κεφάλαια θα δούμε έπειτα τον λόγο των Ηνωμένων Εθνών περί φύλου και ειρηνευτικών επιχειρήσεων και στη συνέχεια θα εξετάσουμε τη συμμετοχή των γυναικών και την ενσωμάτωση της έμφυλης προσέγγισης στις (επίσημες και ανεπίσημες) ειρηνευτικές διαδικασίες.

5.3 Αποτίμηση της εφαρμογής του ψηφίσματος 1325

Η αυξανόμενη αντιπροσώπευση των γυναικών σε όλα το φάσμα των ειρηνευτικών διαδικασιών και διαπραγματεύσεων, όπως αποτυπώνεται πρωταρχικά στο ψήφισμα ΣΑ 1325 και επαναδιατυπώνεται με τον πλέον σύγχρονο τρόπο στα μεταγενέστερα αυτού ψηφίσματα, έχει διαχρονικά συντελέσει πολλαπλώς στην επιτυχή έκβαση τους. Τα στοιχεία αναδεικνύουν, ότι η συμμετοχή των γυναικών στο συγκεκριμένο πλαίσιο επέδρασε πολυσήμαντα στην τελική επίτευξη αλλά και την εφαρμογή των συμφωνιών, αποτελώντας έναν ισχυρό παράγοντα πίεσης, ακόμα και εκεί όπου οι συζητήσεις έφταναν σε τέλμα. Κυρίως δε, η συμπερίληψη του έμφυλου στοιχείου στις ειρηνευτικές διαδικασίες και διαπραγματεύσεις, ισχυροποίησε τις

πιθανότητες επίτευξης μιας βιώσιμης ειρήνης, καθώς το αποτέλεσμα των διαδικασιών μπορούσε να τύχει ευρύτερης κοινωνικής αποδοχής και δέσμευσης.¹⁶⁹

Παρότι οι θετικές συνεισφορές της συμμετοχής των γυναικών στο ανωτέρω πλαίσιο είναι καταγεγραμμένες και αδιαμφισβήτητες, η εφαρμογή του ψηφίσματος 1325 από τα κράτη μέλη είναι μάλλον απογοητευτική, καθώς ελάχιστα έχουν δημιουργήσει εθνικά σχέδια εφαρμογής. Σε πρόσφατη μελέτη του UN Women για την εφαρμογή του ψηφίσματος 1325 βλέπουμε, ότι παρά την αριθμητική αύξηση των αναφορών περί συμμετοχής των γυναικών στις ειρηνευτικές διαδικασίες αλλά και την επακόλουθη σταδιακή εξέλιξη της συμμετοχής αυτής σε ένα είδος σταθερής πρακτικής,¹⁷⁰ τα εμπόδια εξακολουθούν να υφίστανται. Τα γυναικεία κινήματα εξακολουθούν να αναγκάζονται να διεκδικήσουν τη συμμετοχή τους, με τις τελικές και σοβαρές αποφάσεις να λαμβάνονται από τους άνδρες.¹⁷¹

Ακόμη, η συλλογική αποτυχία του ανθρωπιστικού συστήματος να αναγνωρίσει την ικανότητα των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και των γυναικών και των κοριτσιών, να δρουν ως εταίροι με πολύτιμη γνώση και εμπειρία, επιδρά με έντονα αρνητικό τρόπο στην αποτελεσματικότητα της παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας σε επείγουσες καταστάσεις.¹⁷² Και πράγματι, οι προσπάθειες να ενισχυθούν οι φωνές και οι επιλογές των γυναικών στην αξιολόγηση, τον σχεδιασμό και την παροχή της ανθρωπιστικής βοήθειας παραμένουν η εξαίρεση στον κανόνα.

Επιπλέον, παρόλο που η συμμετοχή των γυναικών στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις του ΟΗΕ επιδρά θετικά στην ίδια την επιχείρηση ως σύνολο, καθώς βελτιώνει την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα, την εικόνα της αποστολής, αλλά και το επίπεδο της αλληλεπίδρασης με

¹⁶⁹ Βλ. UN Women. *Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325*. New York: UN Women, 2015. διαθέσιμο στο: <http://wps.unwomen.org/~media/files/un%20women/wps/highlights/unw-global-study-1325-2015.pdf>

¹⁷⁰ Στο ίδιο, σελ. 44-45.

¹⁷¹ Στο ίδιο, σελ. 48.

¹⁷² Στο ίδιο, σελ. 88.

την τοπική κοινωνία,¹⁷³ μόνο το 3% αυτών κατά μέσο όρο απαρτίζεται από γυναίκες, και μάλιστα στην πλειοψηφία τους ως βοηθητικό προσωπικό.¹⁷⁴ Συγκεκριμένες και πολλά υποσχόμενες καινοτομίες, με σκοπό την εισαγωγή της έμφυλης διάστασης στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις, συνιστούν κυρίως πιλοτικά εγχειρήματα και ειδικότερες πρωτοβουλίες, παρά χαρακτηρίζουν τον συνολικό πυρήνα της αποστολής,¹⁷⁵ ενώ η συμμετοχή των γυναικών εμφανίζεται χαμηλή ακόμα και στον σχεδιασμό της αρχιτεκτονικής των ειρηνευτικών επιχειρήσεων.

Στην ίδια μελέτη, στο επίπεδο της συμμετοχής των γυναικών στην οικοδόμηση της ειρήνης, παρατηρείται ότι η έμφυλη διάσταση εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από έλλειψη πόρων και ανεπαρκή ειδίκευση, ιδιαίτερα σε εθνικό επίπεδο. Η συμμετοχή των γυναικών στη λήψη αποφάσεων, δεν ανήκει στις προτεραιότητες των διαδικασιών οικοδόμησης της ειρήνης, με την απουσία των γυναικών να κυριαρχεί σε όλο το φάσμα της κρατικής οργάνωσης, ενώ ο συνεχής κίνδυνος έκθεσής τους σε συνθήκες επικίνδυνες για την σωματική τους ακεραιότητα είναι σημαντικός αποτρεπτικός παράγοντας.¹⁷⁶ Η συμμετοχή δε αυτή είναι εξαιρετικής σημασίας στο πεδίο της μεταρρύθμισης του τομέα της ασφάλειας μιας χώρας που εξέρχεται από ένοπλη σύρραξη, καθώς η παρουσία των γυναικών μπορεί να μετασχηματίσει μία ανδροκρατούμενη κουλτούρα και να προάγει τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους κόλπους των σωμάτων ασφαλείας,¹⁷⁷ τα οποία και λογίζονται ως οι κύριοι «δράστες» της βίας κατά της διάρκειας μιας ένοπλης σύρραξης. Μπορεί επίσης να ενισχύσει στους κόλπους μιας κοινότητας την νομιμοποίηση και την δημόσια αποδοχή και εμπιστοσύνη – και άρα την αποτελεσματικότητα- των δομών ασφαλείας.

¹⁷³ Στο ίδιο, σελ. 141.

¹⁷⁴ Στο ίδιο., σελ. 139, όπου γίνεται παραπομπή σε: Report of the Secretary-General: Women and Peace and Security,” UN Doc. S/2015/716 (United Nations Security Council, September 17, 2015), 80.

¹⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 145.

¹⁷⁶ Στο ίδιο, αναλυτικά σελ. 166-182.

¹⁷⁷ Στο ίδιο, σελ. 180.

Ωστόσο, η θετική επίδραση της συμμετοχής των γυναικών συνοδεύεται στην πλειονότητα των περιπτώσεων από ένα εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό συμμετοχής τους παγκοσμίως στις εθνικές αστυνομικές δυνάμεις, με αυτό να ανάγεται στο 9% σε παγκόσμια κλίμακα.¹⁷⁸ Η δε καινοτομία της δημιουργίας ειδικών μονάδων προστασίας σε χώρες όπως το Αφγανιστάν, η Γουϊνέα, το Κονγκό, η Λιβερία, η Σιέρρα Λεόνε, η Ρουάντα και το Ανατολικό Τιμόρ, οι οποίες απαρτίζονται σχεδόν αποκλειστικά από γυναίκες ή γυναίκες ειδικά εκπαιδευμένες στην έμφυλη βία, αντιμετωπίζουν προκλήσεις που επιδρούν στην αποτελεσματικότητά τους, καθώς συχνά δεν διαθέτουν επαρκείς συνδέσμους με τα δικαστικά συστήματα.¹⁷⁹

Η Μελέτη αναφέρεται επίσης και στις πολλαπλές δράσεις και τις πρωτοβουλίες που έχουν αναπτύξει οι περιφερειακοί και υποπεριφερειακοί οργανισμοί με σκοπό την ενσωμάτωση των γυναικών στις δεσμεύσεις τους για την ειρήνη και την ασφάλεια, στο πλαίσιο της δικής τους ασφάλειας, στην αντιμετώπιση των κρίσεων, στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και στις δράσεις τους στην ανοικοδόμηση της ειρήνης. Η ECOWAS (Economic Community of West African States), η ΕΕ, το NATO, το PIF (Pacific Islands Forum) και η IGAD (Inter-Governmental Authority on Development) έχουν υιοθετήσει υποσχόμενα περιφερειακά σχέδια δράσης (RAPs), μεταξύ των οποίων και ο Σύνδεσμος Αραβικών Κρατών, τα οποία μπορεί να είναι ακόμα και συμπληρωματικά των εθνικών σχεδίων δράσης, βοηθώντας ακόμα και στην προαγωγή της ειρήνης και της ασφάλειας στο πλαίσιο των διασυνοριακών συρράξεων,¹⁸⁰ ενώ παρατηρείται και μια αξιοσημείωτη άνοδος του αριθμού των γυναικών που καταλαμβάνουν σημαντικές θέσεις στους οργανισμούς αυτούς, αλλά και των ειδικών συμβούλων στα έμφυλα ζητήματα. Οι περιφερειακοί οργανισμοί έχουν αναπτύξει επίσης συστήματα επίβλεψης της προόδου, αξιολόγησης των αποτελεσμάτων και διάδοσης των καλών πρακτικών κατά την

¹⁷⁸ Στο ίδιο.

¹⁷⁹ Στο ίδιο.

¹⁸⁰ Στο ίδιο, σελ. 257.

εφαρμογή της ατζέντας για τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια.¹⁸¹ Παρά τις όποιες αξιοσημείωτες προσπάθειες, η πρόοδος που έχει σημειωθεί, ωστόσο, σύμφωνα με την μελέτη, είναι τόσο ανόμοια ανάμεσα στους οργανισμούς αυτούς, που τα αποτελέσματα δεν είναι ξεκάθαρα ή είναι πολύ νωρίς για να αξιολογηθούν.

Στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών, η ίδια η Μελέτη αναγνωρίζει ότι το επίπεδο επίδρασης του Οργανισμού παραμένει ελλιπές, με παράλληλη έρευνα της παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών να αποδίδει μέρος της αναποτελεσματικότητας αυτής στην επικέντρωση του Οργανισμού στην συνεργασία του με μεγάλους οργανισμούς και στις τυπικές και γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Συνοψίζοντας, η Μελέτη αναδεικνύει ότι έχει επιτευχθεί κάποια πρόοδος τα τελευταία 15 χρόνια, συμπεριλαμβανομένης της αύξησης των αναφορών στις γυναίκες και την έμφυλη ισότητα στις ειρηνευτικές συμφωνίες και των βελτιωμένων κανονιστικών πλαισίων αναφορικά με τη σεξουαλική και έμφυλη βία κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Παράλληλα, η μελέτη παρέχει μια ξεκάθαρη εικόνα των προκλήσεων που παραμένουν ενώ παράλληλα προβαίνει σε πλήθος συστάσεων, με κυριότερες εκ των οποίων να συνοψίζονται στα εξής:

- Ανάγκη επαρκούς χρηματοδότησης.
- Η σημασία που διαδραματίζουν τα εθνικά δικαστικά συστήματα στην δίωξη των δραστών των σεξουαλικών και έμφυλων εγκλημάτων.
- Αυξανόμενη επικέντρωση στην μεταβατική δικαιοσύνη με την διάσταση της έμφυλης ισότητας.
- Περισσότεροι πόροι για την πρόληψη των συρράξεων.
- Διασφάλιση ότι οι προσπάθειες για την αντιμετώπιση του βίαιου εξτρεμισμού θα εμπεριέχουν τη διάσταση του φύλου.

¹⁸¹ Βλ. για παράδειγμα το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο έχει υιοθετήσει μια σειρά δεικτών για την αξιολόγηση της προόδου αναφορικά την Ολοκληρωμένη Προσέγγιση για την εφαρμογή των ψηφισμάτων 1325 και 1820 του Συμβουλίου Ασφαλείας

Η πιο ξεκάθαρη ωστόσο σύσταση, που αποτελεί και συμπέρασμα της Μελέτης, είναι ότι η συμμετοχή των γυναικών είναι αποφασιστικής σημασίας για τις αποτελεσματικές, επιτυχείς και βιώσιμες ειρηνευτικές διαδικασίες.¹⁸²

Η δημοσιοποίηση της Μελέτης συνέπεσε με την έκδοση του όγδοου κατά σειρά ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας για τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια, το υπ' αριθμ. 2242 (2015),¹⁸³ το οποίο υιοθετήθηκε ομόφωνα με 72 συνυποστηρικτές, ανάγοντάς το στο πιο ευρέως αποδεκτό ψήφισμα μέχρι στιγμής. Ορισμένα από τα σημεία κλειδιά του πιο πρόσφατου και πιο συνεκτικού ψηφίσματος που έχει εκδοθεί αποτελούν τα εξής:

- Αναγνωρίζει το μεταβαλλόμενο πλαίσιο της ειρήνης και της ασφάλειας καθώς και την ανάγκη οι γυναίκες, η ειρήνη και η ασφάλεια να ενσωματωθούν σε όλες τις περιοχές και όλα τα επίπεδα. Ιδιαίτερα, το ψήφισμα επισημαίνει την κατάσταση του αυξανόμενου εξτρεμισμού, τον αυξανόμενο αριθμό προσφύγων και εσωτερικά εκτοπισμένων προσώπων, τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και την παγκόσμια φύση των πανδημιών,¹⁸⁴ χρησιμοποιώντας έτσι μια προοδευτική γλώσσα με σκοπό να εκσυγχρονίσει την ατζέντα του Συμβουλίου εντάσσοντας την σε ένα γενικότερο πλαίσιο, όχι μόνο σε σχέση με τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια.
- Αναφορικά με τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια, επαναλαμβάνει το κύριο εύρημα της Παγκόσμιας Μελέτης, τον ουσιώδη δηλαδή σύνδεσμο της ουσιαστικής συμμετοχής των γυναικών σε όλα τα εγχειρήματα ειρήνης και ασφάλειας με την αποτελεσματικότητα και τη βιωσιμότητα των εγχειρημάτων αυτών. Αναφέρει δε την ενδυνάμωση των γυναικών και τη έμφυλη ισότητα ως αποφασιστικής σημασίας

¹⁸² UN Women, 2015, ό.π.

¹⁸³ Security Council resolution 1325, S/RES/2242 (13 Οκτωβρίου 2015), διαθέσιμο στο: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2242.pdf

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 2.

στοιχεία για την πρόληψη των συγκρούσεων και τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.¹⁸⁵

- Αναγνωρίζει τα εμπόδια που πρέπει να αντιμετωπιστούν κατά την εφαρμογή, όπως περισσότεροι πόροι, πολιτική θέληση, συγχρονισμένη ηγεσία, καλύτερη πληροφόρηση και δράση, στήριξη, με σκοπό τη συμμετοχή των γυναικών σε όλα τα επίπεδα λήψης των αποφάσεων.
- Καλεί για την παροχή κινήτρων για τη συμμετοχή των γυναικών στις ειρηνευτικές συνομιλίες, τεχνική και οικονομική στήριξη, όχι μόνο στις γυναίκες αλλά και στους μεσολαβητές και τις τεχνικές ομάδες, ώστε να κατανοήσουν τη συμμετοχή των γυναικών και τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να ενδυναμωθεί η ενσωμάτωσή τους στις διαδικασίες.¹⁸⁶
- Διακηρύσσει την πρόθεσή του να εντάξει τις γυναίκες σε ένα ευρύ φάσμα των δραστηριοτήτων του Συμβουλίου Ασφαλείας, όπως την επιβολή κυρώσεων για παραβιάσεις των δικαιωμάτων των γυναικών συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής και έμφυλης κατά τη διάρκεια συρράξεων, αλλά και του Οργανισμού γενικότερα. Καλεί για ενίσχυση των προσπάθειών από όλα τα τμήματα των Ηνωμένων Εθνών να εντάξουν την έμφυλη διάσταση σε όλες τις ειρηνευτικές προσπάθειες, συμπεριλαμβανομένης της έμφυλης ανάλυσης και της τεχνικής έμφυλης πραγματογνωμοσύνης σε όλα τα στάδια του σχεδιασμού των αποστολών, της ανάπτυξης των εντολών και της εφαρμογής.
- Ένα από τα σημαντικότερα σημεία αποτελεί η διασύνδεση της ανθρωπιστικής βοήθειας με τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια. Το ψήφισμα περιέχει μία από τις δυνατότερες διατυπώσεις διασύνδεσης των ανωτέρω, ενθαρρύνοντας συγκεκριμένα τη λήψη υπόψη της ατζέντας για τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια στο πλαίσιο

¹⁸⁵ Στο ίδιο, παρ. 1.3.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, παρ. 1.

της World Humanitarian Summit το 2016, με την ουσιαστική συμμετοχή των γυναικών σε όλο το εύρος της ανθρωπιστικής βοήθειας.

Το ψήφισμα 2242 αποτελεί έτσι ένα αποφασιστικό και χρήσιμο εργαλείο για τις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας να αντιμετωπίσει τις παρούσες προκλήσεις αναφορικά με την υγεία και την ασφάλεια.

Έχοντας εξετάσει τα διεθνή κείμενα σχετικά με τις γυναίκες, τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και έχοντας παρουσιάσει μια αποτίμηση της εφαρμογής του βασικότερου εξ' αυτών, του ψηφίσματος 1325 του ΣΑ, θα επιχειρήσουμε τώρα να εξετάσουμε στα επόμενα κεφάλαια πώς μεταφράζονται όλα τα παραπάνω στην πράξη, όταν φτάνουμε στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις και τις ειρηνευτικές διαδικασίες.

6. Φύλο και ειρηνευτικές επιχειρήσεις

Οι σύγχρονες ειρηνευτικές επιχειρήσεις είναι πολυδιάστατες και καλούνται όχι μόνο να διατηρήσουν την ειρήνη και την ασφάλεια, αλλά να διευκολύνουν επίσης τις πολιτικές διαδικασίες, να προστατεύσουν του άμαχους, να βοηθήσουν στον αφοπλισμό, στην αποστράτευση και στην επανένταξη των πρώην μαχητών, να υποστηρίξουν τη διοργάνωση εκλογών, την προστασία και την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να συνδράμουν στην αποκατάσταση του κράτους δικαίου.¹⁸⁷

6.1 Ειρηνευτικές επιχειρήσεις στο πλαίσιο της δράσης των Ηνωμένων Εθνών

Οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις των Ηνωμένων Εθνών, βασίζονται σε τρεις κύριες αρχές:

- Σύμφωνη γνώμη των μερών
- Αμεροληψία
- Μη χρήση βίας, πέρα από αυτοάμυνα και προστασία της αποστολής

Ο πρώην Γ.Γ. του ΟΗΕ, Dag Hammarskjöld, είχε δηλώσει, ότι «οι ειρηνευτικές αποστολές είναι υπερβολικά σημαντικές για να τις αναλαμβάνουν στρατιώτες» αλλά «οι στρατιώτες είναι οι μόνοι που μπορούν να το κάνουν».¹⁸⁸ Ο τυπικός ρόλος ενός στρατιώτη, είναι η άσκηση βίας. Όπως είδαμε και στο τρίτο κεφάλαιο, η εκπαίδευσή του καλλιεργεί την επιθετικότητα και την ταυτίζει με τυπικά ανδρικά χαρακτηριστικά. Ωστόσο, στις επιχειρήσεις διατήρησης ή υποστήριξης της ειρήνης, η βία σηματοδοτεί την αποτυχία. Η αποστολή στερεοτυπικά

¹⁸⁷ *United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines*. New York: United Nations, 2002.

¹⁸⁸ Degroot, Gerard J. "A Few Good Women: Gender Stereotypes, the Military and Peacekeeping." *International Peacekeeping* 8, no. 2 (2001): 23-38.

εκπαιδευμένων στρατιωτών σε περιβάλλοντα, όπου καλούνται να δράσουν εκ διαμέτρου αντίθετα σε σχέση με την εκπαίδευσή τους, είναι σίγουρη συνταγή καταστροφής. Ένα ακόμα σημείο που χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, είναι η σεξουαλική βία των στρατιωτών εις βάρος του άμαχου πληθυσμού, κίνδυνος που μπορεί να προκύψει σε οποιαδήποτε στρατιωτική δύναμη. Οι καταγγελίες εις βάρος κυανόκρανων για άσκηση σεξουαλικής βίας είναι δυστυχώς συχνό φαινόμενο.¹⁸⁹ Έχει διαπιστωθεί ωστόσο, ότι η συχνότητα βιασμών και πορνείας μειώνεται σημαντικά ακόμα και με μόνο μια συμβολική γυναικεία παρουσία στην αποστολή.

190

Η παρουσία γυναικών διευκολύνει, επίσης, την επαφή με τον τοπικό πληθυσμό και αυξάνει την εμπιστοσύνη του προς την αποστολή¹⁹¹. Η υποστράτηγος Kristin Lund, η πρώτη γυναίκα διοικητής ειρηνευτικής επιχείρησης των Ηνωμένων Εθνών (και συγκεκριμένα της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο), δήλωσε για την εμπειρία της στο Αφγανιστάν: «Όσα γυναίκα, στην πρόσφατη αποστολή μου στο Αφγανιστάν, είχα πρόσβαση στο 100 τοις εκατό του πληθυσμού, όχι μόνο στο 50 τοις εκατό».¹⁹²

Οι γυναίκες σε ειρηνευτικές αποστολές μπορούν να ενεργούν ως πρότυπα για τις ντόπιες, ειδικά σε κοινωνίες όπου αυτές κατέχουν παραδοσιακά δευτερεύοντα ρόλο, ενώ από την άλλη πλευρά, όταν τα θέματα ισότητας των φύλων και οι γυναίκες παραβλέπονται από τα Ηνωμένα Έθνη, μπορεί να δρα πολύ αποθαρρυντικά.¹⁹³

¹⁸⁹ Το πιο πρόσφατο παράδειγμα: *Fresh allegations of sexual abuse made against UN peacekeepers in Central African Republic*. UN News Centre. 05 Ιανουαρίου 2016, διαθέσιμο στο <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52941#.VsiAkyrtmko>

¹⁹⁰ Degroot, Gerard J. "A Few Good Women: Gender Stereotypes, the Military and Peacekeeping." *International Peacekeeping* 8, no. 2 (2001): 23-38.

¹⁹¹ Bridges, D., and D. Horsfall. "Increasing Operational Effectiveness in UN Peacekeeping: Toward a Gender-Balanced Force." *Armed Forces & Society* 36, no. 1 (2009): 120-30.

¹⁹² Ivanovic, Alexandra. *Why the United Nations Needs More Female Peacekeepers*. United Nations University Publications, 9 Ιουλίου 2014. διαθέσιμο στο <http://unu.edu/publications/articles/why-un-needs-more-female-peacekeepers.html>

¹⁹³ *Women, Peace and Security: Study Submitted by the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1325 (2000)*. New York: United Nations, 2002.

Μολαταύτα, η γενική συμμετοχή των γυναικών στις επιχειρήσεις ειρήνευσης, είτε ως στρατιωτικό είτε ως πολιτικό προσωπικό, παραμένει χαμηλή, κάτι που αντανακλά κατά κανόνα τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής τους στις εθνικές στρατιωτικές και αστυνομικές δυνάμεις.¹⁹⁴

Σε κάθε περίπτωση, οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη ζωή του πληθυσμού. Η αυξημένη ασφάλεια και η ενίσχυση των ειρηνευτικών διαδικασιών είναι σημαντικές και για τα δύο φύλα, πρέπει όμως να έχουμε υπόψιν μας, ότι οι επιχειρήσεις μπορεί να επιδρούν και με διαφορετικούς τρόπους στην καθημερινότητα ανδρών και γυναικών (όπως επίσης κοριτσιών και αγοριών). Εκτός από τις περιπτώσεις παραβιάσεων δικαιωμάτων που εξετάστηκαν παραπάνω, οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις μπορούν να έχουν πολύ θετικό αντίκτυπο στη βελτίωση των σχέσεων των δύο φύλων και την καταπολέμηση των ανισοτήτων. Για παράδειγμα, σε σχέση με την υποστήριξη διεξαγωγής εκλογών, μπορούν να διευκολύνουν τη συμμετοχή των γυναικών ως ψηφοφόρων και ως πολιτικών εκπροσώπων. Οι γυναίκες και τα κορίτσια επωφελούνται επίσης ιδιαίτερα, όταν η επιχείρηση διατήρησης της ειρήνης είναι σε θέση να αντιμετωπίσει και να σταματήσει τη βία, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής βίας.¹⁹⁵

Λίγα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας για τη θέσπιση των εντολών των ειρηνευτικών αποστολών, κάνουν ρητή αναφορά στις γυναίκες και τα κορίτσια, ή στη διαφορική επίδραση των ενόπλων συγκρούσεων σε αυτές, και αυτό είναι κομβικό, καθώς η εντολή της ειρηνευτικής επιχείρησης καθορίζει τη φύση και την έκταση των δραστηριοτήτων που θα αναλάβει.¹⁹⁶ Ωστόσο, όταν οι εντολές των ειρηνευτικών επιχειρήσεων περιλαμβάνουν την παρακολούθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη δημιουργία ή την αναδιάρθρωση των θεσμών, υπάρχει μεγάλο δυναμικό για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις δραστηριότητες αυτές.¹⁹⁷

¹⁹⁴ στο ίδιο

¹⁹⁵ στο ίδιο

¹⁹⁶ στο ίδιο

¹⁹⁷ στο ίδιο

Ακόμα και στην πλέον «κλασσική» και θεμελιώδη διάσταση των επιχειρήσεων ειρήνευσης, τον τομέα της ασφάλειας, είναι πολύ σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη η διαφορετική αντίληψη των γυναικών και των ανδρών για το τι συνιστά ασφάλεια και να εισακούονται οι ανάγκες και οι προτεραιότητες τους. Θα πρέπει να γίνονται κατανοητές οι τοπικές δυναμικές και να επιδιώκεται η συνεργασία με τοπικές γυναικείες οργανώσεις.¹⁹⁸

6.2 Ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στη δράση του NATO στο Αφγανιστάν

Τα παραπάνω συμπεράσματα υποστηρίζονται και από την μελέτη για την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα και την ενσωμάτωση του ψηφίσματος 1325 στην δράση του NATO στο Αφγανιστάν.¹⁹⁹

Η συλλογή και ανάλυση στοιχείων από τις Επαρχιακές Ομάδες Ανασυγκρότησης (PRTs) κατέδειξε την ανάγκη το προσωπικό των ομάδων να λαμβάνει εκπαίδευση σε σχέση με την συμπερίληψη ζητημάτων φύλου. Ενώ για παράδειγμα, όλο το προσωπικό είχε λάβει κάποιες πληροφορίες σε σχέση με την κατάσταση των γυναικών και των ανδρών στο Αφγανιστάν, αυτές, εν πολλοίς, περιορίζονταν στο ότι οι άνδρες στρατιώτες δεν μπορούν καν να κοιτάξουν τις Αφγανές γυναίκες και δεν υπήρξε καμία εκπαίδευση σε σχέση με τα περιεχόμενα του ψηφίσματος 1325 (με εξαίρεση το προσωπικό της Σουηδικής αποστολής).²⁰⁰

Η έκθεση αναγνωρίζει επίσης το γεγονός, ότι οι γυναίκες και οι άνδρες επηρεάζονται διαφορετικά από την παρουσία των νατοϊκών δυνάμεων και από συγκεκριμένες αποστολές και δράσεις. Σύμφωνα με την μελέτη, η επιλογή και η ιεράρχηση των αποστολών αυτών

¹⁹⁸ στο ίδιο

¹⁹⁹ Olsson, Louise, Johan Tejpar, and Birgith Andreassen. *Operational Effectiveness and UN Resolution 1325: Practices and Lessons from Afghanistan*. Stockholm: Defence Analysis, Swedish Defence Research Agency (FOI), 2009.

²⁰⁰ στο ίδιο, σελ. 121

αποκαλύπτει την ανάγκη να καθοριστεί η χρήση του ψηφίσματος 1325 για τις διεθνείς δράσεις του Οργανισμού.²⁰¹

Μια ανάλυση ευαισθητοποιημένη σε θέματα φύλου, θα απαιτούσε διαφοροποιημένες βάσει φύλου πληροφορίες σε σχέση με τα μοντέλα κινητικότητας, τον καταμερισμό της εργασίας, την πολιτική θέση, την πρόσβαση σε πόρους, τη συμμετοχή στη σύγκρουση και τη σχέση με τα άτομα που συμμετέχουν, τον κίνδυνο να γίνουν στόχος βίας.²⁰² Ο τρόπος για να εξασφαλιστεί αποτελεσματική ανάλυση και σχεδιασμός είναι, σύμφωνα με την μελέτη, η παροχή στοιχείων για την ενσωμάτωση του ψηφίσματος 1325 υπό τη μορφή εκθέσεων και, ακολούθως, η αξιολόγηση και η ανάπτυξη πολιτικών.²⁰³

Κεντρικός παράγοντας για την επιτυχή ενσωμάτωση του ψηφίσματος 1325 στις στρατιωτικές αποστολές είναι μια «από τα πάνω προς τα κάτω» προσέγγιση. Ο ρόλος δηλαδή των διοικητών, σύμφωνα με την μελέτη περιπτώσεων της έκθεσης, είναι καθοριστικός.²⁰⁴ Όχι μόνο είναι δική τους ευθύνη η ενσωμάτωση του ψηφίσματος, αλλά είναι επίσης εκείνοι που φροντίζουν να παρέχουν ένα περιβάλλον ίσων ευκαιριών για το προσωπικό τους, άνδρες ή γυναίκες.²⁰⁵

Η σημασία της υποστήριξης του ανώτερου προσωπικού μιας αποστολής, για την επιτυχημένη προώθηση της έμφυλης ισότητας και των δικαιωμάτων των γυναικών, έχει άλλωστε αναγνωριστεί και από την μελέτη του Γενικού Γραμματέα των ΗΕ, για τις *Γυναίκες την Ειρήνη και την Ασφάλεια σε συμμόρφωση με το ψήφισμα 1325*.²⁰⁶

Για την ενίσχυση των ικανοτήτων του προσωπικού στον τομέα της έμφυλης συμπερίληψης στις δράσεις και αποστολές του ΝΑΤΟ, η μελέτη των περιπτώσεων από το Αφγανιστάν κατέδειξε

²⁰¹ στο ίδιο, σελ. 123

²⁰² στο ίδιο, σελ. 122

²⁰³ στο ίδιο.

²⁰⁴ στο ίδιο, σελ. 124

²⁰⁵ στο ίδιο

²⁰⁶ *Women, Peace and Security: Study Submitted by the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1325 (2000)*. New York: United Nations, 2002. σελ 76

την αναγκαιότητα να καθιερωθεί η δράση εμπειρογνομόνων.²⁰⁷ Ταυτόχρονα τονίζεται η σημασία, οι λειτουργίες αυτές να είναι καλά ενσωματωμένες στην προϋπάρχουσα οργάνωση, για την αποφυγή δημιουργίας παράλληλων δομών, που θα μπορούσε να οδηγήσει στην περιθωριοποίηση των έμφυλων ζητημάτων και την αναποτελεσματική χρήση πόρων.²⁰⁸

Συμπερασματικά, η μελέτη καταλήγει πως χρειάζεται ακόμα πολλή δουλειά για την ενσωμάτωση του ψηφίσματος 1325 στις αποστολές του Οργανισμού και αποκομίζει τρία βασικά μαθήματα από την ανάλυση της δράσης στο Αφγανιστάν²⁰⁹:

Πρώτον, η ενσωμάτωση του ψηφίσματος 1325 –δηλαδή της έμφυλης διάστασης– είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία, που περιλαμβάνει τον καθορισμό των στόχων, την εκπαίδευση του προσωπικού ώστε να είναι σε θέση να επιτύχει τους στόχους αυτούς, την συλλογή πληροφοριών από το πεδίο για τον ορθότερο σχεδιασμό των παραπάνω. Αυτό με τη σειρά του στο Αφγανιστάν (αλλά όχι μόνο), προϋποθέτει την συμμετοχή γυναικείου προσωπικού και την επικοινωνία τόσο με άνδρες όσο και με γυναίκες πολίτες.²¹⁰

Δεύτερον, ο ρόλος της ηγεσίας είναι κρίσιμος. Στις επιχειρήσεις του NATO ο διοικητής έχει την ευθύνη να δημιουργήσει ένα ασφαλές και παραγωγικό περιβάλλον και για τα δύο φύλα, να ενσωματώσει και να προωθήσει το ψήφισμα 1325 και να διασφαλίσει ότι η αποστολή λαμβάνει υπόψη τόσο τις γυναίκες όσο και τους άνδρες στον τοπικό πληθυσμό.²¹¹

Τρίτον, τέλος, καθίσταται σαφής η ανάγκη για την δραστηριοποίηση ειδικών, προς υποστήριξη της χρήσης του ψηφίσματος και την ενσωμάτωσή του στις καθημερινές αποστολές και δράσεις.²¹²

²⁰⁷ Olsson και άλλοι, 2009, ό.π. σελ 125

²⁰⁸ στο ίδιο

²⁰⁹ στο ίδιο, σελ. 127

²¹⁰ στο ίδιο

²¹¹ στο ίδιο

²¹² στο ίδιο

Εντοπίζουμε αρκετά κοινά σημεία στη μελέτη για την έμφυλη διάσταση των επιχειρήσεων του NATO στο Αφγανιστάν με τη ρητορική των ΗΕ για την διάσταση του φύλου στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις. Για παράδειγμα, τόσο η μελέτη, όσο και η -κομβική για την αναδιάρθρωση των ειρηνευτικών επιχειρήσεων- έκθεση Brahimi²¹³ υπερτονίζουν τη σημασία των ειδικών και εμπειρογνομόνων και προσανατολίζονται στην επίλυση προβλημάτων.

6.3 Κριτική του λόγου περί ειρηνευτικών επιχειρήσεων - τα όρια της νεωτερικότητας

Στον αντίποδα αυτής της λογικής, κινείται η κριτική της Tarja Väyrynen, για τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις του ΟΗΕ και τα όρια της νεωτερικότητας.²¹⁴ Εκεί επιχειρηματολογεί ότι, παραμένοντας εντός των ορίων αυτών, «ο λόγος του ΟΗΕ για τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις παράγει νεοφιλελεύθερες λειτουργίες αρρενωπότητας και θηλυκότητας, όπου δίνεται προτεραιότητα στην 'ορθολογική' αρρενωπότητα και αγνοούνται οι ποικίλες αμφίδυμες αρρενωπότητας και θηλυκότητες».²¹⁵

Κεντρική στην προβληματική της Väyrynen, είναι η κριτική του νεωτερικού τρόπου σκέψης, που στοχεύει στην αντικειμενική γνώση και στην κατάργηση κάθε αμφισημίας, με τις λογοκεντρικές του διαδικασίες, οι οποίες λειτουργούν βάσει ιεραρχικά οργανωμένων αντιθέσεων.²¹⁶ Επιχειρηματολογεί, ότι ο λόγος αυτός προτείνει μη πολιτικές, διαχειριστικές λύσεις σε προβλήματα τα οποία είναι από τη φύση τους πολιτικά.²¹⁷ Εντοπίζει, όμως, ορισμένα ανοίγματα στην παραπάνω λογική, από τα οποία μπορούν να εισχωρήσουν στην συζήτηση περί ειρηνευτικών επιχειρήσεων λιγότερο «σίγουρες» προσεγγίσεις. Το πρώτο άνοιγμα έχει να κάνει με τη μεταβεσθφαλιανή φύση των σύγχρονων συγκρούσεων και το δεύτερο με τις νέες

²¹³ Report of the Panel on United Nations Peace Operations ('Brahimi Report') A/55/305-S/2000/80

²¹⁴ Väyrynen, Tarja. "Gender and UN Peace Operations: The Confines of Modernity." *International Peacekeeping* 11, no. 1 (2004): 125-42

²¹⁵ στο ίδιο, σελ. 125

²¹⁶ στο ίδιο, σελ. 128

²¹⁷ στο ίδιο, σελ. 131

προσεγγίσεις σχετικά με την ασφάλεια, που μετατοπίζει την έμφαση από την κρατική ασφάλεια στην ανθρώπινη ασφάλεια.²¹⁸

Έχουμε ήδη εξετάσει στο δεύτερο κεφάλαιο, πώς τα παραπάνω ανοίγουν τον δρόμο για την συμπερίληψη του φύλου στην ανάλυση των διεθνών σχέσεων και του διεθνούς δικαίου και το ίδιο συμβαίνει με τον λόγο περί ειρηνευτικών αποστολών.

Οι νέες μορφές σύγκρουσης, κυρίως μετά την λήξη του Ψυχρού Πόλεμου²¹⁹, δεν έχουν συνήθως σαφές τέλος, αφού την επίσημη παύση των εχθροπραξιών ακολουθούν συχνά περίοδοι βίας χαμηλής έντασης. Το γεγονός αυτό άλλωστε, έχει οδηγήσει και στην αμφισβήτηση και κριτική του όρου «μετα-συγκρουσιακό» (post-conflict), κριτική που φτάνει στο συμπέρασμα «δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα».²²⁰ Ως εκ τούτου, είναι πολύ δύσκολο να χαραχθεί μια διακριτή γραμμή μεταξύ πολέμου και ειρήνης και οι νέες επιχειρήσεις ειρήνευσης θα πρέπει να είναι σε θέση να διευκολύνουν αυτόν τον πολύπλευρο μετασχηματισμό.

Η *Ατζέντα για την Ειρήνη* ήταν μια πρώτη προσπάθεια επαναξιολόγησης της φύσης των νέων συγκρούσεων και του τύπου των ειρηνευτικών επιχειρήσεων που απαιτούνται. Ακολούθησε η «έκθεση Brahimi», η οποία συντάχθηκε από την διεθνή επιτροπή, που είχε ορίσει ο Γ.Γ. του ΟΗΕ Κόφι Ανάν, για να προτείνει μέτρα για τη βελτίωση της ικανότητας των Ηνωμένων Εθνών να σχεδιάζουν και να υλοποιούν διεθνείς ειρηνευτικές επιχειρήσεις.²²¹

Πιο περιορισμένες αλλαγές έχουν επιτευχθεί στην κρατοκεντρική αντίληψη της ασφάλειας στον λόγο των Ηνωμένων Εθνών.²²² Στο επίκεντρο παραμένουν τα κράτη, ενώ ο Οργανισμός δεν αναγνωρίζει πλήρως την πιθανότητα να μην ταυτίζεται η ασφάλεια του κράτους με αυτήν

²¹⁸ στο ίδιο

²¹⁹ Η συγγραφέας τις χαρακτηρίζει Μετα-Κλαουζεβιτσιανές

²²⁰ Simpson, Graeme. "Reconstruction and Reconciliation: Emerging from Transition." *Development in Practice* 7, no. 4 (1997): 475-78.

²²¹ Väyrynen, 2004, ό.π. σελ. 125

²²² στο ίδιο, σελ. 134

της κοινωνίας και το γεγονός πως το ίδιο το κράτος μπορεί να αποτελεί πηγή ανασφάλειας.²²³ Είναι μια κριτική, η οποία μας είναι ήδη γνώριμη από τις φεμινιστικές προσεγγίσεις που εξετάσαμε στο δεύτερο κεφάλαιο.

Οι νέες προσεγγίσεις, λοιπόν, σχετικά με τον πόλεμο και την ασφάλεια, δημιουργούν χώρο για την συζήτηση σχετικά με το φύλο και τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις. Από την *Διακήρυξη και την Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνο* μάλιστα, είναι κεντρικό το αίτημα για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις δραστηριότητες των Ηνωμένων Εθνών, καθώς και σε δραστηριότητες που σχετίζονται με την ασφάλεια και την επίλυση συγκρούσεων ειδικότερα.²²⁴

Η *Διακήρυξη του Windhoek* και το *σχέδιο δράσης της Ναμίμπια* από την αποστολή των ΗΕ στη Ναμίμπια (UNTAG) καλούν για ενσωμάτωση της έμφυλης διάστασης και επιβεβαιώνουν το γεγονός, ότι οι γυναίκες έχουν στερηθεί πλήρη ρόλο στις πολυδιάστατες επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης. Στο *Σχέδιο Δράσης* σκιαγραφούνται επίσης, τρόποι προώθησης της ενεργούς συμμετοχής των γυναικών στις ειρηνευτικές αποστολές από τα ΗΕ.²²⁵

Όλα τα παραπάνω είναι σημαντικά βήματα. Έγγραφα και ψηφίσματα των ΗΕ ζητούν την εκπαίδευση όλου του προσωπικού των ειρηνευτικών αποστολών σε σχέση με τα ζητήματα φύλου και τα δικαιώματα γυναικών και παιδιών σε καταστάσεις σύγκρουσης. Ζητούν επίσης την αύξηση του αριθμού των γυναικών στις αποστολές αυτές.

Ποιό είναι λοιπόν το πρόβλημα; Σύμφωνα με την συγγραφέα, το πρόβλημα βρίσκεται στις τυπικές νεωτερικές δυαδικές δομές, οι οποίες εντοπίζονται στον λόγο περί φύλου και ειρηνευτικών αποστολών,²²⁶ προβληματική στενά συνδεδεμένη με την φεμινιστική κριτική περί διπόλων, την οποία εξετάσαμε στο δεύτερο κεφάλαιο.

²²³ στο ίδιο.

²²⁴ στο ίδιο, σελ. 136

²²⁵ στο ίδιο.

²²⁶ στο ίδιο, σελ. 137

Στον λόγο των ΗΕ συνήθως το φύλο ταυτίζεται με τις γυναίκες και οι γυναίκες διαφοροποιούνται από τους άνδρες, χωρίς να παρατηρείται η πιθανή επιτελεστική κατασκευή του φύλου.²²⁷ Στις γυναίκες αποδίδεται ο ρόλος των προστατευόμενων, συνδέονται με την ειρήνη και καταλαμβάνουν τον χώρο του άμαχου πληθυσμού.²²⁸

Πέρα από αντικείμενα προστασίας, οι γυναίκες αντιμετωπίζονται και ως πηγές πραγματογνωμοσύνης. Η φεμινιστική θεωρία, που περιλαμβάνεται στο λόγο του ΟΗΕ, πετυχαίνει να προχωρήσει πέρα από τις εμπειρίες των ανδρών ως βάση για την δημιουργία γενικής γνώσης και αλήθειας και θεωρεί ότι η συμπερίληψη της εμπειρίας των γυναικών ως πηγή γνώσης, μπορεί να προσφέρει μια έγκυρη βάση για τη δημιουργία ακριβέστερης γνώσης.²²⁹ Είδαμε όμως, ότι κεντρικό στοιχείο της φεμινιστικής κριτικής, είναι η αμφισβήτηση αυτής συγκεκριμένα της «αντικειμενικής» αλήθεια και «ακριβούς» γνώσης.

Με την παραπάνω προσέγγιση λοιπόν, παραβλέπεται ότι δεν υπάρχει μια κύρια έμφυλη ταυτότητα, αλλά μάλλον κατασκευές θηλυκότητας και αρρενωπότητας, οι οποίες καθίστανται ηγεμονικές, αλλά δεν είναι ποτέ οι μόνες δυνατές κατασκευές.²³⁰

Εν κατακλείδι, “ο στόχος δεν είναι επομένως, η εκ νέου ή κριτική σκέψη σε σχέση με τις δομές, οι οποίες κατέστησαν εξαρχής το φύλο σιωπηλό. Ο στόχος είναι μάλλον να προστεθεί το στοιχείο του φύλου στις υπάρχουσες κρατοκεντρικές και πατριαρχικές πρακτικές επίλυσης συγκρούσεων και οικοδόμησης της ειρήνης.”²³¹

²²⁷ στο ίδιο.

Για την επιτελεστικότητα της έμφυλης ταυτότητας, βλ. Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1990.

²²⁸ Väyrynen, 2004, ό.π. σελ. 137

²²⁹ στο ίδιο, σελ 138-139

²³⁰ στο ίδιο, σελ.139

²³¹ στο ίδιο, σελ. 138

7. Φύλο και ειρηνευτικές διαδικασίες

Δεν υπάρχει επίσημος ορισμός του όρου «ειρηνευτική διαδικασία». Ως όρος είναι αρκετά νέος και εισήχθη στον διεθνή πολιτικό και διπλωματικό λόγο γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1970, από τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών. Με τον όρο αυτό αναφέρονταν στις προσπάθειες μείωσης της έντασης μεταξύ Αιγύπτου, Ισραήλ και Συρίας, στον απόηχο του πολέμου του Yom Kippur το 1973. Χρησιμοποιήθηκε ευρύτερα μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Ο όρος αποδίδεται στον Harold Saunders, πρώην διπλωμάτη των ΗΠΑ και μέλος μιας μικρής ομάδας διπλωματών υπό τον Kissinger, που είχε επιφορτιστεί με την διαπραγμάτευση μιας σειράς από βασικές συμφωνίες απεμπλοκής μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ την περίοδο 1973-1975.²³²

Ο Saunders, όρισε τις ειρηνευτικές διαδικασίες ως «μια πολιτική διαδικασία, με την οποία οι συγκρούσεις επιλύονται με ειρηνικά μέσα». Αποτελεί «ένα μείγμα από πολιτική, διπλωματία, μεταβαλλόμενες σχέσεις, διαπραγμάτευση, διαμεσολάβηση και διάλογο, τόσο στο **επίσημο** όσο και στο **ανεπίσημο** πεδίο».²³³

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, οι ειρηνευτικές διαδικασίες που περιλαμβάνουν την διαπραγμάτευση μιας επίσημης συμφωνίας ειρήνευσης, μεταξύ των μερών μιας σύγκρουσης, έχουν καταστεί ο επικρατέστερος τρόπος τερματισμού των συρράξεων.²³⁴

²³² Miller, Aaron David. «The False Religion of Mideast Peace and Why I'm No Longer a Believer.» *Foreign Policy*, May 1, 2010.

²³³ Saunders, Harold H. «Pre-negotiation and Circum-negotiation: Arenas of the Multilevel Peace Process» στο *Turbulent Peace*. Washington, D.C.: U.S. Institute of Peace 2001. σελ. 483

²³⁴ Bell, Christine. *Women and peace processes, negotiations, and agreements: operational opportunities and challenges* (policy brief). Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF). Μάρτιος 2013. διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο: http://www.peacebuilding.no/var/ezflow_site/storage/original/application/b6f94e1df2977a0f3e0e17dd1dd7dcc4.pdf

Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου θα μελετήσουμε τα χαρακτηριστικά και την έκφραση διάσταση τόσο των επίσημων όσο και των ανεπίσημων ειρηνευτικών διαδικασιών, επιχειρώντας να απαντήσουμε στα ερωτήματα που θέσαμε αρχικά. Θα ερευνήσουμε που τη θέση των γυναικών και θα εξετάσουμε αν και με ποιον τρόπο διαφέρουν οι επίσημες από τις ανεπίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες ως προς τη συμμετοχή των γυναικών (ποσοτικό κριτήριο) αλλά και την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου (ποιοτικό κριτήριο). Η ανάλυση θα ολοκληρωθεί στο επόμενο κεφάλαιο με δύο μελέτες περιπτώσεων (case studies). Η πρώτη περίπτωση αφορά την ειρηνευτική διαδικασία στο Νεπάλ, η οποία λόγω της απουσίας συμμετοχής των γυναικών αποδείχτηκε εξαιρετικά εύθραστη. Η δεύτερη περίπτωση είναι αυτή της Κένυας όπου η εμπλοκή των γυναικών οδήγησε σε μια περισσότερο σταθερή και συμπεριληπτική ειρηνευτική διαδικασία.

Μελέτες δείχνουν, ότι οι διαφορές μεταξύ των φύλων επηρεάζουν την στάση που έχουν οι άνδρες και οι γυναίκες, απέναντι στις διαπραγματεύσεις, την συμπεριφορά τους σε αυτές, και τα αποτελέσματα που εισπράττουν.²³⁵ Οι γυναίκες συχνά δεν αντιλαμβάνονται την διαπραγμάτευση ως παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, αλλά ως εμπεριέχουσα και διαστάσεις σχέσεων και αυτό τις οδηγεί, να επιδιώκουν καλές σχέσεις με όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένου του αντιπάλου.²³⁶

Για την επίλυση ένοπλων συγκρούσεων, διεθνούς ή μη διεθνούς χαρακτήρα, η έμφαση στις σχεσιακές πτυχές και την δίκαιη κατανομή, είναι πολύτιμα χαρακτηριστικά για την επίτευξη διαρκούς ειρήνης.

Ενώ οι γυναίκες οργανώνονται σε τοπικό επίπεδο και σε επίπεδο βάσης, για την προώθηση δράσεων για την ειρήνη, σπανίως έχουν πρόσβαση στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων στις

¹⁴⁷ Βλέπε για παράδειγμα: Holt, Jennifer L. και Cynthia James Devore. «Culture, Gender, Organizational Role, and Styles of Conflict Resolution: A Meta-analysis.» *International Journal of Intercultural Relations*: 165-96.

²³⁶ Kray, Laura, και Linda Babcock. «Gender in Negotiations: A Motivated Social Cognitive Analysis.» *Negotiation Theory and Research*, Leigh L. Thompson επιμ. Νέα Υόρκη: Psychology Press, Taylor and Francis, 2006.

επίσημες διαδικασίες ειρήνευσης.²³⁷ Οι διαδικασίες αυτές συχνά λαμβάνουν χώρα σε διεθνές επίπεδο, μακριά από τις περιοχές που επηρεάζονται από τις συγκρούσεις και οι συμμετέχοντες συχνά αγνοούν τις προσπάθειες συμφιλίωσης του πληθυσμού που έχει υποστεί τη βία. Ενώ δηλαδή σε ανώτερο επίπεδο στο επίκεντρο βρίσκεται η αρνητική ειρήνη, ο πληθυσμός προσπαθεί να μετριάσει τις καταστροφικές επιπτώσεις του πολέμου και της βίας.

7.1 Επίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες

Ενώ, όπως είδαμε πέμπτο κεφάλαιο, η συμμετοχή των γυναικών στις ειρηνευτικές διαδικασίες είναι κεντρικό ζητούμενο του ψηφίσματος 1325 και όσων ακολούθησαν πάνω στη θεματική, αυτή παραμένει μια από τις ανεκπλήρωτες πτυχές της ατζέντας σχετικά με τις γυναίκες την ειρήνη και την ασφάλεια.²³⁸ Σε περιπτώσεις επίλυσης συγκρούσεων, όπου τα Ηνωμένα Έθνη έπαιξαν ρόλο κύριου μεσολαβητή, είχαμε γενικά αυξημένη συμμετοχή γυναικών ως ειδικών στις ομάδες διαπραγμάτευσης. Ωστόσο, μέχρι σήμερα, τα Ηνωμένα Έθνη δεν έχουν ούτε μια φορά ορίσει γυναίκα μεσολαβητή.²³⁹

Το μεγαλύτερο μέρος των θεσμών που σχετίζονται με την πολιτική, το κράτος και τον στρατό χαρακτηρίζονται από πατριαρχικές πρακτικές και αναπαράγουν, είτε σε καιρό πολέμου είτε σε καιρό ειρήνης, μια κουλτούρα αποκλεισμού των γυναικών.²⁴⁰

Σε περιόδους ένοπλης σύγκρουσης οι ρόλοι των γυναικών συνήθως διευρύνονται. Παραδοσιακοί καταμερισμοί εργασίας συχνά καταργούνται –και λόγω της απουσίας των

²³⁷ UNDP, *Gender Approaches in Conflict and Post-conflict Situations*. New York: United Nations Development Program, 2001.

²³⁸ UN Women. *Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325*. New York: UN Women, 2015.

²³⁹ Bailliet, Cecilia, and Kjetil Mujezinović Larsen. *Promoting Peace through International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2015. σελ. 288-289

²⁴⁰ Bouta, και άλλοι, 2005, ό.π.

ανδρών- ενώ η πολιτική συμμετοχή των γυναικών, όπως εκφράζεται για παράδειγμα στους αγώνες για ειρήνη, αυξάνεται. Ενώ, όμως, οι έμφυλοι ρόλοι μπορεί να αλλάζουν, η ιδεολογική βάση των έμφυλων σχέσεων συνήθως δεν αλλάζει τόσο εύκολα.²⁴¹ Έτσι, συχνά μαζί με την ειρήνη επιστρέφουν και οι έμφυλοι διαχωρισμοί, με αποτέλεσμα τον εκ νέου αποκλεισμό των γυναικών από τη δημόσια σφαίρα και τις θέσεις ευθύνης και τον περιορισμό τους σε πιο παραδοσιακούς ρόλους.²⁴²

Υπάρχει, ωστόσο, ένα θετικό στοιχείο κι αυτό είναι πως η μείωση αυτή της συμμετοχής των γυναικών στη πολιτική και τη δημόσια σφαίρα είναι συχνά πρόσκαιρη, αφού η διεθνής κοινότητα πιέζει στην κατεύθυνση πιο συμπεριληπτικών (inclusive) πολιτικών και θεσμών στις μεταπολεμικές κοινωνίες.²⁴³

Η ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στις διαδικασίες ειρήνευσης, αυξάνει την πιθανότητα σημαντικά ζητήματα σε σχέση με το φύλο να συζητηθούν κατά τη διάρκεια των συνομιλιών και να ενσωματωθούν τελικά στις ειρηνευτικές συμφωνίες. Πέρα από την εισαγωγή θεμάτων ισότητας των φύλων στην ειρηνευτική ατζέντα με μεγαλύτερη συχνότητα απ'ότι θα το έπραταν οι άνδρες, οι γυναίκες μεταφέρουν επιπλέον διαφορετικές εμπειρίες από τη διάρκεια των συγκρούσεων και θέτουν διαφορετικές προτεραιότητες για την οικοδόμηση της ειρήνης.²⁴⁴

²⁴¹ El-Bushra, J., 'Transforming Conflict: Some Thoughts on a Gendered Understanding of Conflict Processes', στο S. Jacobs, R. Jacobson and J. Marchbank (επιμ), *States of Conflict: Gender, Violence and Resistance*, London: Zed Books

²⁴² Sørensen, Birgitte Refslund. *Women and Post-conflict Reconstruction: Issues and Sources*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 1998. διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/631060B93EC1119EC1256D120043E600/\\$file/opw3.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/631060B93EC1119EC1256D120043E600/$file/opw3.pdf)

²⁴³ Bouta, και άλλοι, 2005, ό.π..

²⁴⁴ στο ίδιο. σελ 52

Ο ρόλος τους ως «κύριοι φροντιστές» (primary caretakers), τις οδηγεί να δίνουν προτεραιότητα στην ανθρώπινη ευημερία, την εκπαίδευση, την υγεία, την φροντίδα των παιδιών, τις διατροφικές ανάγκες. Στα θέματα αυτά, όταν οι γυναίκες στερούνται δυνατότητας να αρθρώσουν λόγο, συχνά δεν δίνονται ούτε προτεραιότητα, ούτε επαρκείς πόροι.²⁴⁵

Αυτό δεν σημαίνει, ότι η παρουσία των γυναικών στις διαδικασίες ειρήνευσης εξασφαλίζει αυτόματα και τη συμπερίληψη θεμάτων έμφυλης ισότητας.²⁴⁶ Υπάρχει, όμως, ένας συσχετισμός μεταξύ της οργανωμένης συμμετοχής ομάδων γυναικών και της μεγαλύτερης ευαισθησίας ως προς τα ζητήματα φύλου στα κείμενα των συμφωνιών, κάτι το οποίο ενισχύει την πληρότητα και τη νομιμοποίησή τους.²⁴⁷

Η συμμετοχή των γυναικών στις επίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους. Μια βασική διάκριση είναι ανάμεσα στην ατομική συμμετοχή ορισμένων γυναικών, οι οποίες καταλαμβάνουν μια επίσημη θέση, και στη συμμετοχή γυναικών ως εκπροσώπων του συνόλου των γυναικών ως κοινωνικής ομάδας. Ενώ είναι σημαντικές αμφότερες οι πλευρές τις έμφυλης συμπερίληψης, το ποιοτικό κριτήριο της εκπροσώπησης των γυναικών καλύπτεται με μεγαλύτερη επιτυχία όταν η εκπροσώπηση αυτή είναι και ο συνειδητός στόχος των αντιπροσώπων.

Ορισμένοι ρόλοι μέσα στις επίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες μπορεί να είναι²⁴⁸:

- Μεσολαβητές ή μέλη της ομάδας διαμεσολάβησης
- Αντιπρόσωποι των μερών της διαπραγμάτευσης

²⁴⁵ Porter, Elisabeth. "Women, Political Decision-Making, and Peace-Building." *Global Change, Peace & Security* 15, no. 3 (2003): 245-62.

²⁴⁶ Bouta, και άλλοι, 2005, ό.π.

²⁴⁷ UN Women, *Women's Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence* New York: UN Women, 2012. διαθέσιμο στο:

<http://www.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2012/10/wpssourcebook-03a-womenpeacenegotiations-en.pdf>

²⁴⁸ Στο ίδιο

- Υπογράφουσες τις συμφωνίες ειρήνευσης
- Μάρτυρες
- Σύμβουλοι σε ζητήματα φύλου
- Εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών με ρόλο παρατηρητή

Ως προς τα αιτήματα που αρθρώνονται από τις γυναίκες στο πλαίσιο των ειρηνευτικών διαδικασιών, τα ζητήματα που σχετίζονται με το φύλο κατέχουν κεντρικό ρόλο.

Σε θέματα ασφάλειας, περίπου 75% των αιτημάτων των γυναικών αναφέρουν την σεξουαλική βία ως ειδικού ενδιαφέροντος, κάτι το οποίο έρχεται σε αντίθεση με την έλλειψη ρητής αναφοράς στη σεξουαλική βία στο κείμενο των περισσότερων ειρηνευτικών συμφωνιών.²⁴⁹ Εξάλλου διεκδικούν την αναγνώριση της έμφυλης βίας ως παραβίασης της κατάπαυσης πυρός, και ως εκ τούτου την παρακολούθησή της.²⁵⁰

Έχοντας επίγνωση ότι ο αποκλεισμός των γυναικών από την κατανομή της εξουσίας και του πλούτου στις συζητήσεις ειρήνευσης και την κυβέρνηση, σε συνδυασμό με τη σχετικά χαμηλή προτεραιότητα που δίνεται στις ανάγκες αποκατάστασης των γυναικών, μπορεί να οδηγήσει σε χαμηλά επίπεδα χρηματοδότησης για τις δαπάνες που αφορούν το φύλο, ένα άλλο συχνό αίτημα των ομάδων γυναικών είναι η μέριμνα για τις ειδικές ανάγκες των γυναικών κατά τη διάρκεια του επαναπατρισμού, της αποκατάστασης και επανένταξής τους.

Είδαμε και παραπάνω ότι στον τομέα της ασφάλειας μπορεί να παρουσιάζονται κίνδυνοι από κοινωνικές ανισότητες. Μελέτες καταγράφουν την σχέση μεταξύ αποκλεισμού και του εύθραυστου χαρακτήρα μιας κοινωνικής ισορροπίας. Όταν μεγάλες ομάδες του πληθυσμού

²⁴⁹ Στο ίδιο, σελ 12.

²⁵⁰ Στο ίδιο.

δεν είναι συνδεδεμένες με τα θεσμικά όργανα ενός κράτους και αυτά είναι υπόλογα μόνο σε μια ελίτ, τα κράτη καθίστανται ιδιαίτερα ευάλωτα.²⁵¹

7.2 Ανεπίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες

Ενώ η εξωτερική διαμεσολάβηση είναι συνήθως η πιο ορατή διαδικασία μέσω της οποίας δρομολογείται η διαπραγμάτευση μιας συμφωνίας ειρήνης, οι περισσότερες επίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες ήδη από την έναρξή τους συμπληρώνονται από ανεπίσημες πρωτοβουλίες, που εμπλουτίζουν την επίσημη διαδικασία με μαρτυρίες ανθρώπων που ζουν στις περιοχές των συγκρούσεων και έχουν σε βάθος γνώση της κατάστασης και μεγάλη αφοσίωση για την αποκατάσταση της ειρήνης.²⁵² Οι ανεπίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες είναι συνήθως συμπληρωματικές προς τις επίσημες, δεν περιορίζονται όμως αποκλειστικά σε αυτόν τον ρόλο. Συχνά αποτελούν ένα εφαλτήριο για τις γυναίκες να εισέλθουν στο δημόσιο και πολιτικό πεδίο και να οργανωθούν. Αυτό συμβαίνει άλλοτε ανεπίσημα, κι άλλοτε και με μια περισσότερο συντεταγμένη προσέγγιση μέσα από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών.²⁵³ Η σημαντικότερη έμφυλη διαφορά μεταξύ των επίσημων και των ανεπίσημων ειρηνευτικών διαδικασιών, έγκειται στο ότι στις δεύτερες δραστηριοποιούνται συνήθως κατά πλειοψηφία γυναίκες.²⁵⁴

Σε μια μελέτη σχετικά με το κατά πόσο οι ανδρικές και οι γυναικείες έπαιξαν διαφορετικό ρόλο στις διαδικασίες ειρήνευσης στη Κολομβία και τη Γουατεμάλα, οι συγγραφείς παρατήρησαν ότι συχνά τα επίπεδα εμπιστοσύνης προς της γυναικείες οργανώσεις ήταν ψηλότερα. Το

²⁵¹ Στο ίδιο, σελ 4

²⁵² Στο ίδιο, σελ 7

²⁵³ Στο ίδιο.

²⁵⁴ Boua, και άλλοι, 2005, ό.π., σελ 65

εύρημα αυτό μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση και την εφαρμογή στρατηγικών για την μείωση της βίας.²⁵⁵

Ένα βασικό συμπέρασμα είναι, ότι η τυπική και η άτυπη διαδικασία είναι στενά αλληλένδετες και δεν μπορούν να διαχωριστούν. Η ενέργεια και ο ακτιβισμός που πολλές οργανώσεις των γυναικών παρουσιάζουν σε άτυπες ειρηνευτικές διαδικασίες, μπορούν να αξιοποιηθούν για την ενίσχυση της συμβολής τους στις επίσημες ειρηνευτικές διαδικασίες.

Το UN Women συστήνει στα Ηνωμένα Έθνη, όπως και σε Περιφερειακούς Οργανισμούς που εμπλέκονται σε ειρηνευτικές διαδικασίες, να έχουν ένα τυποποιημένο πρωτόκολλο, το οποίο να διασφαλίζει την εμπλοκή γυναικείων οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών στις επίσημες διαπραγματεύσεις ειρήνευσης. Έτσι, οι οργανώσεις αυτές μπορούν να κατευθύνουν την ενέργεια και τις προσπάθειές τους στην αποτελεσματικότερη συμμετοχή στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, παρά στις προσπάθειες εισόδου σε αυτό.²⁵⁶

²⁵⁵ Στο ίδιο, σελ 67

²⁵⁶ UN Women, 2012. ό.π., σελ 24

8. Μελέτες περιπτώσεων (Case studies)

Στο το φως των παραπάνω, θα εξετάσουμε τις δύο μελέτες περίπτωσης, για τις ειρηνευτικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν στο Νεπάλ και στην Κένυα. Θα εξετάσουμε την έμφυλη συμπερίληψη – ή την απουσία αυτής- και την σημασία της για την επιτυχία της διαδικασίας.

8.1 Νεπάλ

Στην περίπτωση του εμφυλίου πολέμου στο Νεπάλ οι γυναίκες απουσίαζαν από το τραπέζι των διαπραγματεύσεων.²⁵⁷ Σύμφωνα με τον Günther Baechler (ειδικό σύμβουλο της Ελβετίας για την Οικοδόμηση Ειρήνης στο Νεπάλ, την περίοδο 2005-2007), οι γυναίκες γνώριζαν ότι η διαρκής και συνολική ειρήνη μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την κατανόηση και την αντιμετώπιση των θεμάτων πέρα από την βία, όπως ήταν η πολιτική καταπίεση μέσα από μια φεουδαρχική μοναρχία, η περιθωριοποίηση των γυναικών στο σύστημα των καστών, και η ανασφάλεια στις αγροτικές περιοχές. Για τις γυναίκες, η ειρήνη δεν ήταν μια αφηρημένη φόρμουλα για την εθνική ασφάλεια, αλλά μια πιο συγκεκριμένη στρατηγική για να αποκτήσουν οικονομική ασφάλεια, επισιτιστική ασφάλεια, ασφάλεια υγείας, περιβαλλοντική ασφάλεια, πολιτική ασφάλειας, και τέλος, προσωπική ασφάλεια από τη βία.²⁵⁸

Καθώς οι γυναίκες εστίαζαν στην ανθρώπινη ασφάλεια, τους ήταν πολύ πιο εύκολο να ξεπεράσουν τα ιδεολογικά, κοινωνικά, εθνοτικά όρια, και τα όρια που έθεταν οι κάστες και σε ανεπίσημο επίπεδο να συνεισφέρουν σημαντικά στην συζήτηση για την οικοδόμηση της ειρήνης.²⁵⁹

²⁵⁷ UN Women, 2012. ό.π., σελ 5, πίνακας 1

²⁵⁸ Günther Baechler, *A Mediator's Perspective: Women and the Nepali Peace Process*, Centre for Humanitarian Dialogue, Αύγουστος 2010, σελ. 3-4

²⁵⁹ Klein, Roohia S. "The Role of Women in Mediation and Conflict Resolution: Lessons for UN Security Council Resolution 1325." *Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice* 18, no. 2, 277-313. διαθέσιμο στο <http://scholarlycommons.law.wlu.edu/crsj/vol18/iss2/7>

Όπως έχουμε δει, η απουσία γυναικών, οδηγεί σε εύθραυστες συμφωνίες ειρήνευσης, οι οποίες εμπλέκουν μόνο ένοπλους παράγοντες και έτσι έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να αποτύχουν ξανακυλώντας στην βία. Αντίθετα συμφωνίες με ευρεία ανάμειξη όλων των τμημάτων μιας κοινωνίας, των γυναικών συμπεριλαμβανομένων, έχουν υψηλότερα ποσοστά επιτυχίας μακροπρόθεσμα.²⁶⁰ Στη περίπτωση του Νεπάλ, με την παντελή απουσία γυναικών, προέκυψε πράγματι εκ νέου πολιτική κρίση τον Μάιο του 2010. Από το 2010 επίσης, καταβάλλεται μια περισσότερο σοβαρή προσπάθεια από την κυβέρνηση της χώρας, να ενσωματώσει έμφυλα ζητήματα στην ειρηνευτική διαδικασία. Το Υπουργείο Ειρήνης και Ανασυγκρότησης μάλιστα, εκπόνησε ένα *Εθνικό Σχέδιο Δράσης, για την εφαρμογή του ψηφίσματος 1325*.²⁶¹

8.2 Κένυα

Στον αντίποδα, οι ειρηνευτικές συνομιλίες του 2008 στην Κένυα συνιστούν ένα παράδειγμα ισχυρής αντιπροσώπευσης γυναικών: Δύο από τις οκτώ αντιπροσώπους στις ειρηνευτικές συνομιλίες ήταν γυναίκες, ενώ επικεφαλής της διαπραγματευτικής ομάδας της κυβέρνησης ήταν επίσης γυναίκα, η Martha Karua.²⁶² Τέλος, η μια από τους τρεις μεσολαβητές ήταν και αυτή γυναίκα, ανεβάζοντας το ποσοστό των γυναικών μεσολαβητών στο 33%, το δεύτερο υψηλότερο από τις περιπτώσεις που έχει καταγράψει η UN Women.²⁶³

Στο τέλος του 2007, οι ισχυρισμοί περί νοθείας στις προεδρικές εκλογές πυροδότησαν μια βίαιη σύγκρουση. Τα αποτελέσματα ήταν η καταστροφή περιουσιών, τραυματισμοί, 1,133

²⁶⁰ στο ίδιο σελ. 9

²⁶¹ Baechler 2010, ό.π.

²⁶² UN Women, 2012. ό.π., σελ 7-8

²⁶³ UN Women, 2012. ό.π., σελ 5, πίνακας 1

νεκροί²⁶⁴ και περίπου 350.000 εκτοπισμένοι πολίτες.²⁶⁵ Υπήρξαν επίσης εκτεταμένες μαρτυρίες για σεξουαλική βία²⁶⁶, στοχευμένη και εναντίον ανδρών με βάση εθνοτικά κριτήρια,²⁶⁷ καθώς και για σεξουαλική εκμετάλλευση σε καταυλισμούς εσωτερικά εκτοπισμένων με αντάλλαγμα βασικά αγαθά.²⁶⁸ Οι προσπάθειες της Επιτροπής Έρευνας για την Μετεκλογική Βία, στον τομέα της τεκμηρίωσης της σεξουαλικής βίας ήταν ανεπιτυχείς, καθώς ελάχιστα θύματα προσήλθαν για να καταθέσουν τα εγκλήματα εις βάρος τους.²⁶⁹ Ωστόσο, η προσπάθεια από μόνη της αποτελεί παράδειγμα για την ενσωμάτωση μιας έμφυλης διάστασης, καθώς επίσης και την συμπερίληψη των γυναικών στην διερεύνηση αυτής. Έτσι, επιλέχθηκε να επιτραπεί η συμμετοχή στις εργασίες της Επιτροπής, σε φορείς και άτομα που είχαν εμπειρία σε θέματα φύλου, στην «Ομοσπονδία Γυναικών Δικηγόρων» και το «Κέντρο για την Ενίσχυση των Γυναικών και των Παιδιών».²⁷⁰ Επιπλέον, αναγνωρίστηκε η ανάγκη για συμμετοχή ειδικών, που θα μπορούσαν να διερευνήσουν τη σεξουαλική βία και, έτσι, προσελήφθησαν δύο γυναίκες ερευνήτριες: μία διεθνής ερευνήτρια της αστυνομίας, η Melinda Rix από τη Νέα Ζηλανδία, και μια Κενυάτισσα δικηγόρος, η Gladys Mwariri, καθώς και μια ψυχολόγος σύμβουλος.

Η περίπτωση της Κένυας ωστόσο, αποτελεί για περισσότερους λόγους ένα θετικό παράδειγμα έμφυλης συμπερίληψης και δράσης στον τομέα της μεσολάβησης, όπως θα δούμε.

Όταν ο πρόεδρος της Αφρικανικής Ένωσης John Kufuor κατάφερε εν τέλει, να πείσει τις αντίπαλες πλευρές, να συνομιλήσουν στο πλαίσιο μιας διαδικασίας μεσολάβησης υπό την Αφρικανική Ένωση (η οποία ονομάστηκε Διαδικασία Εθνικού Διαλόγου και Συμφιλίωσης), της

²⁶⁴ Waki, Philip N. *Report of the Commission of Inquiry into Post Election Violence (CIPEV)*. Ναϊρόμπι: Govt. Printer, 2008. σελ 383, διαθέσιμο στο http://www.kenyalaw.org/Downloads/Reports/Commission_of_Inquiry_into_Post_Election_Violence.pdf

²⁶⁵ στο ίδιο, σελ 351

²⁶⁶ στο ίδιο, σελ 237

²⁶⁷ στο ίδιο, σελ 239

²⁶⁸ στο ίδιο, σελ 260

²⁶⁹ στο ίδιο, σελ 242-243

²⁷⁰ στο ίδιο, σελ 241

διαδικασίας προέδρευσε η Ομάδα Επιφανών Προσωπικοτήτων της Αφρικής, υπό τον Kofi Annan και με συμμετοχή του Benjamin Mkara και της Graça Machel.²⁷¹

Η τελευταία, έπαιξε ξεχωριστό ρόλο στην κινητοποίηση για έναν συνασπισμό των γυναικείων οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών, τον σχηματισμό μιας διακριτής ομάδας συμφερόντων υπό την σκέπη μιας *Ομάδας Διαβούλευσης Γυναικών* (στο εξής WCG).²⁷² Στόχος ήταν η δημιουργία ενός *Μνημονίου Γυναικών*, προς την ομάδα διαμεσολάβησης, το οποίο θα περιελάμβανε ξεχωριστές προτάσεις για την επίλυση της κρίσης, την μεσο- και μακροπρόθεσμη διαδικασία, καθώς και την ίδια την διαδικασία μεσολάβησης.²⁷³ Το κάλεσμα προς τις γυναίκες δεν ήταν τυχαίο. Η ίδια η Graça Machel είχε μια πολυετή καριέρα στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών²⁷⁴ αλλά και οι γυναίκες της Κένυας είχαν να επιδείξουν μια ιστορία οργάνωσης και συμμετοχής στην κοινωνία πολιτών. Ο Kofi Annan αναγνώρισε ότι «πολλοί ηγέτες των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών ήταν γυναίκες, πολύ καλά οργανωμένες, πολύ αποτελεσματικές.»²⁷⁵ Αντίστοιχα, η Betty Murgungi, ιδρύτρια και διευθύντρια του Ταμείου Επείγουσας Δράσης, μέλος της WCG καθώς και υπογράφουσα του Μνημονίου Γυναικών, δήλωσε ότι «το κίνημα γυναικείων δικαιωμάτων της Κένυας, το κίνημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ήταν ήδη πολύ καλά θεμελιωμένο, πολύ καλά οργανωμένο και ήξερε πολύ καλά ποια ήταν τα ζητήματα»²⁷⁶

Όταν ξεκίνησε η κρίση, οι γυναίκες ηγέτες της κοινωνίας πολιτών ανέλαβαν αμέσως δράση, πλην όμως οι οργανώσεις παρέμειναν κατακερματισμένες. Μετά το κάλεσμα της Machel και

²⁷¹ Chang, Patty. κ.ά. *REPORT: Women Leading Peace: A Close Examination of Women's Political Participation in Peace Processes in Northern Ireland, Guatemala, Kenya, and the Philippines*. Georgetown Institute for Women, Peace and Security, 2015. σελ 77

²⁷² στο ίδιο, σελ 82-83

²⁷³ Kenyan Women's Consultation Group on the Current Crisis in Kenya, "Women's Memorandum to the Mediation Team" (υποβληθέν στην Ομάδα Επιφανών Προσωπικοτήτων της Αφρικής, ξενοδοχείο Serena, Ναϊρόμπι, Κένυα, 25 Ιανουαρίου, 2008) διαθέσιμο στο <http://www.pambazuka.net/en/category.php/features/45740/print>

²⁷⁴ Waki 2008, ό.π., σελ 84

²⁷⁵ στο ίδιο, σελ. 83

²⁷⁶ στο ίδιο, σελ. 76

με υποστήριξη από την UNIFEM, το Ταμείο Επείγουσας Δράσης και την ActionAid International, συμμαχισαν ώστε να επηρεάσουν με περισσότερο αποτελεσματικό τρόπο τη διαδικασία.²⁷⁷

Εδώ προκύπτει ένα ενδιαφέρον ερώτημα, που αναδεικνύει την αξία του φύλου ως αναλυτικού εργαλείου:

Με ποιον τρόπο, στο πλαίσιο μιας εμφύλιας διαμάχης, οι γυναίκες καταφέρνουν να ενωθούν υπερβαίνοντας πολιτικά, εθνοτικά και άλλα χαρακτηριστικά; Δεν υπήρξαν μεταξύ τους οι εντάσεις που πυροδότησαν την βία; Η απάντηση είναι – και βέβαια υπήρξαν. Το φύλο άλλωστε, δεν είναι μια αποκομμένη κοινωνική κατηγορία. Κατά την δεύτερη συνάντηση, με τη συμμετοχή περισσότερων των 50 γυναικών από διάφορους τομείς και περιοχές, έγινε μάλιστα εμφανές ότι οι εντάσεις αυτές εμπόδιζαν την ουσιαστική συνεργασία τους.²⁷⁸

Για να ξεπεραστεί αυτό το εμπόδιο, η ActionAid οργάνωσε τις επονομαζόμενες «συνεδρίες φτυσίματος» (sic) (spitting sessions), στις οποίες οι γυναίκες συγκεντρώνονταν για να συζητήσουν διχαστικά θέματα. Ήταν έντονα συναισθηματικές διαδικασίες, συνέβαλαν ωστόσο ώστε οι γυναίκες να καταλάβουν η μια τον πόνο της άλλης και να προχωρήσουν παρακάτω. «Όσο περισσότερο μιλούσαν, τόσο καταλάβαιναν την ανάγκη να εμπλακούν, αντί να εμμείνουν στις θέσεις των εθνοτικών τους κοινοτήτων, όσο ο πόνος μοιραζόταν, καταλάβαιναν ότι ο πόνος είναι κοινός και θα έπρεπε από κοινού να τον τερματίσουν»²⁷⁹, σύμφωνα με το μέλος της WCG Njeri Kabeberi.

Όπως και στην περίπτωση του Νεπάλ, οι γυναίκες ήταν σε θέση να αντιληφθούν ότι η ειρήνη προϋποθέτει βαθύτερες αλλαγές, για τις οποίες είχαν κοινό συμφέρον να πιέσουν.

Ενδιαφέρον σε αυτή την κατεύθυνση, παρουσιάζει και η διαφορά στις προτεραιότητες που έθετε η ατζέντα της μεσολάβησης και το Μνημόνιο των Γυναικών. Άμεσος στόχος της μεσολάβησης ήταν, ο τερματισμός της βίας, η αποκατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,

²⁷⁷ στο ίδιο, σελ. 83

²⁷⁸ στο ίδιο, σελ.85

²⁷⁹ Chang κ.α 2015 , ό.π. , σελ. 81

η αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης και η προώθηση της συμφιλίωσης. Σχετικά με την αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτίων της βίας, είχε δοθεί ως και ένας χρόνος περιθώριο. Αντίθετα, το Μνημόνιο των Γυναικών εξέφραζε την ανάγκη αντιμετώπισης όλων των παραπάνω ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένων των παγιωμένων κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών ανισοτήτων που ήταν ριζωμένες στη φύση του κράτους και αποτελούσαν τις κύριες αιτίες του ξεσπάσματος βίας.²⁸⁰ Η WCG τόνισε επίσης στο Μνημόνιο αυτό, τη σημασία της συμμετοχής των γυναικών στην επίλυση και πρόληψη συγκρούσεων, αναφερόμενη μεταξύ άλλων και στις διατάξεις του ψηφίσματος 1325.²⁸¹

Ως προς την αποκατάσταση της δικαιοσύνης το Μνημόνιο των Γυναικών προέβλεπε «μια ανεξάρτητη έρευνα σχετικά για να αποδείξει την αλήθεια για το τι συνέβη, το αποτέλεσμα της οποίας θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένο στη δημιουργία μιας πολιτικής λύσης στο σημερινό αδιέξοδο και την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης του κοινού στους δημοκρατικούς θεσμούς της Κένυας θεσμούς της δημοκρατίας. Οποιαδήποτε συμφωνία θα πρέπει να υποστηρίζεται από το νόμο και να διασφαλίζει της συμμετοχή των γυναικών ως βασικών παραγόντων».²⁸²

Ως προς τη εξασφάλιση της συμμετοχής και της αντιπροσώπευσης στην ειρηνευτική διαδικασία ανέφερε ότι θα πρέπει «να οριστεί μια τοπική ειδικός σε θέματα φύλου, για να προσφέρει την απαραίτητη πραγματογνωμοσύνη στην ομάδα των μεσολαβητών. Υπάρχει επαρκής πραγματογνωμοσύνη στους κόλπους του γυναικείου κινήματος της Κένυας στους τομείς του φύλου, των δικαιωμάτων των παιδιών, των δικαιωμάτων των γυναικών και τον μετασχηματισμό των συγκρούσεων»²⁸³

²⁸⁰ στο ίδιο, σελ. 78

²⁸¹ Women's Memorandum to the Mediation Team, ό.π.

²⁸² UN Women, 2012. ό.π., σελ 16

²⁸³ στο ίδιο, σελ 14

Από τις περιπτώσεις του Νεπάλ και της Κένυας μπορούμε να συνάγουμε τέσσερα βασικά συμπεράσματα για τον ρόλο και τις δυνατότητες των γυναικών στις διαπραγματεύσεις για την ειρήνη καθώς και για την σημασία συμπερίληψης της έμφυλης οπτικής.

1. Μια μακροπρόθεσμη ειρήνη, είναι μια ειρήνη βασισμένη σε κοινωνικοοικονομική και πολιτική ισότητα. Ο αφοπλισμός και η υπογραφή μιας συμφωνίας ειρήνευσης, στο πλαίσιο अपαράλλακτων κοινωνικών δομών, δεν προσφέρουν παρά αυτό που χαρακτήρισε ο Baechler «λεπτή ειρήνη». Οι γυναίκες, δεν αντιλαμβάνονται την ασφάλεια με μιλιταριστικούς όρους και ως εκ τούτου προωθούν μια σταθερότερη ατζέντα περί ειρήνης.
2. Η εστίασή των γυναικών στις κοινές εμπειρίες περί ανασφάλειας και ανισότητας, τις οδηγεί σε ευκολότερη υπέρβαση των μεταξύ τους διαχωριστικών τομών, ενώ το διαπραγματευτικό τους στιλ, με τον συνυπολογισμό των σχέσεων, τις καθιστά πολύ ικανές, στο πλαίσιο διαδικασιών ειρήνευσης. Εξαιρετικό παράδειγμα αποτελούν οι «συνεδρίες φτυσίματος» στην Κένυα, με την επένδυση στην θεμελίωση ομαλών σχέσεων, πριν την διαμόρφωση αποτελεσματικής ατζέντας.
3. Η συμμετοχή των γυναικών στις διαδικασίες ειρήνευσης δεν εγγυάται από μόνη της, την εκπροσώπηση των συμφερόντων των γυναικών ως κοινωνικής κατηγορίας.²⁸⁴ Στην περίπτωση της Κένυας, και τα δυο μέρη είχαν στις διαπραγματευτικές ομάδες γυναίκα διαπραγματευτή, ωστόσο αμφότερες είχαν επιλεγεί για την πολιτική τους θέση.²⁸⁵ Γι'αυτό και ήταν σημαντική η συσπείρωση γυναικών από την κοινωνία πολιτών και ιδίως από όλες τις πτυχές της.²⁸⁶

²⁸⁴ Charlesworth & Chinkin 2000. ό.π., σελ 290

²⁸⁵ Waki 2008, ό.π, σελ 84

²⁸⁶ Δεν είναι ρεαλιστικό να περιμένουμε από τις γυναίκες διαπραγματευτές, εκτός των εντολών που έχουν, να εκπροσωπούν και τα συμφέροντα των γυναικών. Η Machel αντιλαμβανόταν την διαφορά αυτή και ανησυχούσε ότι τα συμφέροντα των γυναικών της Κένυας θα παραμελούνταν, γιαυτό και κινητοποίησε τον συνασπισμό που είδαμε. (Women Leading Peace, σελ. 84) Για την προώθηση των συμφερόντων των

4. Με βάση τα παραπάνω, το «αργότερα» για την ενασχόληση με τα έμφυλα ζητήματα, δεν είναι μόνο «πατριαρχικό χρονικό πλαίσιο»²⁸⁷ αλλά είναι και ένα χρονικό πλαίσιο επικίνδυνο. Το «αργότερα», ίσως έτσι να αφορά άλλη μια κατάσταση σύγκρουσης.

γυναικών, είναι σημαντικό να έχουμε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων διαμεσολαβητές, που είναι ειδικά εκεί για να εκπροσωπήσουν και να συζητήσουν τα θέματα φύλου.

²⁸⁷ Enloe & Puechguirbal 2004, ό.π.

Συμπεράσματα

Είχαμε θέσει στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας το εξής κεντρικό ερώτημα: *Ποιά είναι η διαφορά στον σχεδιασμό, την διεξαγωγή και την αξιολόγηση της επιτυχίας των ειρηνευτικών διαδικασιών με την συμπερίληψη μιας έμφυλης διάστασης;*

Με βάση όσα μελετήσαμε στα κεφάλαια που ακολούθησαν είμαστε πλέον σε θέση να δώσουμε μια απάντηση στα τρία αυτά συγκεκριμένα σημεία, πριν περάσουμε στο σύνολο των συμπερασμάτων.

Μια ανάλυση ευαισθητοποιημένη σε θέματα φύλου, οφείλει κατά τον σχεδιασμό να λαμβάνει υπόψιν τις διαφορετικές εμπειρίες και προκλήσεις των ανδρών και των γυναικών κατά την διάρκεια της σύρραξης. Για τον σκοπό αυτό πρέπει συχνά να αναζητά τις «σιωπές», που συναντήσαμε στις φεμινιστικές προσεγγίσεις του διεθνούς δικαίου, καθώς οι γυναίκες συχνά παραμένουν μακριά από τη δημόσια σφαίρα και τη κεντρική πολιτική. Ταυτόχρονα όμως, ειδικά με την απουσία ανδρών, αποτελούν την σπονδυλική στήλη των κοινωνιών και είναι κρίσιμος παράγοντας για την μακροπρόθεσμη επιτυχία της διαδικασίας ειρήνευσης. Μια ανάλυση που στοχεύει στην έμφυλη συμπερίληψη επομένως, αναζητά τις γυναίκες σε κάθε δομή και πλαίσιο, μελετά την διαφορετικότητα των εμπειριών τους, και αναλύει τις έμφυλες δομές της χώρας στην οποία απευθύνεται, εντοπίζοντας τα σημεία της έμφυλης ανισορροπίας αλλά και πιθανά παράθυρα βελτίωσης χάρη στην πρόσκαιρη ανατροπή αυτού του status quo από την σύγκρουση. Είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία που περιλαμβάνει τον καθορισμό των στόχων, την εκπαίδευση του προσωπικού ώστε να είναι σε θέση να επιτύχει τους στόχους αυτούς, την συλλογή πληροφοριών από το πεδίο για τον ορθότερο σχεδιασμό των παραπάνω. Αυτό με τη σειρά του προϋποθέτει την συμμετοχή γυναικείου προσωπικού και την επικοινωνία τόσο με άνδρες όσο και με γυναίκες πολίτες.

Κατά τη διεξαγωγή των ειρηνευτικών διαδικασιών οφείλουμε να εξετάσουμε αφενός το ποσοτικό κριτήριο συμπερίληψης, το οποίο αφορά τον αριθμό των γυναικών που συμμετέχουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων ή στο φάσμα των επιχειρήσεων ειρήνευσης και αφετέρου το ποσοτικό στοιχείο, το οποίο αφορά την πραγματική ενσωμάτωση διατάξεων, πολιτικών και πρακτικών που στοχεύουν σε μια έμφυλη ισότητα. Τα δυο αυτά στοιχεία είναι αλληλένδετα μεταξύ τους αλλά είναι κρίσιμο να μην υποθέτει κανείς ότι το ποσοτικό είναι επαρκής συνθήκη για το ποιοτικό.

Αυτό δεν σημαίνει, ότι η παρουσία των γυναικών στις διαδικασίες ειρήνευσης εξασφαλίζει αυτόματα και τη συμπερίληψη θεμάτων έμφυλης ισότητας. Υπάρχει, όμως, ένας συσχετισμός μεταξύ της οργανωμένης συμμετοχής ομάδων γυναικών και της μεγαλύτερης ευαισθησίας ως προς τα ζητήματα φύλου στα κείμενα των συμφωνιών, κάτι το οποίο ενισχύει την πληρότητα και τη νομιμοποίησή τους. Η συμπερίληψη της έμφυλης διάστασης επίσης, θέτει ορισμένες άλλες προτεραιότητες και αιτήματα για την διαδικασία ειρήνευσης. Για τις γυναίκες η ασφάλεια ορίζεται θετικά, όχι απλά ως απουσία σύγκρουσης. Περιλαμβάνει την ελευθερία από την βία, τόσο στο σπίτι όσο και στα χέρια των στρατιωτών, αξιοπρεπείς και ασφαλείς επιλογές μέσω διαβίωσης, καθώς και την πολιτική ισότητα. Ως εκ τούτου απαιτεί μια συνολική διαδικασία προς μια δημοκρατική διακυβέρνηση, η οποία προϋποθέτει την 'αποστρατικοποίηση' της πολιτικής και την μεταστροφή της οικονομίας από την χρηματοδότηση της πολεμικής μηχανής, προς την υποστήριξη του πληθυσμού

Στόχος μιας ειρηνευτικής διαδικασίας δεν μπορεί να είναι η πρόσκαιρη παύση της βίας, αλλά η εξασφάλιση των βάσεων και των συνθηκών που οδηγούν σε μια βιώσιμη μακροπρόθεσμα ειρήνη. Έχουμε καταστήσει σαφές σε πολλά σημεία της παρούσας εργασίας ότι κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό όταν διατηρούνται κοινωνικές ανισότητες που αργά ή γρήγορα πυροδοτούν νέες εντάσεις και μια τέτοια ανισότητα είναι και η έμφυλη ανισορροπία δυνάμεων. Ως εκ τούτου και με βάση τα παραπάνω, ως επιτυχημένη αξιολογείται μια ειρηνευτική διαδικασία όταν ξεφεύγει από τον στενό, αρνητικό, ορισμό της ειρήνης και επιδιώκει την οικονομική και

πολιτική ισότητα. Κάτι τέτοιο δεν προϋποθέτει απλώς αναφορές εν είδει ευχών στα κείμενα των συμφωνιών ή στις εντολές των ειρηνευτικών αποστολών. Απαιτείται η πρόβλεψη και η λειτουργία μηχανισμών για την εφαρμογή όσων προβλέπονται. Η αξιολόγηση της επιτυχίας των ειρηνευτικών διαδικασιών θα πρέπει, επομένως, να περιμένει για ορισμένο χρόνο μετά την υπογραφή των συμφωνιών ειρήνευσης και να εξετάσει αν επιτεύχθηκαν στην χώρα ισορροπίες (και έμφυλων) δυνάμεων που να εγγυώνται την ειρήνη μακροπρόθεσμα.

Το φύλο, αποτελεί μια αναλυτική κατηγορία πάντοτε παρούσα. Ένα σύνολο κοινωνικά διαμορφωμένων χαρακτηριστικών, διαμεσολαβημένων από τις έμφυλες σχέσεις σε μια δεδομένη στιγμή της ιστορίας. Η κάθε στιγμή της ιστορίας διαμορφώνεται από το σύνολο των ανθρωπίνων σχέσεων και θεσμών (οικονομικές, πολιτικές κα.) και ο πόλεμος είναι ένας τέτοιος θεσμός, άρρηκτα συνδεδεμένος με την ανθρωπότητα. Οι κοινωνικοί ρόλοι, που έχουν συνδεθεί με τις έμφυλες ταυτότητες, σχηματίζουν με την σειρά τους τις προσωπικές και συλλογικές απαιτήσεις για κάθε φύλο και τις μεταξύ τους σχέσεις, οι οποίες διαμορφώνουν και διαμορφώνονται από το πολεμικό πλαίσιο.

Οι διαφορές στα επίπεδα επιθετικότητας που καθιστούν τον πόλεμο «ανδρική υπόθεση», φαίνεται να επηρεάζονται αμελητέα μόνο από τις βιολογικές διαφορές. Θα ήταν ίσως ευκολότερη η παγκόσμια ειρήνη, αν επρόκειτο για βιολογική προδιάθεση, φτιάχνοντας κάποιου είδους αντίδοτο ή εμβόλιο της ειρήνης! Ο ρόλος όμως των γονιδίων εδώ, είναι κατά βάση να επιτρέπουν στο περιβάλλον, να επηρεάσει την ανάπτυξη των φαινοτύπων. Το κοινωνικό περιβάλλον είναι αυτό που εκπαιδεύει σκληρά και πιέζει τους στρατιώτες, ώστε να είναι έτοιμοι να πολεμήσουν, και οι έμφυλοι ρόλοι αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο. Οι κοινωνίες συνήθως υιοθετούν ένα σκληρό δίπολο μεταξύ ανδρισμού και θηλυκότητας και τα χαρακτηριστικά που καθιστούν έναν πολεμιστή καλό στον ρόλο του, είναι ταυτισμένα με την αρρενωπότητα και προϋποθέτουν την καταπίεση ενός εύρους συναισθημάτων.

Όλα τα παραπάνω, είναι γεγονότα που κοστίζουν σε μια ανθρώπινη κοινωνία, η οποία για την συνύπαρξη και αρμονική λειτουργία της έχει ανάγκη τα χαρακτηριστικά ευαισθησίας και ενσυναίσθησης. Ως εκ τούτου, το δίπολο μεταξύ ανδρισμού και θηλυκότητας, χρησιμεύει στη διατήρηση μέρους αυτής της δυναμικής, από το μέρος εκείνο του πληθυσμού που έχει τον πρωτεύοντα ρόλο του φροντιστή, τις γυναίκες. Η διαμόρφωση του άνδρα πολεμιστή είναι στενά συνδεδεμένη με την εικόνα του άνδρα-προστάτη, ο οποίος φυλάει την πατρίδα (του), τη γη (του), τις γυναίκες και τα παιδιά (του). Ο άνδρας που δεν είναι σε θέση να υπερασπιστεί την 'ιδιοκτησία' του ταπεινώνεται και ο ανδρισμός του βρίσκεται υπό αμφισβήτηση. Έτσι, και ενώ η αντίληψη του ανδρισμού, που επικρατεί σε καιρό πολέμου, είναι η αρρενωπότητα ως επιθετικότητα, η σεξουαλική βία επιβεβαιώνει την «υπεροχή» του ανδρισμού του δράστη. Καθώς ο άνδρας- προστάτης της οικογένειας συναντά αυξανόμενη δυσκολία για την εκπλήρωση των αναμενόμενων ρόλων του (εργασία, ασφάλεια της οικογένειας, απαραίτητα αγαθά) η έμφυλη ταυτότητά του δέχεται ένα ισχυρό πλήγμα και εν τέλει είναι η αρρενωπότητα του κυρίαρχου αυτή που βγαίνει κερδισμένη.

Εκτός από την εμβάθυνση ή και την διαστρέβλωση των έμφυλων διαφορών, οι προκλήσεις σε καταστάσεις σύρραξης είναι πολλές και ποικίλες. Πέρα από την άμεση ανασφάλεια, που συνδέεται με την ένοπλη βία και μπορεί να οδηγήσει σε θάνατο, τραυματισμό ή σεξουαλικές και άλλες επιθέσεις, η καθημερινή επιβίωση παρουσιάζει αυξημένες δυσκολίες.

Στον τομέα της υγείας και σε σχέση με το φύλο, η έλλειψη ποιοτικών παροχών αναπαραγωγικής υγείας οδηγεί σε σειρά προβλημάτων, όπως η αύξηση των μη ασφαλών εκτρώσεων και των επιπέδων νοσηρότητας, λόγω των πολύ στενών χρονικά γεννήσεων. Με την σειρά τους τα παραπάνω ευθύνονται για τους υψηλούς δείκτες μητρικής και παιδικής θνησιμότητας. Εξάλλου, σε καταστάσεις ιδιαίτερα μακροχρόνιας σύρραξης ή κατοχής, επικρατεί η εικόνα της γυναίκας ως 'μητέρας του έθνους', συχνά σε βάρος της προόδου της, δίνοντας προτεραιότητα στον αναπαραγωγικό της ρόλο και στερώντας της, τις όποιες

ευκαιρίες εκπαίδευσης ή εξέλιξης. Η υποβάθμιση των γυναικών αποδεικνύεται αρκετά γρήγορα προβληματική για την εξέλιξη της κοινωνία ως σύνολο.

Μια άλλη διάσταση της σύρραξης, είναι η αμφισβήτηση των παραδοσιακών έμφυλων ρόλων, μεταξύ άλλων με την ενεργή συμμετοχή γυναικών στις πολεμικές δραστηριότητες. Με μαζικότερη έκφραση του φαινομένου στράτευσης κατά τον Β΄ Π.Π. είναι αξιοσημείωτη η συμμετοχή των γυναικών κυρίως σε σύγχρονα κινήματα αντίστασης καθώς και σε άλλες ένοπλες ομάδες, τάση που έχει πλέον παγιωθεί. Ορισμένα από τα σχετισμένα με το φύλο τους χαρακτηριστικά, τις βοηθούν στις δραστηριότητες αυτές, καθώς οι γυναίκες θεωρούνται πιο ακίνδυνες κι έτσι τους είναι ευκολότερο να πλησιάσουν τον στόχο τους.

Στην προσπάθεια επίλυσης των συγκρούσεων και οικοδόμησης της ειρήνης και ασφάλειας, εξετάσαμε τη σημασία υπέρβασης της милитарιστικής ιδεολογίας, καθώς και των θεσμών και πρακτικών της. Ο αφοπλισμός και η υπογραφή μιας συμφωνίας ειρήνευσης, εγγυώνται μια εύθραυστη μόνο ειρήνη. Μια μακροπρόθεσμη ειρήνη, είναι βασισμένη σε κοινωνικοοικονομική και πολιτική ισότητα και η αντίληψη αυτή περί ειρήνης είναι στενά συνδεδεμένη με τις γυναίκες. Η σύνδεση μεταξύ συστηματικής καταπίεσης, στερήσεων, τρομοκρατίας και παραβίασης της ειρήνης, αναγνωρίστηκε και από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, ενώ με τη *Διακήρυξη του Πεκίνου* αναγνωρίζεται ότι η χειραφέτηση των γυναικών και η πλήρης συμμετοχή τους στη βάση της ισότητας σε όλες τις σφαίρες την κοινωνίας, συμπεριλαμβανόμενης της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την πρόσβαση στην εξουσία, είναι θεμελιώδεις για την επίτευξη ισότητας, ανάπτυξης και ειρήνης.

Το ψήφισμα 1325 αποτελεί αναμφίβολα ορόσημο για το ζήτημα με το εύρος θεμάτων που καλύπτει (προστασία των γυναικών, συμπερίληψή στις διαδικασίες ειρήνευσης, ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης και στο σύστημα ειρήνης και ασφάλειας των ΗΕ). Ωστόσο, παρατηρήσαμε μια τάση απόδοσης ιδιαίτερων ειρηνικών χαρακτηριστικών στις γυναίκες, τα οποία με τη σειρά τους οδηγούν σε ανάγκη ισότιμης συμμετοχής στις διαδικασίες ειρήνευσης. Αντίθετα, περισσότερο εποικοδομητική κρίνεται η

διατύπωση της ανάγκης συμμετοχής των γυναικών και με όρους δικαιώματος. Έτσι, η συμμετοχή τους μπορεί να είναι πραγματικά ισότιμη και πλήρης, χωρίς την εκ των προτέρων ανάθεση συγκεκριμένου ρόλου και θέσης.

Όπως και να έχει, τα ζητήματα φύλου είναι επιτακτικά και αναγκαία. Παρά την συχνή αντίληψη, ότι η απειλή για τις γυναίκες θα εκλείψει σταδιακά, καθώς καταπολεμούνται οι άλλες μορφές ανασφάλειας, στην πράξη κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Αντίθετα, με την μερική ή αναποτελεσματική επανένταξη των μαχητών, συχνά το πεδίο μάχης μεταφέρεται στα σπίτια.

Παρά τα συμπεράσματα περί σημασίας του φύλου και την συμμετοχής των γυναικών, τα οποία έχουν κερδίσει σε διακηρυκτικό επίπεδο έδαφος, ο αριθμός των γυναικών σε θέσεις διεθνών διαιτητών, μεσολαβητών, δικαστών, ή μελών αποστολών fact-finding, είναι ακόμα εξαιρετικά περιορισμένος. Εκτός από την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών μέσω της συστηματικής εξαίρεσής τους, χάνεται με αυτόν τον τρόπο και μια ευκαιρία διαφορετικής και πληρέστερης προσέγγισης στις διαπραγματεύσεις ειρήνευσης και τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις. Η συμμετοχή γυναικών στις τελευταίες ενισχύει την αποτελεσματικότητά τους, καθώς εξασφαλίζει καλύτερη πρόσβαση στον τοπικό πληθυσμό και μεγαλύτερη συνήθως νομιμοποίηση.

Είδαμε επίσης ότι μελέτες έχουν καταδείξει το γεγονός, ότι οι γυναίκες επιδιώκουν καλές σχέσεις με όλα τα εμπλεκόμενα μέρη σε μια διαπραγμάτευση, συμπεριλαμβανομένου του αντιπάλου, καθώς δεν την αντιλαμβάνονται ως παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Στις περιπτώσεις των διαπραγματεύσεων ειρήνευσης στο Νεπάλ και τη Κένυα, αποδείχτηκε η αξία της έμφασης αυτής στις σχεσιακές πτυχές και την δίκαιη κατανομή. Η εστίασή των γυναικών στις κοινές εμπειρίες περί ανασφάλειας και ανισότητας, τις οδηγούν σε ευκολότερη υπέρβαση των μεταξύ τους διαχωριστικών τομών και στην επένδυση θεμελίωσης ομαλών σχέσεων, πριν την διαμόρφωση ατζέντας, με εξαιρετικό παράδειγμα τις «συνεδρίες φτυσίματος» στην Κένυα.

Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ωστόσο, ότι η συνταγή «προσθέστε μερικές γυναίκες» δεν επαρκεί για την ενσωμάτωση της έμφυλης διάστασης. Η συμμετοχή των γυναικών δηλαδή, δεν εγγυάται από μόνη της την εκπροσώπηση των συμφερόντων των γυναικών ως κοινωνικής κατηγορίας. Είναι σημαντικό να εξασφαλίζεται η συμμετοχή γυναικών από όλες τις πτυχές της κοινωνίας πολιτών, με σαφή σκοπό την εκπροσώπηση αυτών ακριβώς των συμφερόντων

Στο πεδίο του διεθνούς δικαίου και των διεθνών σχέσεων, το φύλο δεν είναι συνήθως στο επίκεντρο. Παρά την ανάδειξη νέων δρώντων και υποκειμένων, τα κράτη είναι αυτά που δίνουν τον τόνο στην διαμόρφωση του τοπίου και για την ασφάλεια των κρατών η ειρήνη είναι μια μιλιταριστική κυρίως ειρήνη. Η συνεργασία της διεθνούς κοινότητας σε προληπτικό επίπεδο είναι ιδιαίτερα δύσκολη, συνυπολογίζοντας την αρχή της μη επέμβασης στα εσωτερικά άλλων κρατών. Έτσι, κοινωνικές και άλλες αντιθέσεις –ακόμα και κραυγαλέες- δεν αφορούν συνήθως παρά τον πληθυσμό που τις υφίσταται. Το φύλο, αποτελεί ένα ακόμα εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο, κάτι που καθίσταται αρκετά εμφανές αν ανατρέξει καμία στην ρητορική περί δικαιωμάτων γυναικών στον πόλεμο του Κόλπου και την συγκρίνει με την σημερινή αντιμετώπιση της συμμάχου της Δύσης, Σαουδικής Αραβίας.

Ο λόγος περί φύλου επίσης, περιορίζεται συχνά στην αναπαραγωγή διπόλων, τα οποία λειτουργούν εγκλωβιστικά για μια πραγματική αλλαγή των έμφυλων σχέσεων και ανισοτήτων. Οι γυναικείες εμπειρίες θεωρείται, ότι μπορούν να προσφέρουν μια βάση γνώσης και αντικειμενικής αλήθειας. Έτσι, οι εμπειρίες των γυναικών και αυτές οι ίδιες τείνουν να εξετάζονται ομογενοποιημένα χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η επιτελεστική λειτουργία του φύλου, ως κοινωνική κατασκευή, η οποία δεν διαμορφώνει μόνο άτομα αλλά διαπερνά επίσης θεσμούς και λειτουργίες, μεταξύ αυτών και τα ίδια τα Ηνωμένα Έθνη.

Συμπερασματικά, είδαμε ότι το φύλο είναι σημαντικό εργαλείο και ερευνητικό ερώτημα. Και είναι επίσης ένα ζήτημα «σοβαρό», κάτι που οι φεμινίστριες θεωρητικοί έχουν τόσες φορές κληθεί να υποστηρίξουν, ώστε θα θέλαμε εδώ να κλείσουμε με την αναφορά σε έναν τίτλο

βιβλίου της Cynthia Enloe, ο οποίος κρίνουμε ότι αντικατοπτρίζει με απόλυτη επιτυχία τη διαμάχη:

Seriously!

Investigating Crashes and Crises as If Women Mattered²⁸⁸

²⁸⁸ Enloe, Cynthia H. *Seriously! Investigating Crashes and Crises as If Women Mattered*. Berkeley: University of California Press, 2013.

Βιβλιογραφία

- Ahlbäck, Anders. *Manhood and the Making of the Military: Conscription, Military Service and Masculinity in Finland, 1917 - 39*. Φάρχαμ: Ashgate, 2014.
- Alexander, Nadja Marie. *International and Comparative Mediation: Legal Perspectives*. Όστιν: Wolters Kluwer Law & Business, 2009. 1.
- Archer, John. "The Influence of Testosterone on Human Aggression." *British Journal of Psychology*: 1-28
- Askin, Kelly Dawn. *War Crimes against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*. Χάγη: M. Nijhoff Publishers, 1997.
- Beer, Jennifer E., και Eileen Stief. *The Mediator's Handbook*. 3^η έκδοση, Νήσος Γκαμπριόλα,: New Society Publishers, 1997.
- Berkowitz, Leonard. *Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*. Φιλαδέλφεια: Temple University Press, 1993. 395
- Betts-Fetherston, Anne 'Voices from Warzones: Implications for Training', στο Edward Moxon-Browne, επιμ., *A Future for Peacekeeping?* Μπεϊσινγκκστούουκ: Macmillan (159–175), 1998
- Boutros-Ghali, Boutros, *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping*. Report of the Secretary-General Pursuant to the Statement Adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, New York: United Nations. (United Nations Document A/47/277, S/24111)
- Boutros-Ghali, Boutros, *Supplement to An Agenda for Peace. Position Paper of the Secretary General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations*, New York: United Nations. 1992 (United Nations Document A/50/60, S/1995/1, 3 January 1995)
- Braidotti, Rosi. "Embodiment, Sexual Difference, and the Nomadic Subject". *Hypatia* 8 (1). Hypatia, Inc.: 1–13. 1993

- Branaman, Ann, "Feminist and Post-Feminist theories" στο *Routledge Handbook of Social and Cultural Theory*. Oxford: Routledge, 2014
- Bridges, D., and D. Horsfall. "Increasing Operational Effectiveness in UN Peacekeeping: Toward a Gender-Balanced Force." *Armed Forces & Society* 36, no. 1 (2009): 120-30.
- Buller, David J. *Adapting Minds Evolutionary Psychology and the Persistent Quest for Human Nature*. Κέιμπριτζ (Μασαχουσέτη): MIT Press, 2005. 423
- Buss, David M., και Joshua D Duntley. "The Evolution of Aggression." Στο *Evolution and Social Psychology*. Νέα Υόρκη: Psychology Press, 2006.
- Butler, Judith. "Sex and Gender in Simone De Beauvoir's *Second Sex*". *Yale French Studies*, no. 72. Γέηλ University Press: 35–49. 1986
- Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1990.
- Caprioli, M. 'Primed for Violence: The Role of Gender Inequality in Predicting Internal Conflict'. *International Studies Quarterly* 49(2), (2005). 161–178.
- Cassese, Antonio. *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*. Οξφόρδη: Oxford University Press, 2002.
- Chang, Patty. κ.ά. *REPORT: Women Leading Peace: A Close Examination of Women's Political Participation in Peace Processes in Northern Ireland, Guatemala, Kenya, and the Philippines*. Georgetown Institute for Women, Peace and Security, 2015
- Charlesworth, Hilary, και Christine Chinkin. *The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis*. Μάντσεστερ: Manchester University Press, 2000.
- D'amato, Anthony. "Peace vs. Accountability in Bosnia." *The American Journal of International Law*: 500.
- Degroot, Gerard J. "A Few Good Women: Gender Stereotypes, the Military and Peacekeeping." *International Peacekeeping* 8, no. 2 (2001): 23-38.

- Durham, Helen, και Katie O'byrne. "The Dialogue of Difference: Gender Perspectives on International Humanitarian Law." *International Review of the Red Cross* 92, vo. 877 (2010): 31-52. 39
- Enloe, Cynthia H. *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley: University of California Press, 2000.
- Enloe, Cynthia H. *Does Khaki Become You?: The Militarisation of Women's Lives*. Βοστόνη: South End Press, 1983.
- Enloe, Cynthia H. *Seriously! Investigating Crashes and Crises as If Women Mattered*. Berkeley: University of California Press, 2013.
- Enloe, Cynthia και Nadine Puechguirbal. 'Failing to Secure the Peace: Practical Gendered Lessons from Haiti & Iraq', The Boston Consortium on Gender, Security and Human Rights, Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University, 26 Οκτωβρίου, 2004
- Enloe, Cynthia. *The Curious Feminist, Searching for women in a new age of empire*, Μπέρκλεϋ: University of California Press 2004
- Enloe, Cynthia. *The morning after, sexual politics at the end of the Cold War*. Μπέρκλεϋ: University of California Press. 1993
- Farha, Leilani. "Women's rights to land, property and housing", *Forced Migration Review* 7, Refugee Studies Centre and Norwegian Refugee Council/Global IDP Project April 2000
- Fetherston, A. B., και Carolyn Nordstrom. *Overcoming Conceptual Habitus in Conflict Management: UN Peacekeeping and Warzone Ethnography*. Καμπέρα: Australian National University, Research School of Pacific Studies, Peace Research Centre, 1994.
- *Fresh allegations of sexual abuse made against UN peacekeepers in Central African Republic*. UN News Centre. 5 Ιανουαρίου 2016
- Gardam Judith και Michelle Jarvis, *Women, Armed Conflict and International Law*, Χάγη: Kluwer Law International, 2001

- Gardam Judith και Michelle Jarvis, *Women, Armed Conflict and International Law*, Χάγη: Kluwer Law International, 2001
- Gerzon, Mark. *A Choice of Heroes: The Changing Faces of American Manhood*. Νέα Υόρκη: Houghton Mifflin Harcourt, 1984.
- Gilmore, David D. *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity*. Νιού Τζέρσευ: Yale University Press, 1990.
- Goldstein, Joshua S. *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2001.
- Günther Baechler, *A Mediator's Perspective: Women and the Nepali Peace Process*, CENTRE FOR HUMANITARIAN DIALOGUE, Αύγουστος 2010,
- Hogg, Nicole. "Women's Participation in the Rwandan Genocide: Mothers or Monsters?" *Int. Rev. Red Cross International Review of the Red Cross* 92, no. 877 (2010): 69-102.
- Holt, Jennifer L. και Cynthia James Devore. "Culture, Gender, Organizational Role, and Styles of Conflict Resolution: A Meta-analysis." *International Journal of Intercultural Relations*: 165-96
- Ivanovic, Alexandra. *Why the United Nations Needs More Female Peacekeepers*. United Nations University Publications, 9 Ιουλίου 2014.
- Jennings, Kathleen M., και Vesna Ristanovic. *UN Peacekeeping Economies and Local Sex Industries: Connections and Implications*. Μπράιτον: Micrococon, 2009.
- Johnson, Joy και Robin Repta. "Sex and Gender: Beyond the Binaries". *Designing and conducting gender, sex, & health research*: 17–39. 2002
- Karsten, Peter. *Law, Soldiers, and Combat*. Ουέσπορτ.: Greenwood Press, 1978.
- Keegan, John, και Richard Holmes. *Soldiers, a History of Men in Battle*. Elisabeth Sifton Books, 1986.
- Klein, Roohia S. "The Role of Women in Mediation and Conflict Resolution: Lessons for UN Security Council Resolution 1325." *Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice* 18, vo. 2, 277-313.

- Kray, Laura, και Linda Babcock. "Gender in Negotiations: A Motivated Social Cognitive Analysis." *Negotiation Theory and Research*, Leigh L. Thompson επιμ. Νέα Υόρκη: Psychology Press, Taylor and Francis, 2006.
- Lindsey, Charlotte. *Women Facing War: ICRC Study on the Impact of Armed Conflict on Women*. Geneva: ICRC, 2001.
- Lips, Hilary M., και Nina L. Colwill. *The Psychology of Sex Differences. Vol. 1*. Καλιφόρνια: Stanford University Press, 1978.
- Mama, Amina. "Beyond Survival: Militarism, Equity and Women's Security." Στο *Development and Equity*, (2014), 41-68.
- Mazurana, Dyan E., and Khristopher Carlson. *From Combat to Community: Women and Girls of Sierra Leone*. Washington: Hunt Alternatives Fund, 2004.
- Olsson, Louise, Johan Tejpar, and Birgith Andreassen. *Operational Effectiveness and UN Resolution 1325: Practices and Lessons from Afghanistan*. Stockholm: Defence Analysis, Swedish Defence Research Agency (FOI), 2009.
- Orford, Anne. "The Politics of Collective Security." *Michigan Journal of International Law* 17 (1996).
- Otto, Dianne. *The Exile of Inclusion: Rethinking Feminist Challenges to the Gendered Languages and Economics of International Law*. 2007.
- Scott, Joan W. "Gender: A Useful Category of Historical Analysis." *Theory and Method in Women's History*, 1992
- Sen, Gita, και Caren Grown. *Development, Crises, and Alternative Visions: Third World Women's Perspectives*. Νέα Υόρκη: Monthly Review Press, 1987.
- Shrewsbury, Carolyn M. "What Is Feminist Pedagogy?" *Women's Studies Quarterly* 15, vo. 3/4 (1987): 6–14
- Simpson, Graeme. "Reconstruction and Reconciliation: Emerging from Transition." *Development in Practice* 7, no. 4 (1997): 475-78.

- Sjoberg, Laura, και J. Ann Tickner. "Feminist Perspectives on International Relations." στο *Handbook of International Relations*, επιμ. Walter Carlsnaes κ.α., 170-94. London: SAGE, 2002.
- Sjoberg, Laura. "Women Fighters and the 'beautiful Soul' Narrative." *Int. Rev. Red Cross International Review of the Red Cross* 92, no. 877 (2010): 53-68.
- Skelsbaek, Inger και Dan Smith, επιμ. *Gender, Peace and Conflict*. Λονδίνο: Sage. 2001
- Sonnenberg, Stephen M. *The Trauma of War: Stress and Recovery in Viet Nam Veterans*. Ουάσινγκτον: American Psychiatric Press, 1985. 314
- Sperling, Carrie. "Mother of Atrocities: Pauline Nyiramasuhuko's Role in the Rwandan Genocide." *Fordham Urban Law Journal* 33, no. 2 (2005).
- Spivak, Gayatri. "Woman' as Theatre United Nations Conference on Women, Beijing 1995." *Radical Philosophy* 75 (1996): 2-4.
- Tanaka, Toshiyuki. *Japan's Comfort Women Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation*. Λονδίνο: Routledge, 2003.
- Tint, Barbara. "No Longer Just Add Women and Stir: An Integrated Approach to Gender, Peace, and Conflict." *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 10, no. 3 (2004): 301-04.
- Tong, Rosemarie. 1989. *Feminist Thought: A Comprehensive Introduction*. Oxon, United Kingdom: Unwin Human Ltd.
- Turshen, Meredith και Clotilde Twagiramariya, επιμ. 'Women's War stories' στο *What women do in wartime: Gender and Conflict in Africa*. Λονδίνο: Zed Books. 1998
- Väyrynen, Tarja. "Gender and UN Peace Operations: The Confines of Modernity." *International Peacekeeping* 11, no. 1 (2004): 125-42.
- Väyrynen, Tarja. "Gender and UN Peace Operations: The Confines of Modernity." *International Peacekeeping* 11, no. 1 (2004): 125-42.
- Walzer, Michael. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. Νέα Υόρκη: Basic Books, 1977.

- Waylen, Georgina, κ.ά. (επιμ.) *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2013.
- Wicks, Stephen. *Warriors and Wildmen: Men, Masculinity, and Gender*. Ουέσπορτ: Bergin & Garvey, 1996.
- Wilmer, Franke. *The Social Construction of Man, the State, and War: Identity, Conflict, and Violence in the Former Yugoslavia*. Νέα Υόρκη: Routledge, 2002.
- Wilson, Richard J., και Emily Hurvitz. *Human Rights Violations by Peacekeeping Forces in Somalia*. Ουάσινγκτον: WCL Human Rights Brief, 2014.
- *Women, Peace and Security: Study Submitted by the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1325 (2000)*. New York: United Nations, 2002.

Διεθνείς Συμβάσεις και Συμφωνίες

- Dayton Peace Agreement, General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 21 November 1995
- International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (First Geneva Convention)*, 12 August 1949, 75 UNTS 31
- International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea (Second Geneva Convention)*, 12 August 1949, 75 UNTS 85
- International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War (Third Geneva Convention)*, 12 August 1949, 75 UNTS 135
- International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention)*, 12 August 1949, 75 UNTS 287

- International Committee of the Red Cross (ICRC), *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, 8 June 1977, 1125 UNTS 3
- International Committee of the Red Cross (ICRC), *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, 8 June 1977, 1125 UNTS 609 1

Πράξεις και κείμενα Διεθνών Οργανισμών

- Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14*, 4 November 1950, ETS 5,
- Organization of African Unity (OAU), *African Charter on Human and Peoples' Rights ("Banjul Charter")*, 27 June 1981, CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982)

Πράξεις και Κείμενα ΗΕ

- General Assembly resolution 1514(XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*. (14 December 1960)
- General Assembly resolution 27/3010 (XXVII), *International Women's Year*, (18 December 1972)
- General Assembly resolution 37/63, *Declaration on the Participation of Women in Promoting International Peace and Cooperation*, A/RES/37/63 (3 December 1982)
- General Assembly resolution 60/180, *The Peacebuilding Commission*, A/RES/60/180 (30 December 2005)

- General Assembly resolution 68/303, Strengthening the role of mediation in the peaceful settlement of disputes, conflict prevention and resolution A/RES/68/303, (13 August 2014)
- Secretary General, Strategic Results Framework on Women, Peace and Security: 2011-2020, (July 2011)
- Security Council Presidential Statement 2009/8, Maintenance of international peace and security: mediation and settlement of disputes, S/PRST/2009/8 (21 April 2009)
- Security Council resolution 1325, On women and peace and security, S/RES/1325 (31 October 2000)
- Security Council resolution 1645, On Post-conflict peacebuilding, S/RES/1645 (20 December 2005)
- Security Council resolution 1820, S/RES/1820 (19 June 2008)
- Security Council resolution 1888, S/RES/1888 (30 September 2009)
- Security Council resolution 1889, S/RES/1889 (5 October 2009)
- Security Council resolution 2106, S/RES/2106 (24 June 2013)
- Security Council resolution 2106, On sexual violence in armed conflict, S/RES/2106 (24 June 2013)
- Security Council resolution 2122, S/RES/2122 (18 October 2013)
- UN General Assembly, Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010), 17 July 1998, ISBN No. 92-9227-227-6
- UN General Assembly, Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948, 217 A (III)
- UNDP, Gender Approaches in Conflict and Post-conflict Situations. New York: United Nations Development Program, 2001.
- United Nations, Beijing Declaration and Platform of Action, adopted at the Fourth World Conference on Women, 27 October 1995,

- United Nations, Charter of the United Nations, 24 Οκτωβρίου 1945, 1 UNTS XVI, διαθέσιμο στο: <http://www.unwebsite.com/charter> [ανακτήθηκε 13 Νοεμβρίου 2015]
- United Nations, Report of the World Conference of the International Women's Year, πόλη του Μεξικό (19 Ιουνίου – 2 Ιουλίου 1975), E/CONF.66.34 (1976)
- United Nations, Security Council, Conflict-related sexual violence: report of the Security Council, S/2015/203 (23 Μαρτίου 2015)

Νομολογία

ICTY

- *Prosecutor v. Zdravko Mucic aka "Pavo", Hazim Delic, Esad Landzo aka "Zenga", Zejnil Delalic (Trial Judgement)*, IT-96-21-T, (16 November 1998),
- *Prosecutor v. Furundzija (Judgment in Sentencing Appeals)* IT-95-17/1-A (21 July 2000)

ICTR

- Nyiramasuhuko et al (απόφαση) ICTR-98-42 (24 Ιουνίου 2011)

Εκθέσεις Διεθνών Οργανισμών και Οργανώσεων

- Bader, Laetitia, και Samer Muscati. *"The Power These Men Have over Us": Sexual Exploitation and Abuse by African Union Forces in Somalia*. Νέα Υόρκη: Human Rights Watch, 2014.
- ICRC. *Women and War*. Γενεύη: International Committee of the Red Cross, 1995
- OECD. "What are ingredients for success in a peace process?", στο OECD. , *Improving International Support to Peace Processes: The Missing Piece*, OECD Publishing, Paris. 2012

- Rehn, Elisabeth, and Ellen Johnson Sirleaf. *Progress of the World's Women 2002: the Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building*. Νέα Υόρκη: UNIFEM, 2002.
- UN Women, Preventing Conflict Transforming Justice Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council resolution 1325
- Women's Commission for Refugee Women and Children, *Rebuilding Rwanda: A struggle men cannot do alone*, Delegation Report, Winter 2000.

Άλλες εκθέσεις

- Kenyan Women's Consultation Group on the Current Crisis in Kenya, "Women's Memorandum to the Mediation Team" (υποβληθέν στην Ομάδα Επιφανών Προσωπικότητων της Αφρικής, ξενοδοχείο Serena, Ναϊρόμπι, Κένυα, 25 Ιανουαρίου, 2008)
- Refugee Consortium of Kenya. *Specific Needs of Women and Children in Dadaab Refugee Camp: An Assessment and Mapping of Responses during Emergencies*. Nairobi: Refugee Consortium of Kenya, 2008
- Waki, Philip N. Report of the Commission of Inquiry into Post Election Violence (CIPEV). Ναϊρόμπι: Govt. Printer, 2008

Υλικό από ιστοσελίδες

- "UN failing Cholera Victims in Haiti Five Years after Outbreak." Amnesty International 13 Οκτωβρίου 2015.
- Security Council Meeting Coverage: Inclusive Development Critical for Preventing Conflict, Speakers Emphasize, as Security Council Debates Maintenance of International Peace, Security, 19 Ιανουαρίου 2015

Ομιλίες

- Ambassador Anwarul K. Chowdhury “Genesis of 1325 – What next after ten years?”
Keynote Address, Working Meeting on UNSCR 1325 : Strategies for Implementation,
United States Institute of Peace, Ουάσινγκτον, 27 Ιουλίου 2010

Άλλα

- Locke, Brandon T. 2013. “The Military-Masculinity Complex: Hegemonic Masculinity and the United States Armed Forces, 1940-1963.” Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Nebraska